

Засновник: Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського. Видається з 01.01.1998 р. Виходить двічі на місяць. **Головний редактор** М. Закіров, д-р політ. наук, завідділу політологічного аналізу. **Редакційна колегія:** Л. Чуприна, канд. наук із соц. комунікацій, завідділу оперативної інформації, Т. Дубас, завідділу синтезу соціокультурних мережеских ресурсів. **Комп'ютерний дизайн:** Г. Булахова. **Адреса редакції:** НБУВ, Голосіївський просп., 3, Київ, 03039, Україна. Тел. (044)524-25-48, (044)525-61-03. E-mail: siaz2014@ukr.net, www.nbuviar.gov.ua. Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 5358 від 03.08.2001 р.

Україна: події, факти, коментарі

Інформаційно-аналітичний журнал

№ 6 2019

ЗМІСТ

Коротко про головне

31 березня – вибори Президента України.....3

Аналітика

Політичні акценти

Тарасенко Н.

Передвиборні позиції та президентські перспективи П. Порошенка в оцінках експертів.....4

Дем'яненко М.

Президентська кампанія-2019: стан справ і перспективи кандидата на пост Президента Ю. Тимошенко.....11

Ворошилов О.

«Несистемный» кандидат в Президенты Украины В. Зеленский.....22

Якименко Ю.

Перспективы участия А. Гриценко в президентских выборах в оценках СМИ.....29

Потіха А.

Президентська передвиборна кампанія І. Смешка.....35

Економічний ракурс

Кулицький С.

**Фармацевтична галузь і фармацевтичний ринок в Україні:
стан і проблеми розвитку.....41**

Рудь І.

**Посівна кампанія-2019: прогнози, попередні результати та оцінки
експертів.....53**

Рябоконт А.

**Внесение Кабмином изменений в Устав НАК «Нефтегаз Украины» и
продление контракта с главой правления А. Коболевым в отражении
СМИ.....57**

Наука – суспільству

До 100-річчя НАН України

Основні напрями діяльності НАН України.....63

Сучасні дослідження та розробки академічної науки.....72

Міжнародне співробітництво в галузі науки і освіти.....77

Здобутки української археології.....78

Енергоощадні технології.....79

Проблеми розвитку соціальних комунікацій

Дем'яненко М.

**Протидія інформаційній агресії: світовий досвід
та вітчизняні реалії.....80**

Коротко про головне

31 березня – вибори Президента України

Президентська кампанія в Україні офіційно стартувала наприкінці грудня 2018 р. ЦВК 31 грудня оголосила про початок виборчого процесу, після чого кандидати почали подавати документи для реєстрації.

Документи до ЦВК для реєстрації кандидатами на пост Президента України подала 91 особа. Розглянувши документи, Центрвиборчком зареєстрував 44 кандидати.

До 7 березня кандидати на пост Президента могли зняти свою кандидатуру. Цим правом скористалися п'ять кандидатів. Так, А. Садовий і Д. Добродомов зняли свої кандидатури на користь А. Гриценка, Є. Мураєв – на користь О. Вілкула, С. Кривонос – на користь П. Порошенка. Також від участі у виборах відмовився Д. Гнап.

Таким чином, із 44 раніше зареєстрованих кандидатів участь у виборах братимуть 39.

За тиждень до виборів-2019 усі підрозділи Міністерства внутрішніх справ України перейшли на посиленій режим роботи. Як заявив перший заступник глави Міністерства внутрішніх справ С. Яровий, за правопорядком під час виборів стежитимуть понад 135 тис. правоохоронців, з них понад 72 тис. поліцейських.

Крім того, глава Мін'юсту П. Петренко заявив, що в день виборів суди в Україні працюватимуть цілодобово. За його словами, це пояснюється тим, що українське законодавство передбачає ряд категорій скарг, що подаються учасниками виборчого процесу, які мають бути розглянуті невідкладно.

За даними Центрвиборчкому, на закордонні виборчі дільниці вже передали понад 420 тис. бюлетенів. Усього за кордоном працюватиме 101 виборча дільниця. При цьому найбільше виборчих дільниць у США й Німеччині. У цілому ж українці голосуватимуть у 72 країнах.

Крім того, у ЦВК повідомили, що вже зареєстровано 2 тис. 020 спостерігачів від 15 міжнародних організацій і 16 іноземних держав.

РФ вирішила не відправляти спостерігачів на вибори в Україні – у Міністерстві закордонних справ Російської Федерації заявили, що після відмови українського Центрвиборчкому акредитувати 24 росіян у складі місії ОБСЄ на виборах було прийнято рішення не відправляти російських спостерігачів, «щоб не піддавати їх там загрози явного переслідування».

Висвітлювати президентські вибори в Україні будуть 948 представників 138 ЗМІ (75 українських і 63 зарубіжні видання з 23 країн) (*Вибори Президента України-2019: що потрібно знати про виборчу кампанію // РБК-Україна. – 2019. – 26.03. – <https://www.rbc.ua/ukr/news/vybory-2019-budut-prohodit-vybory-prezidenta-1539703201.html>; Британський SFO не веде розслідувань щодо Порошенка // РБК-Україна. – 2019. – 25.03. – <https://www.rbc.ua/ukr/news/britanskiy-sfo-vedet-rassledovaniy-otnoshenii-1553532998.html>*).

Аналітика

Політичні акценти

Н. Тарасенко, мол. наук. співроб. СІАЗ НБУВ

Передвиборні позиції та президентські перспективи П. Порошенка в оцінках експертів

Діючий Президент України П. Порошенко бере участь у виборах-2019 як самовисуванець. Це стандартна практика для діючих президентів, щоб не асоціюватися з жодною політичною силою. Балотуватися вдруге на пост Президента, за словами кандидата, його спонукало почуття глибокої відповідальності перед країною та усвідомлення необхідності «завершити побудову сильної успішної держави». «Прошу у виборців мандата на те, щоб гарантувати незворотність європейської та євроатлантичної інтеграції, нашої незалежності. Щоб відновити територіальну цілісність країни і принести вигідний Україні мир. Щоб завершити побудову сильної успішної держави», – підкреслив П. Порошенко, висуваючись на другий термін президентства.

Виборчий штаб П. Порошенка розпочав свою роботу ще із середини серпня 2018 р., коли було визначено його керівників та основних ідеологів. Очолив штаб перший заступник глави Адміністрації Президента В. Ковальчук, який керував кампанією П. Порошенка також у 2014 р. Функціонування регіональних штабів і партійних осередків курує народний депутат С. Березенко, медійну сторону кампанії координують міністр інформаційної політики Ю. Стець і прес-секретар Президента С. Цеголко. Як і у 2014 р. за стратегію й технологічну частину кампанії відповідає народний депутат від БПП І. Гринів, під керівництвом якого у штабі працює група політтехнологів (URL: <https://www.rbc.ua/ukr/news/borbe-vtoroy-srok-komande-petra-poroshenko-1543164572.html>).

Серед головних акцентів передвиборної риторики П. Порошенка – безвіз із Євросоюзом, сильна армія, автокефалія для української православної церкви, українська мова, а також успіхи децентралізації. Усі ці компоненти втілені в головний слоган президентської кампанії П. Порошенка «Армія, мова, віра» і свідчать про орієнтованість на проукраїнського й патріотично налаштованого виборця. Це дає підстави стверджувати, що П. Порошенко робить ставку на Західний, Північний і Центральний регіони України.

Передвиборна кампанія П. Порошенка зводиться до того, щоб, з одного боку, максимально асоціювати Президента з успіхами країни, з іншого – дистанціювати його від невдач і негативу. Паралельно Президент і його команда артикують тезу про безальтернативність П. Порошенка на тлі інших кандидатів.

Перевагою опонентів П. Порошенка є те, що більшість з них не перебували на державних посадах впродовж останніх п'яти років, тому можуть сміливо звинуватити діючого Президента в усіх проблемах країни.

Пом'якшувати критику з боку опонентів, які традиційно вибудовують свої виборчі стратегії на критиці промахів і невдач влади, у штабі П. Порошенка намагаються через акцент на розмежуванні повноважень Президента й уряду в очах виборців. Поясненнями на кшталт «Президент відповідає за стратегію держави, а не вирішує питання тарифів», «тарифи й економіка – це прерогатива кабміну» тощо команда П. Порошенка прагне дистанціювати Президента від економічних і соціальних негараздів.

Ще одним елементом передвиборної кампанії П. Порошенка стали регіональні поїздки й зустрічі з виборцями. У січні приводом для таких поїздок стало просування державними й місцевими посадовцями об'єднаної православної церкви та презентація томосу на автокефалію Української православної церкви. У рамках «томос-туру» П. Порошенко разом з предстоятелем ПЦУ Епіфанієм побували в Рівному, Вінниці, Луцьку, Борисполі, Житомирі, Черкасах. У кожному з цих міст Президент розповідав, наскільки значним досягненням є томос, і нагадував про свої здобутки на займаній посаді. Тур Україною супроводжувався зовнішньою рекламою. На ній було зображено П. Порошенка та Епіфаній з гаслом «Томос для України!».

Іншим приводом для поїздок П. Порошенка регіонами була його участь як діючого Президента в засіданнях Ради регіонального розвитку. Після них відбувалися його зустрічі з виборцями вже в статусі кандидата на пост Президента. Головною ідеєю регіональних поїздок П. Порошенка було ототожнення Президента з рейтинговими мерами й успіхами децентралізації в ряді великих міст України. Утім такі поїздки стали приводом для подання проти нього позову до Верховного Суду кандидатом на пост Президента України А. Гриценком, який вимагав визнання робочих поїздок П. Порошенка Україною передвиборною агітацією. Щоправда, Верховний Суд не задовольнив цього позову.

Шанси П. Порошенка на проходження до другого туру експерти оцінюють, як 50 на 50. Влітку 2018 р. рейтинги Президента були не надто високі – 6–7 %, це 5–6 місце. Однак згодом, завдяки як вдалим крокам владної команди, так і через невдачі опонентів, динаміка рейтингу поліпшилася. Уже в січні соціологи зазначали, що П. Порошенко може вийти до другого туру, а згідно з лютневими опитуваннями, зокрема, «Рейтингу», П. Порошенко ділить друге місце з показником 16,6 % з Ю. Тимошенко – 16,2 %. Перше місце у В. Зеленського – 25,1 % (URL: https://24tv.ua/vibori_prezidenta_ukrayini_2019_prognoz_kandidativ_na_viborah_ukrayini_n1007188).

На переконання експертів зростанню рейтингу П. Порошенка сприяло оголошення ним воєнного стану в зв'язку з конфліктом в Азовському морі, отримання томосу Православною церквою України, позиція Президента щодо зовнішньополітичних питань, зокрема ініціатива внесення змін до Конституції щодо перспективи членства України в НАТО і Євросоюзі, підвищення частині виборців пенсій та соціальних виплат, а також виплата субсидій «живими» грошима (URL:

<https://www.depo.ua/ukr/politics/poroshenko-zakripivsya-na-drugomu-misci-chomu-do-timoshenko-prileteli-chorni-lebedi-20190220919578>).

Крім того, чимало експертів пов'язують з передвиборною кампанією П. Порошенка такі явища, як вирок В. Януковичу, арешт В. Мангера чи висунення підозри В. Медведчуку. Нібито, розв'язуючи гучні наболілі українцям питання, він заробляє собі додаткову прихильність виборців, які не вірили в боротьбу з корупцією чи злочинністю. Сюди ж можна зарахувати заяви Ю. Луценка про завершення розслідувань стосовно розстрілу Небесної Сотні.

Перевагою нинішнього Президента України можна вважати сформоване чітке електоральне ядро, на відміну від багатьох інших кандидатів розвинуту партійну інфраструктуру, потужну інформаційну підтримку, яку надають йому, крім 5 каналу та «Прямого», на телеканалі «Україна», що належить Р. Ахметову, каналах з орбіти впливу В. Пінчука та частково на «Інтері» Львовчкіна – Фірташа.

Утім, чимало залежить і від конкретної ситуації в економіці. За словами директора Фонду «Демократичні ініціативи ім. І. Кучеріва» І. Бекешкіної, результат П. Порошенка залежить не стільки від виборчої кампанії, скільки від ситуації в суспільстві. Якщо буде економічний ріст, підвищуватимуться зарплати й пенсії, то він матиме шанс. Якщо цього не буде, то й шансів буде менше.

Найістотнішим негативом, що може позначитися на електоральній підтримці П. Порошенка, став корупційний скандал навколо «Укроборонпрому». Перспективи можливої шкоди передвиборній кампанії діючого Президента у світлі звинувачень «Бігус-інфо» експерти оцінили по-різному, але переважно відштовхуючись від того факту, що оприлюднення цієї інформації за місяць перед президентськими виборами надає їй політичного забарвлення. Зокрема, співробітник Інституту зовнішньої політики Школи передових міжнародних досліджень Університету Д. Гопкінса і викладач Києво-Могилянської академії Т. Кузьо з підозрою ставиться до часових рамок оприлюднення цієї інформації, тому що до дня виборів не залишається часу для повноцінного розслідування цих звинувачень. «Мої підозри зросли, коли я побачив негайну реакцію Ю. Тимошенко, яка закликала до імпічменту Президента, не усвідомлюючи, що люди мають право вважатися не винуватими, доки їхня вина не буде доведена. Я також маю сумніви, що рейтинг Порошенка зазнає повного колапсу з причини цих звинувачень», – зауважив політолог (URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/poroshenko-skandal-vybory-analiz/29798563.html>).

На думку співробітника Atlantic Council і видавця журналу Business Ukraine Magazine П. Дікінсона, звинувачення в корупції в оборонному секторі надзвичайно вибухові, надто за умов неоголошеної війни з Росією й того, що П. Порошенко є головнокомандувачем українського війська. Водночас цей скандал навряд чи може змінити ситуацію перед виборами, тому що все це не так аж надто шокує, щоб підірвати загальний хід кампанії.

«Порошенко має майже нульову довіру як борець із корупцією, і навіть його палкі прихильники припускають, що Порошенко бере участь у корупційних схемах. Але його президентська кампанія прагне довести, що він є найменшим злом з усіх можливих. Нові звинувачення в корупції, звичайно, шкодять, але вони не змінять цієї формули принципівим чином», – вважає П. Дікінсон.

Старший співробітник і головний директор компанії WoodenHouse Strategies LLC Б. Меффорд переконаний, що ці звинувачення більш скандальні, ніж серйозні, і «українські виборці проголосують за Порошенка, бо бачать у ньому найкращий вибір того, хто поведе країну до Заходу, а не тому, що вони вважають Порошенка не пов'язаним з корупцією». Учасниця програми «Лідер нового покоління» при Інституті міжнародного лідерства МакКейна К. Смаглій зауважує, що, «...зрештою, більшість українських політиків можуть потрапити під звинувачення у корупції, але не всі вони можуть протистояти Путіну» (URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/poroshenko-skandal-vybory-analiz/29798563.html>).

Варто зауважити, що свою виборчу кампанію П. Порошенко побудував на жорсткій антиросійській риториці, позиціонуючи себе як ворог номер один В. Путіна і стверджуючи при цьому, що його перемога є найгіршим варіантом для президента В. Путіна. Політтехнологи діючого Президента чітко сформулювали один з головних меседжів виборцям: «Якщо ви проголосуете не за Порошенка, в Україну неодмінно прийде Путін».

Також П. Порошенко чітко відмежовує свій політичний курс від північного сусіда. Гасло «Геть від Москви», запозичене в М. Хвильового, з'являється так само часто, як «Армія. Мова. Віра». Хоча, за деякими оцінками, фраза «Порошенко або Путін» може бути сприйнята виборцями як запевнення, що в них є лише один варіант – П. Порошенко. Така агітація може мати і зворотній ефект – банально відлякати українців своєю категоричністю.

Колишній посол США в Україні, директор Євразійського центру Атлантичної ради Д. Гербст нагадує, що В. Путін особисто заявляв про те, що хоче поразки П. Порошенка і, якщо так станеться, буде цим хизуватися. «Я думаю, що Москва хотіла б, щоб Порошенко програв. Але я думаю, вони розуміють, що наступний Президент України не буде їхньою людиною. Я думаю, що вони сподіваються мати 20–25 % депутатів у Верховній Раді, які були б зацікавлені в кращих відносинах з Москвою, навіть якщо Москва веде війну на Донбасі» – зазначив Д. Гербст (URL: <https://ukrainian.voanews.com/a/election-experts-candidates-/4825808.html>).

Також експерт звернув увагу на те, що Москва відкрито не підтримує жодного з кандидатів. У цьому він бачить дві причини: Кремль вивчив помилки минулого, коли його підтримка обертається зворотнім результатом, і те, що вони готові активніше втручатися в парламентські вибори в Україні, які відбудуться восени.

«Вони підтримували Януковича і тиснули на нього та його команду в 2013 р. не підписувати Угоду про асоціацію та економічне співробітництво з Європейським Союзом, і ми знаємо чим це обернулося. Вони вторглися в Україну, починаючи з Криму і потім Донбас. І зараз в Україні набагато більше підтримки вступу в НАТО і ЄС. Вони відштовхнули від себе Україну і мають набагато менший вплив, ніж до 2014 р. Можливо, їм вистачило розуму зрозуміти, що якщо вони відкрито підтримують кандидата чи відкрито виступають проти певного кандидата, це матиме зворотній ефект», – зазначив колишній президент Дому свободи та високопосадовець Державного департаменту США, нині старший науковий співробітник Міжнародного університету Флориди Д. Креймер.

Водночас у РФ сподіваються, що новий Президент України буде тверезо оцінювати реальність, а також він буде політично мудрою людиною, заявив прес-секретар російського президента Д. Песков. За його словами, у Москві чекають, що новий глава держави в Україні «не буде президентом війни, а стане президентом миру». Представник В. Путіна зазначив, що за діючого Президента України П. Порошенка відносини Москви й Києва позбавлені якихось перспектив. «Що стосується того, при кому може бути краще для наших двосторонніх відносин, можна сказати однозначно, що знову ж таки при нинішньому краще бути не може», – сказав він (URL: <https://apostrophe.ua/ua/news/business/industries/2019-03-19/u-putina-bridumali-svoego-prezidenta-ukrainyi-/157613>).

З подачі команди П. Порошенка нинішній передвиборний дискурс значною мірою впирається в звичну для України дилему «Європа або Росія». Президентські технологи подають діючого главу держави як гаранта продовження курсу на європейську та євроатлантичну інтеграцію, натомість суперників П. Порошенка – гарантами поновлення російського впливу над Україною. Зрозуміло, найбільше і насамперед – Ю. Тимошенко. Незалежно від правдивості цієї тези, вона веде до питань зовнішньої політики, безпеки та оборони, тобто тих, які належать до прямих президентських повноважень і таких, де П. Порошенко може навести істотні аргументи на свою користь, відштовхуючись від своїх досягнень за п'ять років президентства. Тому відповідна дискусія й обговорення позицій кандидатів доречні й вигідні для П. Порошенка. Тим більше що, розглядаючи перспективи розвитку України на наступні п'ять років, експерти відзначають значну міру залежності майбутнього країни від стану відносин з Росією і Євросоюзом.

«Для українців міжнародна ситуація не є визначальним чинником у прийнятті рішення за кого голосувати, але вони в такій ситуації, коли їм потрібна міжнародна підтримка, фінансова підтримка з МВФ та інших міжнародних кредиторів, як для економічних реформ, так і в питаннях безпеки, враховуючи триваючий конфлікт на Донбасі з Росією. Отже, можливо, на цих виборах питання зовнішньої політики важливіший фактор, ніж під час інших виборів», – констатує Д. Креймер (URL: <https://ukrainian.voanews.com/a/election-experts-candidates-/4825808.html>).

У цьому контексті чітка позиція П. Порошенка щодо зовнішньополітичних питань виступає аргументом на його користь. Стрижнем зовнішньої політики П. Порошенка проголошена європейська та євроатлантична інтеграція. Він вважає, що до 2023 р. Україна має бути готова до того, щоб подати заявку про вступ до ЄС і отримати ПДЧ для вступу в НАТО.

З ініціативи П. Порошенка Верховна Рада ухвалила конституційні зміни, згідно з якими закріплено курс на повноцінне членство України в НАТО і ЄС. У Конституції України відтепер закріплено формулювання про європейську ідентичність українського народу і незворотність європейського і євроатлантичного курсу України. Одночасно до статті про повноваження самого Президента України вписана фраза про те, що він стає «гарантом реалізації стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства в Європейському Союзі і в Організації Північноатлантичного договору».

Водночас П. Порошенко заявив, що в разі перемоги на виборах порушить питання про план щодо членства країни в НАТО вже наприкінці 2019 р. «До кінця свого другого президентського терміну планую підготувати Україну до вступу в НАТО і ЄС. У 2023 р. цілком реалістично почати переговори про вступ до ЄС і отримати План дій щодо членства в НАТО (ПДЧ). У грудні на лондонському саміті НАТО, після того як виборці дадуть мені мандат ще на п'ять років, хочу порушити питання ПДЧ уже в цьому році», – заявив глава держави, виступаючи перед виборцями в Києві.

На думку П. Порошенка, Україна приєднається до Північноатлантичного альянсу як «країна – регіональний лідер», яка «захистила від Росії не тільки себе, але і всю європейську цивілізацію» ([URL: https://www.capital.ua/ru/news/125436-poroshenko-v-sluchae-pobedy-podast-zayavku-v-nato-uzhe-v-2019-godu#ixzz5ie6Ms3N5](https://www.capital.ua/ru/news/125436-poroshenko-v-sluchae-pobedy-podast-zayavku-v-nato-uzhe-v-2019-godu#ixzz5ie6Ms3N5)).

Повернення окупованих територій Донецької й Луганської областей, а також окупованого Криму П. Порошенко обіцяє здійснити політико-дипломатичним шляхом, «забезпечуючи єдність проукраїнської коаліції у світі, використовуючи інструмент санкцій та механізм міжнародної місії ООН на всій території окупованого Донбасу». Разом з тим у 2019 р. він розглядає серед пріоритетних засобів деокупації ще й міжнародну миротворчу місію ООН на всій території Донбасу.

У відносинах з Росією, на переконання Президента, необхідний «холодний мир». Водночас за «репресії і знущання над нашими громадянами на окупованих територіях» і завдані збитки РФ понесе відповідальність і буде змушена їх відшкодувати через міжнародні правові механізми, запевняє П. Порошенко.

Свою підтримку П. Порошенку як кандидату на пост Президента, що здатний якнайкраще забезпечити інтереси України на міжнародній арені, висловили лідери меджлісу кримськотатарського народу. Під час брифінгу «Позиція меджлісу кримськотатарського народу на виборах Президента України 31 березня 2019 р.» голова меджлісу кримськотатарського народу, народний депутат Р. Чубаров і лідер кримськотатарського народу,

правозахисник, народний депутат М. Джемільєв наголосили на тому, що лише П. Порошенко з усіх кандидатів на пост Президента України здатний звільнити Крим у короткий термін.

«Головний критерій, за яким кримські татари оцінюють кандидатів у Президенти України: чи здатні вони повернути Крим. Ті громадяни України, які залишилися на території окупованого Криму, знають, що, поки триватиме російська окупація, у них немає жодних перспектив до вирішення жодних інших питань, які є актуальними на материковій частині України», – заявив Р. Чубаров (URL: <https://12kanal.com/shvidko-zvilniti-krim-mozhe-tilki-poroshenko-lideri-medzhlisu>).

За словами лідерів меджлісу, сьогодні українські громадяни на території окупованого півострова мобілізовані на вибір одного політика – П. Порошенка. «Це єдиний можливий шлях повернення Криму», – переконаний Р. Чубаров.

Як заявив народний депутат фракції партії «БПП», глава парламентської делегації в ПАРС В. Ар'єв, кандидата на пост Президента П. Порошенка підтримує Європейський Союз. Про це, за його словами, свідчить міні-саміт Україна – ЄС, де П. Порошенко приймали керівники ЄС. «Дипломатична мова означає, що ЄС підтримує курс, який веде Президент Порошенко на європейську інтеграцію і НАТО. Більш чіткого меседжу для громадян України бути просто не може», – сказав В. Ар'єв (URL: <https://ua.112.ua/polityka/yes-pidtrymuie-kandydata-v-prezydenty-poroshenka--ariev-484881.html>).

Депутат також зазначив, що останні рішення Європейського парламенту і Конгресу США говорять про підтримку дій України щодо боротьби з російською агресією, якими керує Верховний головнокомандувач ЗСУ П. Порошенко. Так, у цьому році вже двічі українські ЗС отримали велику кількість нової техніки для оборони нашої держави.

Під час виступу на Михайлівській площі в Києві 17 березня П. Порошенко заявив, що виграє вибори. «31 березня перемога неодмінно буде за нами. І це буде чесна перемога. Наголошую, що це буде чесна перемога, яка цілком і повністю відповідатиме європейським стандартам виборчих кампаній, підтвердить наш європейський вибір, підтвердить, що в Україні фантастичне майбутнє», – наголосив П. Порошенко.

Загалом, за висновками експертів, президентські вибори-2019 – найбільш непередбачувані. Навіть в останні тижні перед голосуванням ні експерти, ні соціологи не беруться стверджувати, хто здобуде перемогу. Утім, різні центри соціологічних досліджень виділяють п'ятірку лідерів перегонів: В. Зеленський, П. Порошенко, Ю. Тимошенко, Ю. Бойко та А. Гриценко.

За результатами опитування, проведеного на початку березня 2019 р. Міжнародним дослідницьким центром BURI-Україна (The Belgium-Ukraine Research Institute, Бельгія), якби президентські вибори відбувалися в найближчу неділю, більшість опитаних віддала б свої голоси за В. Зеленського (23,1 %), П. Порошенка, (14,3 %), Ю. Тимошенко (також

14,3 %), Ю. Бойка (13,9 %), А. Гриценка – (8,6 %) (URL: <https://politeka.net/ua/news/politics/954001-bolshaja-chetverka-kandidatov-kotorye-imejut-shansy-na-prohozhdenie-vo-vtoroj-tur-sostoit-iz-zelenskogo-poroshenko-timoshenko-i-bojko-zapadnye-sociologi>).

Згідно з даними проведеного в березні опитування Центру соціальних і маркетингових досліджень SOCIS, за шоумена В. Зеленського готові віддати голоси 27,7 % респондентів з тих, хто прийде на виборчі дільниці та визначився з вибором, за П. Порошенка – 19,6 %, за лідера партії «Батьківщина» Ю. Тимошенко – 14,8 % (URL: <https://gordonua.com/ukr/news/politics/tse-bude-chesna-peremoga-poroshenko-zajaviv-shcho-vigraje-prezidentski-vibori-816594.html>).

Невелика різниця в нинішньому рейтингу зазначених кандидатів не дає підстав робити точні припущення щодо того, хто саме стане наступним Президентом України або пройде до другого туру. Це, вочевидь, і є ознакою демократії та конкурентоспроможності виборів.

М. Дем'яненко, наук. співроб. СІАЗ НБУВ

Президентська кампанія-2019: стан справ і перспективи кандидата на пост Президента Ю. Тимошенко

За чималий період перебування Ю. Тимошенко в українській політиці вона шість разів обиралася до парламенту, двічі очолювала Кабінет Міністрів і один раз обіймала посаду віце-прем'єра. Найвищу ж державну посаду до свого кар'єрного списку вона так і не додала, хоча не полишає спроб стати Президентом України. На цих президентських виборах, враховуючи оприлюднені рейтинги, вона має непогані шанси.

Цього року Ю. Тимошенко, озброївшись програмою «Новий курс України», утретє побореться за президентське крісло. Цю боротьбу вона почала інтенсивно та завчасно, що дало їй змогу тривалий час бути лідером у рейтингах. Однак останнім часом її позиції виглядають не так упевнено, адже, крім політичної боротьби з П. Порошенком, їй доводиться конкурувати і з лідером президентських перегонів В. Зеленським.

Перш за все хотілося б акцентувати увагу на основних тезах передвиборної програми кандидата на пост Президента Ю. Тимошенко. Спецпроект «Вибори вибори» спільно з громадською організацією «Центр.ЮА» дослідили, якими словами та ідеями переконує виборців Ю. Тимошенко, послідовна вона у своїх обіцянках чи змінює їх від кампанії до кампанії, підлаштовуючись під настрої електорату. Об'єктом дослідження стали її передвиборні програми за різні роки за такими критеріями: «Геополітичний вектор країни», «Національна безпека та територіальна цілісність», «Розвиток сектора безпеки й оборони», «Розподіл повноважень між гілками влади», «Забезпечення прав людини», «Енергетична політика»,

«Соціально-економічна політика» (URL: <https://vybory.pravda.com.ua/articles/2019/03/14/7149905>).

Так, експерти зазначають, що в питанні геополітичного вектора країни протягом усієї кар'єри в політиці Ю. Тимошенко всіляко уникала висловлення позиції щодо участі України у військово-політичних альянсах, вона обережно ставиться до цієї теми і взагалі не згадує в програмі про наміри інтегрувати Україну в НАТО чи інші військові блоки. Інша справа членство у Європейському Союзі. Цей вектор вона тривалий час вважала пріоритетом. У нинішній програмі її ставлення до членства у ЄС і НАТО обмежується загальними фразами про те, що «Україна зможе стати процвітаючою потужною європейською країною», «за п'ять років ми підніmemo заробітні плати освітян... до європейського рівня» тощо.

З Росією – ще до війни – Ю. Тимошенко хотіла дружити. У 2010 р. вона планувала, що в основу відносин з РФ та іншими країнами СНД буде покладено «потенціал існуючої кооперації та взаємовигідного економічного співробітництва». У 2014 р. риторика кардинально інша: вона визнає військову агресію сусідів і пропонує «ліквідувати всі елементи залежності України від Росії – енергетичної, економічної, інформаційної». Водночас Ю. Тимошенко виступала за побудову дружніх відносин з непутінською, демократичною Росією. Нині вона обіцяє притягти Росію до відповідальності за збройну агресію проти України та отримати від неї відшкодування збитків, завданих війною людям, бізнесу й державі.

У питанні національної безпеки й територіальної цілісності позиція Ю. Тимошенко за останні п'ять років помітно радикалізувалася. У першу чергу це стосується звільнення тимчасово окупованих Донбасу й Криму.

На попередніх виборах вона хотіла звільнити їх за допомогою міжнародних судів і співпраці з демократичними силами Росії. На сьогодні вона обіцяє добитися виконання Будапештського меморандуму та провести вже військово-дипломатичне звільнення окупованих територій. Для цього вона готова йти в «дипломатичний наступ» і заявляє, що має свій власний план паралельного звільнення територій та реінтеграції їхнього населення. «Нашою командою розроблено українську програму реінтеграції Криму і Донбасу, що є альтернативою сьогоднішній “мінській формулі”. Головне завдання цієї програми – зруйнувати стіну страху, нерозуміння й ненависті, яка штучно зводиться між Україною та окупованими територіями. Головне завдання цієї програми – вивести мільйони людей зі стану стресу», – зазначається в «Новому курсі».

Кандидат на пост Президента України Ю. Тимошенко повідомила, що одразу після виборів новий Президент створить достатньо потужний міжнародний фонд відродження й розвитку Донбасу, щоб відновити зруйновані території та налагодити життя переселенців. За її словами, країни-підписанти Будапештського меморандуму, які давали Україні гарантії недоторканності українських кордонів в обмін на відмову від третього за потужністю ядерного потенціалу світу, готові долучатися та створювати цей потужний фонд з розвитку Донбасу (URL:

<https://www.tymoshenko.ua/news/povernemo-myr-vidrodyimo-donbas-i-zahystymo-pereselentsiv>). «Уже є домовленості. Країни розуміють, що допомога Донбасу потрібна. Я знаю настрої всіх лідерів країн-гарантів. Після перемоги ми не втратимо жодної хвилини. У нас все готово. Ми одразу ініціюємо цей процес», – запевнила вона.

Ю. Тимошенко також наголосила, що першочергове завдання її як нового Президента після перемоги на виборах – посадити за стіл переговорів президентів країн-підписантів Будапештського меморандуму. «Ми щодня розв'язуватимемо питання повернення миру. Донбас повернеться в Україну досить швидко, і ми зможемо почати нормально жити. Крим – довше», – підсумувала вона.

Щодо розвитку сектора безпеки й оборони Ю. Тимошенко була більш послідовною. У всіх своїх виборчих кампаніях вона обіцяє розвивати сильну контрактну армію, збільшувати видатки на її утримання та переозброєння.

Родзинкою її нинішньої передвиборної програми є обіцянка запровадити новий контракт на службу в Збройних силах, який розроблявся на основі пропозицій безпосередньо військовослужбовців. «Важливою частиною нового контракту буде затверджений законом мотиваційний пакет, що включає гарантоване забезпечення житлом, безоплатним медичним обслуговуванням, гідним пенсійним страхуванням та інші важливі питання, а також додаткові пільги для учасників бойових дій та членів їхніх родин», – ідеться в «Новому курсі».

Що стосується розподілу повноважень між гілками влади, то в кожній своїй кампанії Ю. Тимошенко наголошує на посиленні прав парламентської опозиції. Не став винятком і «Новий курс», згідно з яким «парламентську опозицію буде наділено всіма правами парламентського контролю». Кандидат стабільно підтримує децентралізацію влади та ліквідацію місцевих адміністрацій – замість них пропонує створити виконкоми при обласних і районних радах. Одна з найдавніших її ідей – посилення ролі референдумів, які вона вважає прямим інструментом демократії. У «Новому курсі» вона обіцяє: «Громадяни отримають беззаперечне право змінювати центральну та місцеву владу в будь-який момент через справжній референдум за народною ініціативою замість жертвних революцій».

Традиційно, як і більшість кандидатів на пост Президента, Ю. Тимошенко виступає й за повне скасування недоторканності Президента, депутатів і суддів. Свіжою ідеєю «Нового курсу» стала необхідність зменшити кількість народних депутатів на 100 осіб – до 350.

У сфері забезпечення прав людини експерти відзначають дещо нестабільні її пріоритети, зокрема у сфері культурної політики. У 2010 р. вона казала, що насамперед її місія у владі – «піднесення духовності нації. Ідеться про виховання твердої віри в Бога, духовну освіту дітей і молоді, надання рівного статусу духовній та світській освіті, відродження української мови й розвиток культури». Уже у 2014 р. Ю. Тимошенко відійшла від ідеї релігійної освіти, натомість обіцяла «не допускати втручання держави у внутрішні справи церков». Також вона зазначала, що за українською мовою

треба зберегти статус державної, але поряд з наданням офіційного статусу російській мові та іншим мовам національних меншин у регіонах, де за це виступає переважна більшість громадян. У «Новому курсі» Ю. Тимошенко вирішила не дражнити електорат вразливою темою мови. Натомість бачимо загальні фрази про популяризацію української культури за кордоном і проведення інвентаризації пам'яток української архітектури.

Мінливими були погляди кандидата на енергетичну політику держави. У 2010 р. вона писала: «Наш головний енергоресурс – вугілля. Ми запровадимо екологічно чисті технології його спалювання – водно-вугільну суміш та технологію киплячого шару». Уже у 2014 р. її основним пріоритетом стало енергозбереження, згадки про вугільну промисловість зникли. Про вугілля Ю. Тимошенко згадала вже в «Новому курсі»: «Держава стрімко розвиватиме власну вугільну галузь замість імпортування дорогого закордонного вугілля». Її свіжими пріоритетами у сфері енергетики є побудова спеціальних LNG-терміналів для імпорту скрапленого газу неросійського походження та розвиток альтернативної енергетики. Не обійшлося в «Новому курсі» й без вже фірмової обіцянки Ю. Тимошенко знизити тарифи: «У перший місяць роботи нового Президента будуть зменшені ціни на газ у два рази, а це означає також зменшення тарифів на тепло й гарячу воду». Разом з тим експерти зазначають, що як саме тарифи танутьимуть, не уточнюється, адже теоретично така функція не входить у повноваження Президента.

Та й голова Асоціації споживачів енергетики та комунальних послуг А. Герус скептично ставиться до такого передвиборного слогана кандидата на пост Президента України: «Наскільки я знаю, Тимошенко планує продовжувати співпрацю з МВФ. Якщо передомовиться по-іншому, а теоретично таке може бути, бо зобов'язання підвищувати ціну брала не вона, то таке пониження можна буде зробити. Хоча таку ціну встановлює не Президент, але уряд з радістю таке зробить, бо це популярне рішення. Але чи складуться так усі зорі, що можна буде понизити ціну газу вдвічі – я не дуже вірю». А. Герус додає, що додатковим важливим фактором щодо зниження ціни на газ може стати виконання рішень Стокгольмського арбітражу про виплату російським «Газпромом» українському «Нафтогазу» штрафу в розмірі 4,7 млрд дол. «Це буде сильний фактор для зниження загальної ринкової ціни в Україні», – зазначає експерт.

Що стосується соціально-економічної політики, то в цьому питанні протягом усіх виборчих кампаній Ю. Тимошенко хотіла запровадити страхову медицину. Однак щоразу в неї були різні підходи до цієї системи. Так, у 2010 р. вона хотіла, щоб кожна людина мала медичну страховку за рахунок роботодавця чи держави, а заможні громадяни – за власний рахунок. У 2014 р. планувала забезпечити гарантований рівень первинної та невідкладної медичної допомоги за рахунок бюджету, а також надати пільги роботодавцям, які добровільно фінансуватимуть медичне страхування своїх робітників. На цих виборах Ю. Тимошенко пішла ще далі – вона наголошує на обов'язковому медичному страхуванні за рахунок роботодавців і одночасно на зменшенні вдвічі податкового навантаження на їхні

підприємства. Щоб остаточно підкорити електорат, Ю. Тимошенко прописала в «Новому курсі»: «Ми підвищимо за п'ять років заробітну плату медиків до рівня заробітної плати медиків Польщі».

Про те, що електоральним ядром Ю. Тимошенко завжди були пенсіонери та бюджетники, зауважував в інтерв'ю спецпроекту «Вибори вибори» політичний консультант О. Ковжун, який працював з лідером «Батьківщини» у 2000-х роках: «Палкими прихильниками Юлії Володимирівни лишаються люди, які більше прожили в минулому, аніж будуть жити в майбутньому. Коли ми з нею працювали, то багато говорили, що вона має спиратися на молодь, людей активних, а не на людей патерналістського складу, які бажають, щоб держава щось для них зробила – знизила тарифи і т. д.».

Як на виборах 2010 р., так і 2019 р. вона порушує тему збереження або збільшення виплат за народження дітей і створення пільг для придбання житла молодими сім'ями.

Упродовж усіх своїх виборчих кампаній Ю. Тимошенко заgravала і з бізнес-електоратом, і із селянами. Причому давала їм обіцянки, які, на думку окремих експертів, прямо суперечили одна одній. Яскраво це проявилось у 2014 р., коли бізнесменам вона обіцяла: «Сповідувати принцип найменшого втручання держави в справи бізнесу», а селянам – продовжити мораторій на продаж сільськогосподарських земель. Однак свободі підприємництва мораторій на землю різко суперечить, адже позбавляє аграріїв можливості купувати та продавати землю, використовувати її як заставу за кредитами. Наразі ж у «Новому курсі» немає ані слова про мораторій на землю – цю, як і інші незручні теми Ю. Тимошенко вирішила не зачіпати. Освітнян же це не стосується – Ю. Тимошенко обіцяє їм, як і медикам, збільшити зарплати: «За п'ять років ми піднімемо заробітні плати освітян – вихователів, учителів, бібліотекарів і викладачів – до європейського рівня». Який саме європейський рівень зарплат мається на увазі, у програмі кандидата не уточнюється.

Загалом експерти доходять висновку, що передвиборні обіцянки Ю. Тимошенко, як і більшості українських політиків, перманентно змінювалися під впливом уподобань її виборців. Зокрема, про це говорить політолог М. Давидюк: «Кампанія тактична. Почалася тема НАТО, і все – у Тимошенко йдуть борди з НАТО. Хоча я, наприклад, суто як виборець, пам'ятаю 2009–2010 рр., коли вона запевняла, що вступ до НАТО нам не потрібен, а треба європейська колективна система безпеки. Тому питання: чи дійсно вона підтримує НАТО, чи це чисто обіцянка для того, щоб тільки прийти до влади?». Очевидно, що Ю. Тимошенко добре вміє адаптуватися під реалії сьогодення й завжди готова запропонувати виборцям саме те, що вони хочуть почути. Проте з ряду стратегічних питань її позиція залишається незмінною вже дев'ять років поспіль.

Така виборча програма разом із чималим політичним досвідом і розгалуженою партійною мережею, яка працює з населенням на місцях, у цій президентській кампанії забезпечили Ю. Тимошенко цілком пристойний

результат. Згідно з результатами опитування Соцгрупи «Рейтинг», проведеного з 9 по 15 березня та оприлюдненого 19 березня, за Ю. Тимошенко готові віддати голоси 18,8 % з тих, хто визначився з вибором і має намір прийти на виборчі дільниці. Наразі цей результат забезпечує їй друге місце, вона не на багато випереджає діючого Президента П. Порошенка, у якого 17,4 %, але програє В. Зеленському, у якого 24,9 % підтримки (URL: <https://gordonua.com/ukr/news/politics/u-prezidentskomu-rejtingu-lidirujut-zelenskij-i-timoshenko-poroshenko-zajmaje-tretje-mistse-opituvannja-821442.html>).

За даними опитування, проведеного Центром соціальних і маркетингових досліджень SOCIS у березні, Ю. Тимошенко має 14,8 % підтримки, за П. Порошенка готові проголосувати 19,6 % опитаних, а лідером залишається В. Зеленський, за якого готові віддати голоси 27,7 % респондентів з тих, хто прийде на виборчі дільниці та визначився з вибором (URL: <https://gordonua.com/ukr/news/politics/bjelkovskij-pro-kandidata-v-prezidenti-timoshenko-zelenskij-jiji-z-jiv-814223.html>).

Окремі соціологи звертають увагу на зниження рейтингів кандидата на пост Президента Ю. Тимошенко, яке спостерігається в останні тижні перед виборами. Про це повідомив соціолог, заступник директора Соціологічного центру ім. М. Драгоманова М. Булатевич. «Якщо говорити про Ю. Тимошенко, то динаміка електоральних настроїв демонструє невелике зниження підтримки Ю. Тимошенко. І, відповідно, її рейтинг стагнує або навіть дещо знижується, якщо порівнювати з результатами попередніх хвиль нашого дослідження», – поінформував він (URL: <https://prm.ua/rejting-yuliyi-timoshenko-znizhuetsya-doslidzhennya>).

Зниження рейтингів експерти пов'язують з раннім стартом в агітаційній кампанії. Ще влітку минулого року вона виклала багато своїх козирів, які конкурентам вдалося нівелювати завдяки активізації їхніх кампаній і більш свіжим інформприводам. Нині Ю. Тимошенко намагається закріпити сказане раніше повторами, але у виборця пам'ять коротка. Він вимагає нових тез. Про дешевий газ і будапештський формат переговорів усі вже чули, нова Конституція для пересічного виборця – річ далека й незрозуміла, а тому як технологія ця тема може виявитися провальною. До того ж виборця може дратувати надмірна кількість явно недешевих бігбордів кандидата. Тож якщо Ю. Тимошенко терміново не знайде нову «родзинку» кампанії – її падіння триватиме, прогнозують експерти (URL: <https://www.depo.ua/ukr/politics/poroshenko-zakripivsy-na-drugomu-misci-chomu-do-timoshenko-priletili-chorni-lebedi-20190220919578>).

Крім того, зазначається, що Ю. Тимошенко припустилася кількох змістовних помилок. Зокрема, її заява в Дніпрі щодо «засланої до України Заходом для проведення експериментів» в. о. міністра оборони здоров'я У. Супрун відвернула від неї немало активістів – нехай і присутніх головним чином у Facebook, проте здатних опосередковано впливати на формування порядку денного суспільства. Ще одна її помилка – непрозорість джерел фінансування виборчої кампанії. П. Порошенко можна скільки завгодно

звинувачувати, що він багатий. Але ж Ю. Тимошенко, згідно з декларацією, «незаможна». На політичну ж рекламу витрачають чи не однаково. Ці витрати не можуть не привернути до себе уваги прискіпливого виборця.

Що стосується другого туру, то наразі ситуація як для Ю. Тимошенко, так і для П. Порошенка складається не найкращим чином. Соціологічна група «Рейтинг» оприлюднила результати свіжого соціологічного опитування про електоральні вподобання українців. Згідно з їхніми даними, кандидат на пост Президента В. Зеленський упевнено виходить у другий тур і виграє там і у Ю. Тимошенко, і у П. Порошенка (URL: https://lb.ua/news/2019/03/19/422339_zelenskiy_vihodit_vtoroy_tur.html).

У цілому з початком президентської кампанії Ю. Тимошенко залишається одним з лідерів перегонів. Наразі в неї два головні конкуренти – В. Зеленський і П. Порошенко, з яким, згідно з останніми опитуваннями, вона поперемінно займає другу та третю позиції, а за даними окремих соціологів, різниця між ними близька до статистичної похибки. Однак, беручи до уваги всі існуючі рейтинги, жоден з кандидатів не зможе перемогти вже в першому турі, а вихід до другого туру може гарантувати як мінімум другий результат, за який і боротимуться найближчі конкуренти.

У питанні конкуренції з діючим Президентом Ю. Тимошенко займає дещо більш виграшну позицію з огляду на оприлюднені журналістські розслідування щодо корупційних оборудок на постачанні української армії, у причетності до яких звинувачуються люди з оточення П. Порошенка.

Сама ж Ю. Тимошенко повідомила, що діючий Президент П. Порошенко і його корупційне оточення відповідатимуть перед законом за ці факти. «Нам треба буде всіх, хто хоч копійку з армії взяв, притягнути до відповідальності», – наголосила вона (URL: <https://www.tymoshenko.ua/news/poroshenko-vidpovist-za-koruptsiyu-na-taryfah-i-armiyi>).

На її переконання, високопосадові особи також понесуть відповідальність за фактами корупції щодо встановлення незаконних і завищених тарифів для населення, що стало «ще одним джерелом збагачення за рахунок людей». «Ми з ними домовлятися не будемо, адже кожен, хто з ними домовиться, закриває майбутнє для України. Ми знаємо, як все поставити на місце», – переконує Ю. Тимошенко та нагадує про рішення Окружного адміністративного суду Києва, який встановив, що тарифи були встановлені урядом необґрунтовано, ціна на газ завищена незаконно.

Водночас окремі експерти зазначають, що Ю. Тимошенко проявляє незрозумілу нерішучість в останні тижні виборчої кампанії. Зокрема, про це зазначає політичний оглядач Л. Швець. На його думку, саме нині Ю. Тимошенко повинна діяти активно, «добиваючи знесиленого конкурента» П. Порошенка, який намагається погасити пожежу навколо «оборонки» й ухилитися від злих молодих людей, які переслідують його на мітингах» (URL: <https://www.slovoidilo.ua/2019/03/15/kolonka/leonyd-shvets/polityka/hej-loxy.-kolonka-leonida-shvecya>).

Л. Швець також зауважує, що її заява про початок процедури імпичменту «разом з іншими фракціями», оскільки в діях Президента нібито є ознаки

державної зради, була «поспішним і відверто невдалим кроком». «Ніщо так барвисто не свідчить про безсилля, як погроза, що не може бути здійснена. Іншими фракціями мертвонароджена ініціатива, звичайно, підтримана не була й залишилася ще однією порожньою обіцянкою глави “Батьківщини”, підкреслюючи фірмовий стиль і відповідний образ, якого Ю. Тимошенко не вдається позбутися», – говорить експерт.

Окремо політичний оглядач наголосив на тому, що було б необачно й ризиковано розраховувати на те, що обійти П. Порошенка вийде виключно за рахунок його власних помилок і зусиль союзників, на кшталт А. Авакова.

Разом з тим прокоментував Л. Швець і результати «грандіозного нібито соціопитування», яке презентував С. Соколов, у якому «нібито взяли участь нібито 2,5 млн осіб». Так, «соціологам» з «Батьківщини» вдалося з'ясувати, що в першому турі перемагає Ю. Тимошенко з результатом 31,68 %, у В. Зеленського друга позиція – 20,96 %, а П. Порошенко зі своїми 15,8 % залишається за межами президентських перегонів. У другому турі, згідно з їхніми даними, Ю. Тимошенко також легко перемагає обох конкурентів.

«Можете навіть не сумніватися, що в штабі Тимошенко працюють грамотні й досвідчені люди, які чудово розбираються в електоральній соціології. І, коли важливо отримати точну карту соціальних настроїв і вподобань, вони звертаються до тих самих “нехороших” опитувальних компаній. А виборцям можна впарити й нісенітницю, зляпані власними агітаторами... Утім псевдоопитування широко використовуються саме в польовій агітаційній роботі, щоб промацати виборців: на відвертих пропагандистів і собак спустити можуть, до “соціологів” ставлення більш м'яке. Тільки ось клепати й публікувати загальні результати, видаючи їх за справжні настрої народу, поки нікому не спадало на думку, відчувається “новий курс”.

У штабі Ю. Тимошенко, з одного боку, намагаються таким чином показати, що в них усе не так погано, як стало багатьом здаватися, вона, як і раніше, є лідером перегонів, і не поспішайте робити ставку на інших. З іншого – на всякий пожежний готують громадськість до думки, що заслужену перемогу в Ю. Тимошенко підступно забрали», – підсумовує експерт.

Кандидат політичних наук, керівник політико-правових програм Українського центру суспільного розвитку І. Рейтерович, коментуючи оприлюднені партією «Батьківщина» рейтинги, складені на основі опитування громадян, назвав їх презентацією «сітки» кандидата на пост Президента Ю. Тимошенко. «Я так зрозумів, що сьогодні відбулася офіційна презентація “сітки” Ю. Тимошенко, яка складається з 2,5 млн виборців, що підтверджують відповідні анкети. Принаймні раніше будь-яке анкетування з боку інших кандидатів на пост Президента автоматично розглядав глава МВС як основу для підкупу (і, до речі, що там у нас із персональними даними?). Хто-небудь, підкажіть, поліція вже виїхала за адресою центрального офісу “Батьківщини”? У нас же всі рівні перед законом, правда ж, А. Аваков?» – написав політолог, звертаючись до міністра внутрішніх

справ (URL: <https://gordonua.com/ukr/news/politics/politolog-rejterovich-pro-anketuvanni-batkivshchini-politsija-vzhe-vijihala-za-adresoju-tsentralnogo-ofisu-partiji-811702.html>).

У контексті можливої співпраці Ю. Тимошенко з А. Аваковим хотілося б зазначити, що в експертних колах існує думка, що глава МВС узагалі демонструє можливість силового рішення в разі, якщо результати виборів не влаштують кандидата на пост Президента Ю. Тимошенко. Зокрема, про це говорить блогер П. Духлій (URL: <https://gordonua.com/ukr/news/politics/timoshenko-roobitsjala-posadu-prem-jera-avakovu-bloger-duhlij-806069.html>).

Він упевнений, що альянс цих двох політиків – не просто чутки. На своїй сторінці у Facebook блогер написав, що кандидат на пост Президента Ю. Тимошенко пообіцяла в разі своєї перемоги на виборах посаду Прем'єр-міністра А. Авакову, діючому міністрові МВС, а його нинішній заступник І. Купранець обійме посаду глави МВС. «Арсену Борисовичу пообіцяли крісло Прем'єра, а його заступнику Купранцю – міністра МВС, і він усе відпрацьовує, організовуючи силове прикриття Юліних зборів, укидає, розхитує ситуацію “нацдружинами” і всіляко демонструє свою силу, натякаючи на силове рішення своїх завдань, у разі якщо результати не влаштують Тимошенко», – написав він.

Повертаючись до питання протистояння з конкурентом П. Порошенком зазначимо, що ще в лютому цього року Ю. Тимошенко заявила про фальсифікації під час виборчої кампанії-2019, звинувативши при цьому штаб діючого Президента. Вона дала свідчення в МВС, де підтвердила зібрані її командою докази щодо спроб підкупу виборців (URL: <https://podrobnosti.ua/2284298-julja-timoshenko-zajavila-pro-falsifikats-na-vivorah-2019-hto-za-tsim-stot.html>).

За словами Ю. Тимошенко, штаб П. Порошенка планував скупити голоси за рахунок грошей за нібито агітаційну роботу. Шести мільйонам українців збиралися роздати по 1 тис. грн. Друга схема, яку, за словами лідера «Батьківщини», планували на Банковій, стосується держреєстру виборців.

«Наша команда, коли побачила в окремих офісах із залученням адмінресурсу, залученням депутатів П. Порошенка, що почали роздаватися гроші... Ми направили туди своїх людей, наші люди отримали весь пакет документів, повністю зафіксована вся процедура підкупу і, крім того, ми зафіксували, фактично, роздачу цих анкет і укладання угод на проведення агітаційних робіт, що точно забороняється законом. Друга кримінальна справа, яка порушена за моєю заявою МВС, – це те, що, незважаючи на скорочення населення, на масовий виїзд українців на ПМЖ, чомусь ЦВК вирішило більш ніж на 1 млн осіб збільшити реєстр виборців. Я вважаю, що на базі реєстру хочуть зробити великий “вброс” бюлетенів», – заявила вона.

Водночас партія Ю. Тимошенко опинилася в центрі журналістського розслідування щодо «фейкових донорів». Про це йдеться в розслідуванні програми «Наші гроші з Денисом Бігусом» від 18 березня. Журналісти опитали людей, які пожертвували великі суми для політсили. Більшість

опитаних «донорів» уперше чула про свої пожертвування (URL: <https://gordonua.com/ukr/news/money/partiju-timoshenko-sponsorujut-ljudi-prichetni-do-firm-z-gazovoji-spravi-vtikacha-nardepa-onishchenko-nashi-groshi-822540.html>).

У сюжеті, зокрема, згадано касира супермаркету Н. Зубар, яка протягом року переказала «Батьківщині» десятьма платежами майже 1,5 млн грн. Сама Н. Зубар заявила, що її карткою користувалася родичка. Згідно з документами, на які посилаються журналісти, 1,5 млн грн партії Ю. Тимошенко переказала її сестра і майже 1,2 млн грн – племінник, який, як з'ясувалося, шукає роботу охоронця із зарплатою 8,5 тис. грн на місяць.

Крім того, автори розслідування стверджують, що партію Ю. Тимошенко спонсорують люди, причетні до фірм з «газової справи» нардепа-втікача О. Онищенка. Журналісти також звернули увагу, що Facebook-сторінка політика «перетворилася на агітку» лідера «Батьківщини» Ю. Тимошенко.

«Виявилось, що Зубар, яка продовжує працювати в супермаркеті, указано також бенефіціаром двох київських фірм зі статутними капіталами на 50 млн грн у кожній. Одна з них – ТОВ “Страхова компанія “Надійна” – вивела журналістів на О. Канцелярука. За даними слідства, він – один з реалізаторів так званої газової справи О. Онищенка», – стверджує автор розслідування М. Опанасенко.

З О. Онищенком також пов'язаний М. Верман, ще один «донор» «Батьківщини», стверджують «Наші гроші». «У 2018 р. він нібито задонатив партії понад 1 млн грн. Верман відомий як власник компанії “Арт-Ельм”, яка також фігурує в “газовій справі”. Зараз “Арт-Ельм” припинила своє існування, але остання адреса реєстрації фірми збігається з адресою прописки компаній Канцелярука», – ідеться в сюжеті.

Ю. Тимошенко, до якої журналісти звернулися за коментарями, висловила версію, що історія з «донорами» може бути провокацією Служби безпеки України. «Хочу сказати, іноді за провокації платять великі гроші», – підкреслила лідер партії.

Також 1 березня вона заявила, що українські бізнесмени фінансують партію «Батьківщина» через підставних осіб. «З'ясувалося, що ті середні підприємці, які хочуть допомогти нам і переказати гроші, а нас підтримують по всій країні, не можуть цього зробити від себе, тому що миттєво відкриваються кримінальні справи, миттєво знищуються ці підприємці, забирають у них усе, що в них є. І це терор, який іде по всій країні», – підкреслила лідер «Батьківщини».

Утім, відбиваючись від звинувачень у непрозорому фінансуванні, Ю. Тимошенко намагається всіляко покращити свою електоральну підтримку. Саме в цьому контексті можемо розглядати підписання меморандуму про взаємодію між партією ВО «Батьківщина» та партією «Основа» на чолі з її лідером С. Тарутою.

Ю. Тимошенко впевнена, що взаємодія в напрямі об'єднання зусиль, спільних бачень між двома політичними силами напередодні президентських

виборів-2019 стане історичним на шляху до досягнення спільного результату – єдиної, мирної, справедливої та сильної України. «Переконана, що наші команди після об'єднання стали набагато сильнішими, щоб отримати цей історичний шанс зламати стару, прогнилу, кланово-олігархічну систему і замінити її на демократію, баланси й підконтрольність влади, чесне правосуддя, успішну країну та успішних людей», – сказала вона на прес-конференції після підписання відповідного меморандуму про взаємодію між кандидатами на пост Президента України Ю. Тимошенко і С. Тарутою (URL: <https://www.tymoshenko.ua/news/pidpysuyemo-memorandum-pro-ob-yednannya-zusyl-iz-osnovoyu-dlya-pobudovy-yedynoyi-i-sylnoyi-ukrayiny>).

«Хочу подякувати партії “Основа” за ухвалені рішення. Нас еднають спільні цілі. Це означає, що ми можемо народити спільну непереборну силу, що дасть можливість досягти єдиного результату – це єдина і справедлива Україна», – упевнена вона. За словами політика, нині особливого значення набуває політична воля до об'єднання, і, на її переконання, «буде символічним таким чином об'єднати країну». Кандидати взяли на себе зобов'язання, по-перше, повернути мир в Україну, окуповані Донбас та АР Крим. Також команди кандидатів у відповідному меморандумі зобов'язалися підготувати та ухвалити нову народну Конституцію України й імплементувати програмні напрацювання, викладені в Новій економічній стратегії та Доктрині збалансованого розвитку «Україна-2030».

«Наші програми збігаються на 80 %: “Новий економічний курс” і стратегічна програма “Україна-2030” гармонійно об'єднуються. Ми також працюватимемо над новою Конституцією України, яка змінить систему управління країною, поставить високопосадовців під відповідальність і дасть людям реальну владу», – завершила Ю. Тимошенко.

У свою чергу С. Тарута після оприлюднення заяви про об'єднання заявив: «Ми зараз об'єднуємо наші команди у виборчому процесі... І наша команда працюватиме на те, щоб підтримати Юлію Володимирівну, щоб захистити цей вибір». Також він додав, що його прізвище залишиться в бюлетені, але команда «робитиме все, щоб Юлія Володимирівна перемогла» (URL: <https://gordonua.com/ukr/news/politics/taruta-zajaviv-shcho-pidtrimaje-tymoshenko-na-prezidentskih-viborah-814117.html>).

Що стосується можливих наслідків такого об'єднання, то, на думку окремих політологів, крім розширення електоральних можливостей, це робить Ю. Тимошенко легітимною для південного сходу України. Зокрема, так вважає керівник Фонду «Українська політика» К. Бондаренко (URL: <https://gordonua.com/ukr/news/politics/politolog-bondarenko-taruta-robit-tymoshenko-legitimnoju-dlja-pivdenogo-shodu-ukrajini-819103.html>).

«Об'єднання на президентських виборах кандидата на пост Президента України, позафракційного народного депутата, лідера партії “Основа” С. Тарути з головою ВО “Батьківщина” Ю. Тимошенко надсилає сигнал виборцям півдня та сходу України й розширює електоральні можливості Ю. Тимошенко», – говорить він і додає, що загалом приємно спостерігати за

будь-якими об'єднувчими процесами, які ведуть до послаблення діючого режиму.

«Іноді при об'єднанні політиків діє принцип легування, добре відомий хімікам і металургам. Коли в середині ХІХ ст. Мюшетт додав до сталі 2,5 % марганцю, він отримав надміцний сплав. Здавалося б, доза мікроскопічна, але результат вражаючий. Що отримала Тимошенко? У першу чергу легітимізацію в очах частини виборців південного сходу. Маю гіпотезу, що насамперед серед тих виборців, які, як не дивно, були готові голосувати за Зеленського (останнім часом він здійснив експансію в електоральну нішу 45+, тепер ці голоси частково можуть відійти від Зе)», – написав експерт.

Він переконаний, що будь-які об'єднувчі процеси приведуть до послаблення позицій діючого Президента П. Порошенка. «С. Тарута при майже нульових рейтингах може стати каталізатором активності Ю. Тимошенко в іншому плані: він посилає сигнал – не стільки своєму виборцю (його в Тарути немає), скільки регіону. Об'єднання Ю. Тимошенко й С. Тарути практично не віднімає голоси від О. Вілкула (це інша ніша), але розширює електоральні можливості Ю. Тимошенко. Вона перестає конкурувати виключно з П. Порошенком на заході та в центрі», – заявив К. Бондаренко.

Таким чином, констатуємо, що, зважаючи на останні оприлюднені рейтинги, Ю. Тимошенко разом з В. Зеленським і П. Порошенком залишається однією з головних претендентів на президентське крісло. Причому її прямий конкурент за вихід до другого туру – діючий Президент. Проте, як зазначають експерти, вона вичерпала свій електоральний ресурс, її передвиборна програма дещо розмита, а бігбордами про вступ до НАТО і ЄС вона відштовхнула частину проросійськи налаштованих виборців, які є серед її електорату. Водночас з метою мобілізації свого традиційного електорату Ю. Тимошенко вдалася до звичної популістської риторики, а об'єднання із С. Тарутою також потенційно може додати їй голосів на виборах.

О. Ворошилов, ст. науч. сотр. «СІАЗ» НБУВ

«Несистемный» кандидат в Президенты Украины В. Зеленский

Накануне выборов Президента в Украине В. Зеленский является одним из лидеров предвыборной гонки. Об этом, в частности, свидетельствуют практически все последние социологические опросы.

Так, социологическое исследование, проведенное Киевским международным институтом социологии, Центром им. А. Разумкова и Социологической группой «Рейтинг» с 5 по 14 марта на всей территории Украины, кроме оккупированной, в ходе которого было опрошено 15 тыс. украинцев в возрасте 18 лет и старше, показало, что из числа тех, кто пойдет на выборы и определился с выбором, за В. Зеленского проголосовали бы 27,7 %. У его ближайших конкурентов – лидера партии «Батьківщина»

Ю. Тимошенко и действующего главы государства П. Порошенко – соответственно 16,6 и 16,4 %.

Моделирование второго тура президентских выборов показывает, что В. Зеленский побеждает как в паре с П. Порошенко (39 против 18 %), так и с Ю. Тимошенко (34 против 21 %).

Шоумен объявил о том, что будет баллотироваться на пост Президента Украины, в новогоднюю ночь, при этом не обошлось без скандала. Обращение артиста на телеканале «1+1» показали вместо традиционного приветствия Президента Украины. Ролик П. Порошенко пустили в эфир только после полуночи.

Основатель «Студии “Квартал-95”», неожиданно вышедший в лидеры президентской гонки, – новое лицо в политической жизни страны. Таких кандидатов, как В. Зеленский, принято называть несистемными. Его образ как кандидата на пост Президента Украины сформирован предвыборным сайтом ze2019 с кандидатской программой «Я расскажу вам про свою мечту», сериалом «Слуга народа», концертами «Квартала», выходящими в эфир с октября – ноября 2018 г., и двумя развернутыми интервью, которые В. Зеленский дал в последние предвыборные выходные (на главные волнующие Украину вопросы В. Зеленский ответил только 21 и 22 марта – в интервью ведущим западным СМИ и журналистам канала ICTV).

Программа кандидата В. Зеленского «Я расскажу вам про свою мечту» – это, по отзывам экспертов, грамотная популистская арт-подготовка. Он предлагает Украине закон о референдумах, сокращение государственного аппарата и госконтроля в различных сферах жизни страны, снятие неприкосновенности с Президента, депутатов и судей, реформу силовых ведомств, послабление налогового бремени, победу над коррупцией и реализацию проекта электронного государства. «То, что нужно быстро делать: снятие неприкосновенности с Президента, депутатов и судей. Все это должно быть в одном законе», – сказал В. Зеленский в интервью.

Также в своей предвыборной программе В. Зеленский обещает достижение мира в стране, движение к вступлению в НАТО, создание профессиональной армии, формирование прозрачного рынка земли и переход к страховой медицине.

Кроме того, В. Зеленский обещает покинуть пост Президента Украины по окончании первой каденции и больше не баллотироваться, чтобы, по его словам, думать в течение пять лет о стране, а не о следующих выборах.

Высокие рейтинги лидеру «Квартала» в избирательной кампании обеспечивает работа его команды в медиаполе. «Зе! Команда» продвигает своего кандидата в социальных сетях, в юмористических шоу и пр.

Стоит отметить, что миллионы украинцев начали примерять В. Зеленского на роль Президента Украины еще с конца 2015 г., когда телеканал «1+1» показал первый сезон сериала «Слуга народа». (В сериале В. Зеленский играет обычного человека, который стал Президентом Украины). 27 марта на телеканале «1+1» выходит новая серия «Слуги народа». В день тишины 30 марта на том же канале выйдут шоу «Вечерний

квартал» и фильм о президенте США Р. Рейгане. Кстати, фильм об актере, который стал президентом сверхдержавы, озвучен В. Зеленским.

Также В. Зеленский – самый популярный политик в Интернете. У него 2,8 млн подписчиков в Instagram, 423 тыс. – в Facebook. На YouTube-канал «Квартала» подписано 2,3 млн пользователей сети.

Можно также отметить, что В. Зеленский – единственный кандидат, который зарабатывает деньги на агитации, а не тратит. В марте по Украине проходят гастролы «Вечернего квартала», на которых очень много шутят о президенте В. Зеленском, укрепляя уверенность зрителей в его победе.

В то же время многие эксперты уже обратили внимание на то, что актер, будучи кандидатом на президентское кресло, систематически избегает общения с журналистами и участия в политических дискуссиях. Так, В. Зеленский неоднократно отказывался от дебатов с другими кандидатами в президенты. Шоумен 24 марта назвал теледебаты «дог-шоу» и заявил, что не имеет желания в них участвовать.

Д. Разумков, политолог и советник штаба кандидата на пост Президента Украины В. Зеленского заявил, что если руководитель «95-го квартала» и поучаствует в теледебатах, то разве что во втором туре. Говоря о причинах, почему В. Зеленский не хочет участвовать в дебатах с другими политиками, Д. Разумков отметил, что «во время выборов очень мало времени и это один из ключевых ресурсов, которых всегда не хватает. Особенно связанных с временем кандидата». По мнению политолога, дебатировать политикам стоит только о выполнении предвыборных обещаний. «В плане дебатов я прекрасно знаю, что наши оппоненты замечательно дебатируют, классно выступают, еще лучше обещают. Вот с выполнением этих обещаний ситуация похожа, и, наверное, стоило перед какими-либо дебатами отчитаться о том, что обещалось и что было выполнено, и тогда, может, и дебатировать не было бы с кем», – заявил он. При этом бывший заместитель главы Администрации Президента, юрист А. Портнов, например, считает, что у В. Зеленского есть все шансы победить в первом же туре, если он перестанет молчать и воспользуется своим актерским талантом. По его словам, юмор и сатира станут выигрышным вариантом на фоне заезжих лживых тезисов других кандидатов.

В свою очередь шеф-редактор аналитического портала «Хвиля» Ю. Романенко убежден, что на деле шоумен не так уж и остроумен, так как в жизни нет заготовленного сценария. Впрочем, по его мнению, В. Зеленскому и вовсе необязательно проявлять себя в публичных политических дискуссиях, чтобы получить голоса избирателей, так как голосовать за него будут просто «назло всем старым».

Со своей стороны социолог Е. Копатько также считает, что, если не случится форс-мажорных событий, В. Зеленский имеет очень хорошие шансы на итоговый успех.

«Региональные предпочтения имеют существенное значение, особенно в первом туре президентских выборов. Но здесь я хочу подчеркнуть, что Зеленский достаточно равномерно представлен во всех регионах страны.

Даже на западе страны он идет вровень с П. Порошенко», – подчеркнул эксперт. Он отмечает, что в таких обстоятельствах для В. Зеленского как безусловного лидера кампании региональные предпочтения уже не имеют решающего значения – они уже устоялись, и можно с уверенностью констатировать, что В. Зеленский при любых вариантах выходит во второй тур, где у него также существенное преимущество.

Е. Копатько полагает, что прогнозировать ситуацию по второму туру достаточно просто, с одной оговоркой, что он все же состоится. Если во втором туре оказываются В. Зеленский и П. Порошенко, то у шоумена будет кратное преимущество. Социолог уверен, что В. Зеленский на юге и востоке страны наберет в 3–4 раза больше голосов, в центре как минимум в 1,5 раза, примерно равные показатели с действующим Президентом у него будут на западе страны.

Если же во втором туре он встречается с Ю. Тимошенко, то, в принципе, для востока выбор очевиден – В. Зеленский предпочтительней, заключил эксперт.

С этой точкой зрения соглашается и российский политолог С. Белковский. В эфире радиостанции «Эхо Москвы» 15 марта его спросили, каковы шансы Ю. Тимошенко в тройке лидеров, куда входит также действующий Президент Украины П. Порошенко. «Зеленский ее съел. Если бы он не участвовал в выборах, победила бы она, и это для нее является большой психологической проблемой. Тимошенко, которая еще три месяца назад считала себя гарантированно победителем этих выборов, очень сильно сейчас дергается. Это видно даже по тому, что она пускается во все тяжкие, то есть она уже обещает вернуть вклады СССР, дает априори несбыточные обещания», – сказал С. Белковский.

Впрочем, по мнению военного эксперта и блогера А. Арестовича, данные социологических опросов, выводящие на первое место среди кандидатов на пост Президента Украины шоумена В. Зеленского, «немного дутые». У букмекерских контор на первом месте идет действующий Президент П. Порошенко, а на втором – В. Зеленский.

По его мнению, результаты президентских выборов определяют голоса 5 % еще не определившихся в своих симпатиях украинцев. «Это немного “дутый” рейтинг. И у Зеленского сейчас, и у Кличко в 2014 г. Из 10 опрошенных шесть обычно никогда не ходят на выборы, и сказать сейчас, что ты проголосуешь за такого-то, и проголосовать на самом деле – это две разные вещи», – утверждает блогер и добавляет, что больше доверяет букмекерским конторам, где люди не просто отвечают на вопрос, а «рискуют большими деньгами».

Говоря о «феномене Зеленского», А. Арестович говорит, что феномена как такового нет: «Люди, которые участвуют в виртуальном составлении рейтингов, в основном воспринимают политику как шоу. А Зеленский – шоумен. Как раз то, что для них надо. Но вот проголосуют ли за него на самом деле – большой вопрос».

С другой стороны, политолог Р. Ищенко (перебравшийся после событий 2014 г. в Россию) уверен, что среди лидеров президентского рейтинга больше всего шансов попасть во второй тур у кандидата Ю. Тимошенко, меньше всего у В. Зеленского. «Есть обоснование того, почему у Зеленского большой рейтинг, но он во второй тур не попадет. Потому что, как говорят уже украинские эксперты, люди по приколу заявляют, что они будут голосовать за Зеленского, а на самом деле они просто не придут на выборы», – заявил Р. Ищенко. Он добавил, что плюс ко всему задолго до выборов украинский олигархат поделился на «timoшенковцев» и «poroshenковцев». «И перекладывать яйца в корзину Зеленского они явно не склонны, потому что Зеленский – это Коломойский. И как они будут договариваться с Тимошенко и Порошенко, им понятно, а как они будут договариваться с Коломойским, им абсолютно не понятно... С ним договаривайся, не договаривайся, в любом случае окажешься в проигрыше», – уточнил политолог.

Данная точка зрения разделяется практически всеми критиками и оппонентами шоумена, которые, говоря о его высоком рейтинге, указывают, что это не столько его личная заслуга, сколько нежелание граждан выбирать из давно приевшихся политиков. К тому же В. Зеленскому приписывают политический союз с бизнесменом И. Коломойским, на канале которого выходит юмористическая программа «Вечерний квартал» и сериал «Слуга народа». Учитывая неопытность в политике и бизнес с одиозным олигархом, конкуренты В. Зеленского допускают, что, став Президентом, он не будет самостоятельным игроком.

Кроме того, противники В. Зеленского много говорят о неготовности В. Зеленского качественно исполнять президентские обязанности.

В частности, эксперт-международник Украинского центра анализа и менеджмента политики В. Воля убежден в том, что «Зеленский – это самый неподготовленный из кандидатов. Он не подготовлен с точки зрения политики, государственной деятельности, вообще знаний и пониманий в этих вопросах, не говоря уже об опыте. Я на “1+1” смотрел его интервью, оно производит удручающее впечатление относительно качеств данного кандидата в Президенты, даже с точки зрения манеры и умения говорить», – рассказал В. Воля.

По его словам, если В. Зеленский станет Президентом, то не стоит ожидать изменений внешнеполитического курса, кроме того, он не будет иметь поддержки в парламенте следующего созыва. «То есть, он слаб, как политический игрок», – считает эксперт. По его мнению, В. Зеленский может быть лишь символом протеста, воплощенным по итогам президентских выборов, и не более.

Со своей стороны замдиректора Агентства моделирования ситуаций А. Голобуцкий акцентирует внимание на том, что кандидат на пост Президента В. Зеленский не разбирается в международной политике и обязанностях Президента в этой сфере и в его команде нет ни одного специалиста, который мог бы дать ему пристойную консультацию. «Кандидат Зеленский ответил “Европейской правде” на вопрос о его позиции

по ЕС: “Буду делать все для того, чтоб через пять лет Украина могла бы обратиться к Евросоюзу за планом по кандидатству – как минимум. В идеале – обращение за планом по членству”. Очевидный бред. То есть Зеленскому никто не объяснил, что ЕС не имеет ни “планов по кандидатству”, ни “планов по членству” (это в НАТО есть формат ПДЧ для возможных членов), ни даже органа, к которому можно было бы за чем-то таким “обратиться”, – отметил он. – То есть в одной из основных сфер ответственности Президента, согласно Конституции, Зеленский не может выступать ни самостоятельным деятелем, ни ширмой для группы специалистов – потому что этих специалистов у него нет. Как показали заявления Зеленского по другим вопросам, он не имеет представления ни о конституционных полномочиях Президента Украины – трактует их как нечто близкое то ли к полномочиям царя, то ли к возможностям Путина, ни представления о том, что можно/стоит/необходимо делать в тех сферах, которые действительно являются компетенцией Президента», – уверен эксперт.

С другой стороны, если говорить о команде В. Зеленского, то, например, пообщавшись с ней обозреватель Bloomberg (США) обнаруживает у В. Зеленского все признаки абсолютно прозападного политика: помимо следования рецептам МВФ это еще и призыв в команду уволенных «бизнесварягов», в свое время призванных из-за границы Президентом П. Порошенко. Самые яркие из них – бывший министр экономики А. Абромавичюс и бывший министр финансов А. Данилюк, в 2014 г. пришедшие в команду П. Порошенко из иностранных банков и известные своим сопротивлением коррупции и своей приверженностью «западническому» пути развития для Украины. Оба работают сегодня с В. Зеленским.

«Я обнаружил, что в его (Зеленского) лице мы имеем человека, способного слушать и быстро учиться, да еще и приличного человека при этом», – сказал А. Абромавичюс.

«Все в Украине знают, что надо делать, но просто не хватает политической воли. Зеленский мог бы воплотить надежды людей – стать той политической платформой, через которую люди с необходимой политической волей могли бы получить значительную власть».

Отмечается, что В. Зеленский построил свою программу «на основе краудсорсинга»: он обратился к людям в поисках идей и кадровых решений для своей команды и получил более полумиллиона советов. А. Абромавичюс сказал, что В. Зеленский процитировал ему основателя Apple Inc. С. Джобса: «Не имеет смысла нанимать умных людей и говорить им, что надо делать. Мы нанимаем умных людей, чтобы они сказали нам, что делать».

«С Абромавичюсом и Данилюком на своей стороне Зеленский предстает в совсем другом свете, чем до последнего времени, когда он имел репутацию политически некомпетентного кандидата без четкой программы, с нависающей над ним тенью Коломойского. Поскольку и Абромавичюс, и Данилюк популярны среди западных инвесторов, благотворителей, да и среди иностранных экспертов по Украине, Зеленский, стоя рядом с ними,

вдруг обретает интеллектуальную мощь и ауру ожидаемой честности», – заключает обозреватель Bloomberg.

Чего ждать от В. Зеленского в случае его победы?

В разных политических силах признают, что не знают ответа на этот вопрос. Тем более что кандидат на пост Президента до сих пор не представил свою команду, которую он приведет во власть, если станет главой страны.

Реализовать свои планы и обещания В. Зеленскому будет непросто как минимум первые полгода. Ведь в случае победы на выборах он, во-первых, столкнется с парламентом, где у него не будет своей фракции. Во-вторых, до осени ему, возможно, придется работать с Кабинетом Министров, назначенным нынешним составом парламента. Для смены Премьер-министра и правительства потребуется 226 голосов, которые В. Зеленскому придется просить у Блока П. Порошенко и «Народного фронта». И с таким положением вещей новому Президенту придется мириться как минимум до выборов в Верховную Раду – до конца 2019 г.

Не имея своей политической силы в парламенте, после прихода к власти проводить через парламент любые решения будет очень сложно, соглашается замглавы фракции «Самопоміч» Р. Сидорович. В таком случае В. Зеленскому нужно будет постоянно искать компромиссы, договариваясь с депутатами. «Но в этом ничего плохого нет, ведь у нас де-юре парламентско-президентская республика. Потому приход к власти “неформатного” кандидата, вынужденного идти на серьезные уступки парламентариям, может поспособствовать усилению роли Верховной Рады», – добавил депутат.

Вокруг сильных всегда собираются группы заинтересованных в поддержке, поэтому в случае победы В. Зеленского к нему сразу же примкнут «перебежчики» из других политических лагерей, считает народный депутат Б. Береза (внефракционный). «Президент – это всегда возможности. Но каким Президентом он будет? Насколько мне известно, к нему уже бегают депутаты из разных фракций: и из президентской, и оппозиционных. К нему уже очереди стоят», – говорит Б. Береза.

Политолог В. Фесенко считает, что в случае победы В. Зеленского на президентских выборах одним из вариантов развития событий может стать постепенный переход к парламентской республике. «Есть два базовых сценария. Первый – его противники, те, кто опасаются его дальнейших шагов, попытаются перетянуть де-факто полномочия на правительство и парламент. Либо же наоборот Зеленский начнет противостояние с парламентом и правительством, как это было в сериале. Так или иначе, Зеленскому понадобится уже в первые недели, если он станет Президентом, решить кадровые вопросы через парламент», – сказал «РБК-Украина» В. Фесенко.

Другой вопрос, что вряд ли механизм по ограничению полномочий Президента и переход к парламентской республике будет запущен до осенних выборов в Верховную Раду, уточнил В. Фесенко.

Со своей стороны политолог С. Таран уверен, что попытка Верховной Рады изменить Конституцию с переходом к парламентской модели будет

неизбежна в независимости от личности победителя, особенно если у него будет меньшинство в Верховной Раде. Проигравший, по его мнению, приложит максимум усилий для того, чтобы создать в парламенте большинство, а еще лучше – конституционное большинство, с тем чтобы, среди прочего, переписать Основной закон в сторону парламентской республики. «Если это будет несистемный кандидат, то, во-первых, в первый месяц станет ясно, насколько это действительно несистемный кандидат. Выстроятся ли у него какие-то отношения с коалицией, отношения с существующим политическим классом. Дальше в любом случае мы увидим достаточно жесткую попытку мобилизоваться на парламентскую кампанию с тем, чтобы попытаться изменить Конституцию. Если это будет Зеленский, то это очень вероятный сценарий, что ему попытаются ограничить власть», – считает политолог.

В заключение следует отметить, что голосовать за кандидата на пост Президента Украины В. Зеленского – это голосовать против старой элиты, против всех, по причинам «просто достали» и «почему нет? Хуже не будет». И проголосовавших именно так и будет если и не большинство, то уж явно немало. Что вполне объяснимо: через пять лет после свержения коррумпированной администрации В. Януковича Украина остается одной из самых бедных стран Европы. Поэтому, несмотря на недостаток компетентности в реальных политических вопросах, главный козырь В. Зеленского в том, что все его избиратели видят в нем «новое лицо», с которым связываются ожидания перемен в лучшую сторону.

Ю. Якименко, мл. науч. сотр. ФПУ НБУВ

Перспективы участия А. Гриценко в президентских выборах в оценках СМИ

Сегодня лидер партии «Гражданская позиция» А. Гриценко остается в пятерке наиболее рейтинговых участников президентской избирательной кампании. Одним из факторов, позволившим ему укрепить свои электоральные позиции, как считают многие наблюдатели, стала поддержка со стороны главы партии «Самопоміч» А. Садового и ряда других кандидатов, снявших свои кандидатуры в пользу А. Гриценко и заявивших об объединении усилий на выборах.

Напомним, после заявления А. Садового лидер партии «Сила людей», кандидат на пост Президента Д. Гнап заявил, что тоже снимает свою кандидатуру в пользу А. Гриценко. Кроме того, вышли из фракции БПП и заявили о поддержке А. Гриценко народные депутаты М. Найем, С. Залищук и С. Лещенко. М. Найем отметил, что А. Садовой подал хороший сигнал всем, кто ждал и хотел такого объединения демократических сил. Таким образом, была сформирована «Демократическая политическая платформа», к которой, кроме «Гражданской позиции» А. Гриценко и «Самопоміч»

А. Садового, присоединились «Родная страна» Н. Томенко, «Волна» В. Чумака, Европейская партия Украины Н. Катеринчука, «Альтернатива» Е. Фирсова, «Демократический альянс».

Объединение А. Гриценко и А. Садового некоторые наблюдатели и участники политического процесса назвали важным прецедентом и уроком для других политиков. Эту инициативу поддержал, к примеру, экс-президент Грузии М. Саакашвили. «То, что А. Садовой, который создал такую интересную политическую организацию как “Самопоміч”, готов уступить свои амбиции, – очень хороший знак зрелости», – написал политик в Facebook.

В то же время некоторые эксперты высказывали сомнения в прочности этого союза. Так, по мнению руководителя социологической службы «Украинский барометр» В. Небоженко, объединение не просуществует до выборов в Верховную Раду.

Комментируя решение А. Садового и перспективы дальнейшего политического сотрудничества возглавляемых кандидатами партий, А. Гриценко подчеркнул, что объединение носит стратегический характер и предусматривает «получение большинства в парламенте и формирование совместного правительства».

Вскоре А. Гриценко выступил с заявлением, что хотел бы видеть лидера «Самопоміч» на посту Премьер-министра Украины. «У нас не будет конфликта между президентской вертикалью и правительственной. Мы получим большинство в парламенте», – сообщил политик (URL: https://24tv.ua/ru/glavnye_novosti_ukrainy_segodnja_23_03_2019_novosti_mira_segodnja_23_marta_n1130735).

Также А. Гриценко заявил, что на посту министра иностранных дел в будущем правительстве хотел бы видеть С. Залищук, а на должности Генпрокурора Д. Сакварелидзе.

По мнению некоторых экспертов, после объединения с А. Садовым шансы А. Гриценко на выход во второй тур возросли. «У Гриценко и Садового очень общий электорат. И это повышает шансы экс-главы минобороны на выход во второй тур. Для украинцев, которые вообще не собирались голосовать или им трудно определиться, это объединение будет положительным знаком», – считает социолог И. Бекешкина.

Политический эксперт А. Вигиринский, говоря о сильных и слабых сторонах возглавляемых А. Гриценко и Садовым политических сил, подчеркивает, что в отличие от «Гражданской позиции» у «Самопоміч» лучше развита партийная структура, в то же время «Гражданская позиция», судя по данным социологических исследований, имеет более высокую электоральную поддержку.

«Многие украинцы ждут объединения демократических сил. Поэтому за единого кандидата от демократических сил могут проголосовать те, кто еще не определился с выбором или сомневается. И это повысит рейтинг единого кандидата», – замечает А. Вигиринский. По его мнению, такой кандидат может набрать около 10 % голосов, что положительно скажется на

политическом будущем представителей поддержавших его партий и поспособствует их успешному участию в парламентских выборах (URL: https://24tv.ua/ru/edinyj_kandidat_ot_demokraticeskikh_sil_chno_izmenitsja_i_kakie_shansy_u_gricenko_n1121443).

«Одно из ключевых обвинений против А. Гриценко от его оппонентов было то, что он не может объединять вокруг себя людей. Но, собственно, в течение последних нескольких месяцев получилось так, что именно в его команде представлен широчайший круг политических партнеров и общественных организаций. Крупнейшим элементом этой кампании было соглашение между Садовым и Гриценко», – отмечает политический эксперт А. Юсов (URL: https://24tv.ua/ru/glavnye_novosti_ukrainy_segodnja_23_03_2019_novosti_mira_segodnja_23_marta_n1130735).

Кроме того, подчеркивает эксперт, «Гриценко очень корректно сформулировал свое заявление относительно Садового. Понятно, что сразу после президентских выборов начинается парламентская кампания. Новому Президенту потребуется поддержка и мощная коалиция в парламенте для проведения реформ. Опыт предыдущей парламентской кампании продемонстрировал, что у общества есть ожидания касательно фамилии Премьер-министра» (URL: https://24tv.ua/ru/glavnye_novosti_ukrainy_segodnja_23_03_2019_novosti_mira_segodnja_23_marta_n1130735).

Кроме того, отмечают наблюдатели, рост популярности лидера «Гражданской позиции» отчасти мог быть связан с тем, что на расстановку сил в избирательной гонке существенно повлиял коррупционный скандал вокруг «Укроборонпрома», снизив уровень поддержки действующего Президента.

То, что объединение команды А. Садового с командой кандидата А. Гриценко может поменять рейтинговую ситуацию, а у главы «Гражданской позиции» появится шанс оказаться в тройке лидеров избирательной кампании, прогнозировал глава Центра прикладных политических исследований «Пента» политолог В. Фесенко. «Не только просто объединение, прибавка условных 2–3 % Садового к рейтингу Гриценко. Для части колеблющихся избирателей это важный, хороший сигнал. Более того, на фоне скандала с “Укроборонпромом” Гриценко... с помощью этого объединения... может получить дополнительные голоса на западе Украины, в Киеве, среди тех колеблющихся избирателей, которые готовы были голосовать за Порошенко, а теперь могут проголосовать за Гриценко. Поэтому, скажем так, с высокой вероятностью можно ожидать существенный рост рейтинга Гриценко и снижение шансов на выход во второй тур П. Порошенко», – прокомментировал эксперт политические перспективы А. Гриценко (URL: https://antikor.com.ua/articles/289562-objedinenie_sadovogo_i_gritsenko_ekspert_pojasnil_kak_menjaetsja_rejtingovaja_situatsija). Также, по мнению В. Фесенко, от результатов А. Гриценко в президентской гонке во многом будет зависеть успех поддержавших его

партий на парламентских выборах. Эксперт считает, что А. Гриценко желательно выйти на третье место или набрать не менее 10 % голосов.

По словам руководителя Фонда «Высшая школа профессиональной политики» О. Вострых, эффект от объединения усилий А. Гриценко и А. Садового стал «спусковым крючком процесса “кандидатопада” «...Присоединение к коалиции Гриценко – Садового других политиков демократически-патриотического лагеря способно коренным образом повлиять на ход и результаты президентских выборов, изменив саму формулу выборов во втором туре, когда Украине нужно будет выбирать между А. Гриценко и В. Зеленским, полагает эксперт (URL: <https://politeka.net/news/politics/949521-ekspert-pro-perspektivi-gricenka-na-viborah-maie-shansi-peremogti-u-drugomu-turi>).

Эксперт-социолог Центра социального инжиниринга «РАНД» С. Демьянов считает, что за счет объединения с А. Садовым у А. Гриценко сегодня самый большой потенциал для роста собственного рейтинга на западе страны, где поддержка А. Садового остается достаточно высокой. «Садовый для Гриценко стал своеобразным “ключом” к западноукраинской электоральной казне, как и подтверждают данные нашего исследования. Ведь наше и другие исследования показывают, как он попадает во второй тур, он имеет все шансы победить во втором туре как действующего Президента, так и Ю. Тимошенко. Информационные войны между Тимошенко и Порошенко не просто уничтожают их рейтинги, а электорально подпитывают кандидатов с наименьшими показателями антирейтинга. Получив поддержку Садового, Гриценко сегодня фактически обогнал “кандидата юго-востока” Бойко и вплотную приблизился к Порошенко, фактически получая шанс попасть во второй тур. С другой стороны, битва “антирейтингов” дает основание для взрывного роста “антисистемных” кандидатов типа Зеленского», – отметил эксперт (URL: <https://politeka.net/news/politics/949521-ekspert-pro-perspektivi-gricenka-na-viborah-maie-shansi-peremogti-u-drugomu-turi>).

О том, что лидер «Гражданской позиции» может подняться на вторую позицию в президентском рейтинге благодаря снятию А. Садовым своей кандидатуры в его пользу, заявляли ранее также директор Агентства моделирования ситуаций В. Бала и заместитель директора АМС политолог А. Голобуцкий. «Мы говорили ранее о том, что, скорее всего, наиболее вероятной парой (второго места) будет Тимошенко – Порошенко. Кстати, эта пара остается. Но в связи с заявлением Садового и в зависимости от того, как теперь будут работать их два штаба, я не исключаю, что он также может попытаться побороться. С этим заявлением интрига усиливается в избирательной кампании», – прогнозировал В. Бала.

По мнению А. Голобуцкого, даже если А. Гриценко не выйдет во второй тур, совместное участие с А. Садовым в парламентских выборах принесет ему неплохие электоральные результаты (URL: <https://www.unian.net/elections/10465503-gricenka-mozhet-stat-vtorym-v-prezidentskom-reytinge-blagodarya-obedineniyu-s-sadovym-eksperty.html>).

В то же время многие эксперты склонны более сдержанно оценивать политические перспективы А. Гриценко и возглавляемой им партии, даже с учетом объединительных процессов, инициированных его сторонниками.

Политолог В. Дымов, комментируя отказ А. Садового и Д. Гнапа от участия в выборах в пользу А. Гриценко, отметил: «В случае с Гнапом это попытка конвертировать даже не “Силу людей”, а лично себя, чтобы получить политические бонусы и зайти в парламент. Все довольно цинично. Возможно, Гриценко, поблагодарив “Силу людей”, не стоило бы принимать такое решение вообще. Рейтинг от того, что Гнап отказался от участия в выборах, у него не увеличится».

Что касается А. Садового, то, как считает эксперт, такое решение было вынужденным, «иначе у Садового были бы не очень хорошие перспективы». «Садовый прекрасно понимал, что и Гриценко не попадет во второй тур, и те люди, которые хотели бы видеть “единого кандидата от демократических сил”, будут искать козла отпущения. Садовый и его фракция для Гриценко и “Гражданской позиции” являются прямыми конкурентами. Если не углубляться в идеологию, то их электоральные ниши почти совпадают. Очевидно, что в сторону Садового были бы обвинения. Тем более еще помнится, как в 2014 г. Садовый не дал Гриценко попасть в парламент», – объяснил В. Дымов (URL: <https://ru.slovoidilo.ua/2019/03/04/mnenie/politika/otkaz-vyborov-sadovogo-i-gnapa-kak-eto-povliyaet-rejtingi-gricenko>).

Шансы А. Гриценко попасть во второй тур эксперт считает низкими, но при этом призывает учитывать последние скандалы вокруг «Укроборонпрома». «Не стоит исходить из конструкции “сегодня будет, как вчера, а завтра – как сегодня”. Еще есть карты на руках у оппонентов Порошенко и Тимошенко. Ситуация динамична. У Саакашвили в свое время на выборах было около 60 % поддержки, а после одного скандала он до сих пор не может прийти в себя. Если деньги РФ поработают еще над такого рода скандалами, то, конечно, на фоне войны Тимошенко – Порошенко, которая ведется на уничтожение, Гриценко может попасть во второй тур», – отметил эксперт (URL: <https://ru.slovoidilo.ua/2019/03/04/mnenie/politika/otkaz-vyborov-sadovogo-i-gnapa-kak-eto-povliyaet-rejtingi-gricenko>).

Политический эксперт О. Яхно, говоря об объединении А. Гриценко и А. Садового, заявляла: «Представить, чтобы был один кандидат – это нереалистично. И даже сейчас часть кандидатов снимаются якобы в пользу Гриценко, но на самом деле они это делают исключительно из своих политических соображений. Они понимают, что если ты на президентских выборах получишь 2 % – это ничто. Поэтому Садовой это сделал для того, чтобы сохранить свое политическое лицо». «То, что снялся Гнап, – это очень странно выглядело, ведь он занимался расследованиями против Гриценко – недвижимость, коррупция. Кажется, он тоже хотел сохранить свое лицо на фоне скандала с финансированием и тем, что «Сила людей» пыталась отозвать его из кандидатов», – отмечала также эксперт (URL:

<http://www.dsnews.ua/politics/sadovyy-i-gnap-snyalis-v-polzu-gritsenko-chtoby-sohranit-05032019152500>).

Категорически не соглашался с прогнозами о возможности выхода А. Гриценко во второй тур политолог Н. Спиридонов. «И Садовой, и Гриценко, условно говоря, “плавали” достаточно мелко, в последнее время на выход во второй тур они не претендовали. Поэтому ничего глобального от снятия Садового и заявления о поддержке Гриценко не случится», – отмечал он и подчеркивал, что «Гриценко вряд ли попадет во второй тур, но точно “откусит” небольшой процент у Порошенко, потому что электорат этих двух политиков пересекается. Гриценко и Порошенко – это старая команда В. Ющенко, еще с тех времен избиратели у них остались одни и те же» (URL: <https://replyua.net/news/136725-sadovyy-slishkom-preuvelichil-ekspert-rasskazal-skolko-procentov-poluchit-gritsenko-ot-alyansa-s-merom-lvova.html>).

Ранее о том, что снятие А. Садовым своей кандидатуры в пользу А. Гриценко частично отберет голоса у П. Порошенко, также заявлял политолог В. Карасев.

Политолог В. Фесенко также называет главным политическим оппонентом А. Гриценко действующего Президента. «Главный политический оппонент А. Гриценко – Президент П. Порошенко. Наибольшие электоральные пересечения у А. Гриценко с Ю. Тимошенко», – отметил эксперт. По его мнению, с этой точки зрения ошибочным было недавнее решение А. Гриценко вызвать на дебаты В. Зеленского, ведь, полагает эксперт, на дебаты нужно вызывать или своего главного политического оппонента, или кандидата, с которым есть пересечение электоральных полей и у которого есть возможность забрать голоса избирателей (URL: <https://glavred.info/elections2019/10058210-politolog-obyasnil-pochemu-vyzov-gritsenko-zelenskogo-na-debaty-yavnaya-glupost.html>).

В то же время некоторые эксперты не исключают, что А. Гриценко в результате объединения с другими кандидатами от «демократической оппозиции» смог значительно нарастить электоральную поддержку и отнять протестные голоса у В. Зеленского.

«Часть протестного электората, который еще вчера был готов голосовать за В. Зеленского, сегодня будет голосовать за единого кандидата в лице А. Гриценко. Стопроцентно – это будет не 10 %, а намного больше. Я думаю, что 15–17 % такой кандидат получит», – отметил глава правления Центра политико-правовых исследований М. Лев, комментируя результаты опроса Социологической группы «Рейтинг», где В. Зеленский лидировал с результатом 24,7 %, Ю. Тимошенко набирала 18,3 %, П. Порошенко – 16,8 %, А. Гриценко – 10,3 %. «Исследования проводились в начале марта, наверное, затронули и конец февраля. Мы знаем, что объединение с А. Садовым было объявлено первого марта. Не все люди до того момента точно узнали о таком объединении. Также на тот момент не объявил о снятии и объединении Д. Добродомов, что также не отображается в исследовании. Поэтому рано говорить, что это последние результаты после объединения и максимальный порог рейтинга», – отметил эксперт (URL:

<https://www.obozrevatel.com/president-2019/gritsenko-otnyal-golosa-zelenskogo-ekspert.htm>).

В целом, заключают наблюдатели, несмотря на результаты, которые покажет А. Гриценко на предстоящих выборах, его сегодняшнее участие в кампании и динамика электоральной поддержки сил, выступающих с ним в союзе, позволит политику рассчитывать на успех в будущих парламентских выборах и, возможно, увеличить свое политическое влияние.

А. Потіха, наук. співроб. СІАЗ НБУВ

Президентська передвиборна кампанія І. Смешка

Кандидат на пост Президента, колишній керівник Служби безпеки України І. Смешко навряд чи зможе перемогти в нинішній виборчій кампанії. Але те, що він буде одним з активних учасників цієї кампанії, експерти прогнозували ще до її початку. Адже це вже не вперше участь колишніх представників силових структур у виборчих перегонках розглядається як можливість для них заявити про себе в публічній політиці. У багатьох випадках така спроба може бути доволі непоганим каталізатором для подальшої кар'єри. Щоправда, можливий негативний результат примусить політика знизити свою активність. Проте важко прогнозувати, як буде конкретно у випадку з І. Смешком, який має непогану біографію (керування СБУ, посади першого заступника секретаря РНБО й голови Комітету з військово-технічного співробітництва і експортного контролю при Президенті України, відсутність «корупційного шлейфу»).

Виборчий штаб І. Смешка акцентує увагу на його заслугах і наголошує на перспективності виборчої програми кандидата. Зокрема, 18 березня на офіційному YouTube-каналі І. Смешка відбулася прем'єра документального фільму «Ігор Смешко. Чесна біографія». У ньому йдеться про життєвий і професійний шлях І. Смешка, а також про подробиці резонансних подій новітньої історії з його участю: «справа экс-прем'єра України П. Лазаренка»; вбивство журналіста Г. Гонгадзе; «касетний скандал»; справа про контрабанду в Китай та Іран крилатих ракет, здатних нести ядерну бойову частину; «скандал з “кольчугами”»; запобігання кривавим протистоянням на «помаранчевому Майдані»; «справа про отруєння экс-президента України В. Ющенка» і численні спроби Росії усунути І. Смешка з посади за допомогою агентів Кремля в українському керівництві. Про все це повідомляється на сайті кандидата на пост Президента України (URL: https://gordonua.com/vybory_2019/igor_smeshko.html. 2019. 19.03).

Кандидат на пост Президента І. Смешко у виступах у засобах масової комунікації наголошує на європейському виборі України і вважає, що відносини з Росією залишатимуться складними. За його словами, після президентських виборів в Україні В. Путін залишиться самим собою. Адже

він вважає, що велич Росії залежить від того, чи вона контролюватиме Європу. «Згадайте засекречені розмови Б. Єльцина, який ще грав у демократію з Б. Клінтоном, де він сказав: “Віддайте нам Європу, навіщо вона вам потрібна?” Після виборів Путін продовжуватиме свою імперську політику, і він піде настільки далеко, наскільки йому це дозволять. Він робитиме все, щоб конфедеративним устроєм зупинити Україну й не дати їй повернутися до європейської спільноти, до якої вона належить», – зазначив І. Смешко (URL: <https://gordonua.com/news/politics/smeshko-putin-budet-delatvse-chtoby-konfederativnym-ustroystvom-ostanovit-ukrainu-801610.html>. 2019. 11.03).

Разом з тим він підкреслив, що Україна повинна будувати свою політику на Конституції України, законах і на історичному розумінні. Це Росії важко зрозуміти – Європа вона чи Азія. Україна перебуває в центрі Європи. У нас немає таких питань. «Ми повинні повертатися до свого дому, у свою сім'ю. Але для цього потрібні міцні “м’язи” – економіка, військова та дипломатична складові. Але як ви думаєте, чи вважатимуть європейські країни нас гідними партнерами, бачачи, що в нас відбувається з корупцією або скандали з політичними призначеннями. А Путін весь час говорить: “Вони не зможуть створити державу, ви подивіться, хто там”. За моїми даними, Путін перервав все спілкування з Президентом України. Усе це свідчить про дуже загрозливі тенденції», – наголосив І. Смешко.

На проблемах корупції акцентують увагу всі кандидати на пост Президента. І. Смешко також про це говорить і наголошує, що саме він зможе подолати цю «хворобу». Зокрема, його турбує корупція в оборонній сфері. Як зазначив І. Смешко, концерн «Укроборонпром» було створено для того, щоб представники влади могли красти державні гроші. «Ситуація в “Укроборонпромі” – це індикатор системної кризи політичної системи нашої країни. Некомпетентність і безвідповідальність призвели до того, що Захід звертається до нас і стимулює процеси очищення правоохоронних органів та політичної системи від людей, які тільки збільшили рівень корупції в Україні», – заявив І. Смешко (URL: <https://gordonua.com/news/politics/smeshko-ukroboronprom-iskusstvennaya-struktura-dlya-hishcheniya-oboronnoho-byudzheta-801387.html>. 2019. 11.03).

При цьому він назвав скандал навколо концерну «політичним шоу» і вважає, що за все має відповідати Президент. Адже Кабінет Міністрів не має власних розвідувальних органів, спецслужб або просто правоохоронного органу, який би міг займатися цими питаннями. «Рада національної безпеки – це дорадчий орган при Президенті, а його секретар особисто несе відповідальність за координацію, планування і контроль діяльності всього спектра спецслужб. Військово-технічне співробітництво перебуває під оперативною опікою з боку СБУ. Розвідка бере участь у супроводі торгівлею зброї і всього, що стосується військово-технічного співробітництва», – наголосив кандидат на пост Президента України.

Він зазначив, що західні партнери України «з жахом» відреагували на ситуацію в «Укроборонпромі». «Вони допомагають нам фінансово, а в РНБО

тільки після цього значного скандалу заговорили про те, що, можливо, бюджет Міноборони потрібно відкрити. І що для аудиту “Укроборонпрому” потрібно запросити аудиторів з-за кордону... А де політична відповідальність? Хто підібрав непрофесійну людину на цю посаду, яка зараз стала об’єктом розслідування?» – підкреслив І. Смешко.

За його словами, за п’ять років війни українська правоохоронна система не змогла побороти корупцію в країні. «Те, що українці бачать безкарність, може стати більшою загрозою національній безпеці, ніж російська агресія», – зазначив І. Смешко (URL: <https://gordonua.com/news/politics/smeshko-glavnyu-vrag-totalnaya-politicheskaya-korrupciya-ona-razrushaet-vse-783626.html>. 2019. 4.03).

На його переконання, політична корупція є головним ворогом будь-якої країни. «Я дуже вдячний, що наші громадяни прекрасно розуміють, що головним ворогом є навіть не агресор, який стоїть на кордоні, головний ворог – усередині країни. Це тотальна політична корупція, вона руйнує все. Вона навіть руйнує мотивацію захищати», – наголошує І. Смешко.

Важливим елементом незалежності України, її суверенітету, на думку кандидата на пост Президента України, є сильна, добре озброєна армія. Щоб перемогти агресора, Україні потрібно мати стратегічні резерви. «Для існування цих резервів потрібна і контрактна, і призовна армія», – заявив І. Смешко (URL: <https://gordonua.com/news/politics/smeshko-ukraine-nuzhna-kontraktnaya-i-prizyvna-armiya-786390.html>. 2019. 5.03).

Він вважає, що в нас є конкретний ворог, який нам загрожує, і немає союзників, які б за нас воювали. Наші фланги відкриті, але «ми знаємо конфігурацію армії, яка стоїть проти нас». На його думку, для того щоб в оборонній операції завдати таке пошкодження цій армії, яке буде несумісне з продовженням бойових дій і підтримкою населення країни-агресора, потрібно мати стратегічні резерви. «Ці резерви ми ніколи не будемо мати, якщо перейдемо чисто на контрактну армію. Очевидно, що потрібна змішана система: контрактна і призовна», – зазначив кандидат на пост Президента.

При цьому він залишається прихильником стандартів НАТО. «Що таке стандарти НАТО? Це управління і зв’язок. Головне – ставлення між офіцерами й сержантами. Гарне забезпечення солдатів. Це прекрасний резерв, який буде в постійній підготовці. Повністю відійти від призову ми не можемо», – наголосив В. Смешко.

Разом з тим він не відкидає ідеї відновлення ядерного статусу України і вважає, що у випадку відмови повного виконання Будапештського меморандуму країнами-підписантами Україна матиме законне право вийти з договору про нерозповсюдження ядерної зброї. Україна має технічний потенціал відновити ядерну зброю. «З технічної точки зору відновлення ядерного потенціалу України є абсолютно можливим. У військовій справі є таке правило: ніколи не оголошуй про свої наміри супернику, поки ти до цього не підготувався, інакше він зробить усе, щоб це зруйнувати. Як ви думаєте, Ізраїль або Пакистан оголошували, що планують стати ядерною державою? У нас є технічний потенціал до цього. Крім того, якщо

Будапештський меморандум не буде виконано, один з дипломатичних аргументів може бути таким: вибачте, ми тоді маємо всі можливості законно вийти з договору про нерозповсюдження ядерної зброї і зняти свої зобов'язання бути без'ядерною державою», – зазначив І. Смешко (URL: <https://gordonua.com/news/politics/smешko-u-ukrainy-est-tehnicheskiiy-potencial-vosstanovit-yadernoe-oruzhie-788832.html>. 2019. 6.03).

Він досить стримано дає оцінку іншим кандидатам на пост Президента України. Проте зазначає, що більшість політиків, які вирішили взяти участь у президентських перегонах, не мають стратегічного плану розвитку країни. Крім того, деякі з них не приховують своєї проросійської позиції. Чверть кандидатів на пост Президента України мають стійкі зв'язки з РФ. «З 1992 по 2005 р. я працював у зовнішній військовій розвідці, на керівних посадах, керуючи розвідувальним співтовариством нашої країни. Безумовно, я дуже багато знаю про політиків. Мене це не радує. Можливо, я знаю про них більше, ніж вони самі про себе хочуть знати і пам'ятати. Але все це перебуває під грифом “секретно”. Свої знання я отримав на службі в держави», – зазначив він (URL: <https://gordonua.com/news/politics/smешko-chetvert-kandidatov-v-prezidenty-ukrainy-imeyut-ustoychivye-svyazi-s-rf-788604.html>. 2019. 6.03).

Політики й експерти, оцінюючи виборчі перегони, зазначають зростаючий рейтинг І. Смешка після його відвертих заяв у ЗМІ. Якщо ще на початку виборчої кампанії його рейтинг був нижчий 2 %, то вже в другій половині березня, за різними дослідженнями, він зріс до понад 3 %. І як зазначив экс-глава СБУ та экс-міністр оборони Є. Марчук, у разі обрання Президентом України колишнього глави Служби безпеки України І. Смешка він буде готовий приймати найвідповідальніші рішення. «Я знаю Ігоря Петровича давно-давно і точно знаю, що йому не потрібно буде вчитися на Президента. З перших секунд після інавгурації, навіть серед ночі, він буде готовий приймати найскладніші рішення. Але найголовніше, що деякий час він сам очолюватиме реалізацію цих рішень – до тих пір, поки не переконається, що виконавці готові, знають як і вміють результативно працювати на жорсткому опорі. Його темп і пресинг витримають не всі. Наші іноземні партнери багато чому приємно здивуються», – зазначив Є. Марчук (URL: <https://gordonua.com/news/politics/marchuk-o-kandidate-v-prezidenty-smешko-dazhe-sredi-nochi-budet-gotov-prinimat-samye-slozhnye-resheniya-743784.html>. 2019. 16.02).

Колишній глава Державної митної служби України А. Макаренко також дає високу оцінку професійним якостям І. Смешка й сподівається, що саме він вийде в другий тур президентських виборів. На його переконання, другий тур президентських виборів за участі лідера парламентської фракції «Батьківщина» Ю. Тимошенко й экс-начальника Головного управління розвідки Міноборони, колишнього голови Служби безпеки України І. Смешка був би «гідним спарингом двох державників». «У Смешко є воля і інформація, у нього немає страху», – наголосив А. Макаренко (URL:

<https://gordonua.com/news/politics/makarenko-vo-vtorom-ture-mne-hotelos-by-videt-timoshenko-i-smeshko-791371.html>. 2019. 7. 03).

Подібну думку висловив экс-президент Грузії, колишній глава Одеської облдержадміністрації М. Саакашвілі. Він вважає, що до другого туру президентських виборів в Україні повинен пройти лідер партії «Громадянська позиція» А. Гриценко, лідер «Батьківщини» Ю. Тимошенко, шоумен В. Зеленський або экс-начальник Головного управління військової розвідки Міноборони, колишній голова Служби безпеки І. Смешко, але туди в жодному разі не повинен потрапити діючий Президент України П. Порошенко (URL: <https://gordonua.com/news/politics/saakashvili-golosoval-by-za-teh-kto-ne-propustit-poroshenko-vo-vtoroy-tur-gricenko-timoshenko-zelenskiy-smeshko-807046.html>. 2019. 11.03).

Проте, як зазначає журналістка Н. Лебідь, вихід І. Смешка в другий тур малоімовірний, але він змусить про себе говорити. «За даними опитування центру SOCIS, що проводилося з 8 по 18 лютого, Смешку готові віддати голоси 3,1 % респондентів. І це при тому, що в більш ранніх опитуваннях його прізвище не фігурувало взагалі», – зазначила Н. Лебідь (URL: <https://ua.112.ua/statji/sprava-tekhniky-sekret-uspikhu-kandydata-smeshka-481938.html>. 2019. 26.02). За її словами, парадокс у тому, що І. Смешко не являє собою ані свіже обличчя, ані нове покоління. Хоча якщо виходити з того, що нове – це добре забуте старе, його можна зарахувати до дебютантів, але дуже умовно.

З посиланням на експертів Н. Лебідь зазначає, що вони мають різні точки зору щодо І. Смешка. Зокрема, керівник Центру «Третій сектор» А. Золотарьов сумнівається в достовірності соціологічних досліджень, але припускає, що І. Смешко дійсно має свої 3 % рейтингу. У такому випадку, на думку А. Золотарьова, він виступає як «технічний кандидат від діючого Президента». «Скоріше за все, Смешко забиратиме голоси в Гриценка, бо в Гриценка є електоральне ядро – проти нього варто запускати технічного кандидата. Це не має сенсу робити по відношенню до Наливайченка, у котрого такого ядра нема», – зазначив А. Золотарьов.

У свою чергу директор Українського інституту аналізу й менеджменту політики Р. Бортник не вважає І. Смешка технічним кандидатом, хоча й визнає, що той відіграє роль з відтягування голосів в А. Гриценка чи ще в когось, але все-таки його головна мета – це не боротьба з А. Гриценком. «Головною ж метою є гра на парламентські вибори. Бо навіть якщо партія І. Смешка не зможе взяти щасливих 5 %, котрі дають йому можливість провести свою силу в парламент, рейтинг у 1–2 % дасть змогу активно боротися за мажоритарні округи», – наголосив політолог.

Натомість голова правління Центру прикладних політичних досліджень «Пента» В. Фесенко сумнівається в успішності виборчої кампанії І. Смешка. Він побоюється, що прогнозовано низький результат на виборах 31 березня може негативно позначитися на його подальшій політичній кар'єрі. В. Фесенко вважає намір балотуватися його помилкою. «З великою повагою ставлюся до Ігоря Петровича. Вважаю, що він – один з найкращих фахівців у

сфері національної безпеки в нашій країні. Але жодних шансів одержати більш-менш істотну підтримку виборців у нього, на жаль, немає. Адже Смешко – непублічна особа. Він відомий лише у вузьких експертних колах. А те, що як експерт він доволі часто з'являється на деяких телеканалах, – ще не показник упізнаваності. Крім того, йому притаманні винятково риси силовика, а не публічного політика, що добре для розвідника чи керівника спецслужби, а не для претендента на президентську посаду. У політиці треба «запалювати», а не лише бути професіоналом у своїй сфері», – підкреслив політолог (URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-elections/2619398-vibori2019-na-tehnicnih-i-realnih-kandidativ-rozrahujsa.html>. 2019. 10.01).

За його словами, за іміджем він близький до А. Гриценка, тож, скоріше за все, його й намагатимуться використати для того, аби відібрати голоси в цього кандидата. Але такий крок буде малоефективним. «При цьому не думаю, що Смешко добровільно погодився б грати роль чиєїсь маріонетки. Можливо, просто повірив запевненням політтехнологів про те, що в суспільстві існує запит на політика-генерала, на «сильну руку». Але це, на мою думку, – лише ілюзії», – зазначив експерт.

Кандидат політичних наук І. Рейтерович також вважає, що І. Смешко не має шансів отримати високий результат у президентських виборах. «І. Смешко добре відомий експертам і журналістам, його часто запрошують до фахових дискусій на теми безпеки та оборони. Але переважна більшість громадян, переконаний, узагалі не пам'ятають, хто це, чим він займався раніше і, головне, які мав здобутки, обіймаючи ті чи інші посади», – зазначив експерт.

На його думку, І. Смешко розуміє, що в нього немає шансів перемогти на президентських виборах. Тому, вирішивши взяти участь у виборчих перегонях, він переслідує дещо іншу мету, ніж намір отримати президентську булаву, підкреслив І. Рейтерович.

З ним погоджується директор Агентства моделювання ситуацій В. Бала, який зазначив, що кожен з кандидатів на пост Президента, безумовно, має свою мету та переслідує власні цілі, про які може публічно не говорити. «Але так чи інакше, думаю, головна мотивація людей, які обіймали ключові посади в силових структурах, «зайти в політику», тобто професійно зайнятися політичною діяльністю», – наголосив експерт.

Головний ризик нинішньої президентської виборчої кампанії, на думку експертів, – те, що такі претенденти діятимуть не як самостійні фігури, а як технічні кандидати. «Зрозуміло, що будь-який кандидат, рівень підтримки якого коливається довкола статистичної похибки, істотно на результати виборчих перегонів не вплине й тональності виборчої кампанії не змінить», – переконаний В. Бала. При цьому він, як і багато інших експертів, вважає І. Смешка серйозним гравцем на політичній арені.

Решта експертів також вважає, що те електоральне поле, на яке націлений І. Смешко, істотно перекриває поля В. Наливайченка й А. Гриценка, де серед виборців усе ті ж прихильники «сильної руки», любителі військових у владі, адепти жорсткої боротьби з корупцією. При

цьому І. Смешко виглядає як своєрідний антипод В. Наливайченка. Вони обидва в різний час керували однією й тією ж спецслужбою, але в них різна позиція щодо правих і націоналістичних на пост Президента України більшості кандидатів – можливість для них набути більшої публічності, а також точніше дізнатися, на який рівень підтримки громадян вони можуть реально розраховувати. І якщо при цьому йдеться про сотні тисяч симпатиків, це можна буде «конвертувати» в депутатство. Зокрема, вони матимуть можливість позмагатися в мажоритарному окрузі, де одержать найбільшу підтримку, або увійти до складу якоїсь політсили, яка із задоволенням візьме кандидата до свого списку в розрахунок на його підтримку в президентській виборчій кампанії.

Економічний ракурс

С. Кулицький, ст. наук. співроб. СІАЗ НБУВ

Фармацевтична галузь і фармацевтичний ринок в Україні: стан і проблеми розвитку

Розвиток фармацевтичної галузі та фармацевтичного ринку в Україні має важливе значення не лише для економічних, а й для соціальних і навіть політичних аспектів життєдіяльності українського суспільства. Причому нинішньому зростанню своєї, так би мовити, політичної ролі вітчизняна фармацевтика повинна завдячувати цьогорічному передвиборчому марафону, особливо виборам до Верховної Ради. Враховуючи, що рішення саме уряду і парламенту найбільше впливатимуть на розвиток фармацевтичної галузі і фармацевтичного ринку в Україні, можна очікувати, що проблеми цього сегменту вітчизняної економіки до кінця нинішнього року так чи інакше знаходитимуться в полі зору політиків, ЗМІ та громадськості. Тим більше, що реформування вітчизняної медицини тією чи іншою мірою дотичне до питань розвитку фармацевтичних галузі та ринку. При цьому асортимент фармацевтичних товарів, як наголошують деякі фахівці, складається з лікарських засобів, біологічно-активних добавок, лікувальної косметики, засобів гігієни, виробів медичного призначення, медичного трикотажу, дитячих товарів, медичного обладнання, діагностичних приборів тощо. Утім, з усього цього асортименту фармацевтичних товарів саме ліки (лікарські засоби) є основним предметом купівлі-продажу на фармацевтичному ринку. І саме їх виробництво визначає рівень розвитку фармацевтичної промисловості в конкретній державі.

1. Стан фармацевтичної галузі та фармацевтичного ринку в Україні

В Україні з радянських часів сформувалась відносно розвинена фармацевтична промисловість. Причому, на відміну від інших галузей вітчизняного господарства, за період української незалежності фармацевтична промисловість розвивалась доволі динамічно, більш-менш успішно долаючи економічні кризи, які переживала наша держава. Зокрема, аналіз даних Державної служби статистики (Держстату) України свідчить, що вже в 2017 р. вітчизняне виробництво основних фармацевтичних продуктів і фармацевтичних препаратів не лише відновилося після помітного спаду в 2015р., обумовленого російською збройною агресією, а навіть дещо перевищило рівень докризового 2013 р. А за підсумками 2018 р. обсяг реалізації вироблених в Україні основних фармацевтичних продуктів і фармацевтичних препаратів приблизно на 6 % перевищив показник 2013 р. (у співставних цінах) і сягнув 34,2 млрд грн. І це попри втрату Україною деяких виробничих потужностей фармацевтичної галузі через російську збройну агресію.

При цьому, за даними Держстату України, у 2018 р. на внутрішній ринок спрямовувалось 88,4 % фармацевтичної продукції, виробленої підприємствами-резидентами України. І лише 11,6 %, виробленої в Україні фармацевтичної продукції, у цей же період йшло на експорт. Зокрема, у 2011–2018 рр. обсяги експорту вітчизняної фармацевтичної продукції коливались у межах 155,4 – 255,6 млн дол. США. Протягом цього періоду до мінімальних значень обсяги експорту української фармацевтичної продукції впали у 2015 р. Це сталося через гостру економічну кризу, що її спричинила російська збройна агресія з анексією Криму й фактичною окупацією частини Донбасу. Причому, через окупацію частини Донбасу російсько-терористичними збройними силами Україна втратила такого потужного виробника й експортера фармацевтичної продукції, як концерн «Стирол» (Горлівка). Утім, починаючи з 2016 р., обсяги експорту української фармацевтичної продукції почали зростати і за підсумками 2018 р. сягнули 216, 2 млн дол., на 39,1 % перевищивши обсяги 2015 р.

Хоча при цьому слід наголосити, що обсяги імпорту Україною фармацевтичної продукції набагато перевищують обсяги її експорту. Зокрема, за даними Держстату, у 2018 р. в Україну було імпортовано фармацевтичної продукції на 1947 млн дол. Як і у випадку з експортом, найменші обсяги імпорту в Україну фармацевтичної продукції за останні вісім років були зафіксовані у 2015 р. і склали в грошовому вираженні 1 367 млн дол. США. Достеменно зауважимо, що у 2012 р. в Україну було імпортовано фармацевтичної продукції на 3 303 млн дол. Однак є певні підстави вважати, що ціни на імпортні ліки в Україні в минулому були завищені. Детальніше підстави для такої оцінки буде розглянуто далі.

Стосовно ж обсягу українського фармацевтичного ринку, то видання «Аптека online. Уа» повідомляє, що в 2018 р. «продаж усіх категорій товарів

так званого “аптечного кошика” збільшився в гривневому обчисленні, порівняно з 2017 р., на 22,5 % і сягнув 89 млрд грн. Цей ринок продемонстрував двозначні темпи приросту і в доларовому еквіваленті – 19,9 %. Обсяг роздрібних продажів сягнув 3,3 млрд дол. США (згідно з курсом міжбанку). А у натуральному обчисленні обсяг продаж товарів “аптечного кошика” зріс на 4 % і сягнув 1,8 млрд упаковок. Причому і у грошовому, і у натуральному вираженні обсяг продаж зріс в усіх категоріях аптечних товарів. А основу товарообігу українського фармацевтичного ринку складає ринок лікарських засобів, обсяги аптечних продаж якого у 2018 р. сягнули 74,5 млрд грн., або 83,7 % від продажу всіх категорій товарів “аптечного кошика”. Що ж стосується інших складових цього “кошика”, то 7,6 % від загального обсягу продаж припадало на медичні вироби, 3,5 % – на косметику і 5,2 % – на дієтичні добавки» (URL: <https://www.apteka.ua/article/486600>).

Водночас для кращого розуміння проблем і перспектив розвитку вітчизняного фармацевтичного ринку треба звернути увагу на його організаційну структуру. Зокрема, в організаційному плані за фінансово-економічними характеристиками покупців і механізмами функціонування відносин купівлі-продажу товарів, український фармацевтичний ринок поділяється на роздрібний і госпітальний сегменти. Ключові відмінності між цими сегментами полягають у фінансовій спроможності покупців фармацевтичної продукції та механізмах ухвалення ними рішень про покупку товару. У роздрібному сегменті покупці чисельні, але з порівняно невеликою середньою купівельною спроможністю кожного покупця ліків, оскільки представлені населенням України. Рішення населення про придбання певних ліків формуються на підставі призначень і порад лікарів, реклами фармацевтичних препаратів, власного досвіду та порад знайомих.

Роздрібний сегмент українського фармацевтичного ринку значно переважає госпітальний за обсягами продаж у натуральному та грошовому обчисленні. Причому останніми роками питома вага роздрібною сегменту в сукупних обсягах продаж лікарських засобів на українському фармацевтичному ринку зростала. Якщо в 2013 р. частка роздрібною сегменту в сукупних обсягах продаж лікарських засобів на українському ринку складала 84,5 % у грошовому обчисленні та 91 % – у натуральному, то у 2018 р. вже 87,6 % і 89,5 % відповідно (Коваленко І. А. Фальсифікація та обіг фальсифікованих лікарських засобів: кримінально-правове дослідження. Одеса : Видав. дім «Гельветика», 2018. С. 13–14; Аптечный рынок Украины по итогам 2018 г.: Helicopter View. *Аптека online.ua*. 2019. 21 янв. № 2 (1173). URL: <https://www.apteka.ua/article/486600>). Вища питома вага роздрібною сегменту в натуральному обчисленні обумовлена відносно нижчою середньою ціною однієї покупки фармацевтичних препаратів населенням порівняно з середньою ціною однієї такої покупки, яку здійснюють медичні установи.

При цьому питома витрати продавців на логістику продаж у роздрібному сегменті в розрахунку на собівартість продажу однієї партії

фармацевтичних препаратів вищі, ніж у госпітальному сегменті. Це – результат панування в роздрібному сегменті фармацевтичного ринку чисельних дрібних покупців. Тому відносно вищі питомі витрати продавців на логістику продаж у роздрібному сегменті фармацевтичного ринку певною мірою сприяють збереженню привабливості його госпітального сегменту для продавців ліків та іншої фармацевтичної продукції. І хоча останнім часом частка госпітального сегменту в сукупних обсягах продаж на українському фармацевтичному ринку відносно невелика (2018 р.: 12,4 % у грошовому обчисленні та 10,5 % – у натуральному) він і надалі є вельми привабливим для продавців фармацевтичної продукції, особливо великих.

Тому, оцінюючи обсяги українського фармацевтичного ринку в 2018 р., слід пам'ятати, що, поряд з продажами лікарських засобів у роздрібному аптечному сегменті, за рахунок бюджетних коштів здійснювались також поставки лікарських засобів до лікувальних установ (госпітальний сегмент вітчизняного фармацевтичного ринку). Обсяг останніх за підсумками минулого року становив 10,5 млрд грн у грошовому вираженні та 134,3 млн упаковок – у натуральному (URL: <https://www.apteka.ua/article/489644>). Таким чином, у 2018 р. загальний обсяг українського фармацевтичного ринку становив не менше як 99,5 млрд грн у грошовому вираженні, або 3,7 млрд дол. США. Якщо ж узяти до уваги ще й деякі обсяги поставок до лікувальних установ медичних виробів, то можна вважати, що у 2018 р. обсяг українського фармацевтичного ринку перевищив 100 млрд грн. Водночас аналітики зазначають, що минулого року на вітчизняному фармацевтичному ринку збереглись сформовані раніше тенденції до збільшення в його структурі частки дієтичних добавок, рецептурних лікарських засобів, а також препаратів зарубіжного виробництва. При цьому структура споживання зміщується в бік дорогих препаратів (понад 100 грн за одну упаковку).

Водночас наявні статистичні дані свідчать, що у 2018 р. зростання фармацевтичного ринку України в грошовому вираженні забезпечувалося більшою мірою за рахунок підвищення цін і перерозподілу структури споживання в бік більш дорогих препаратів, ніж за рахунок збільшення кількості проданих товарів. Зокрема, структура індексів, що характеризують приріст ринку в грошовому вираженні, свідчить про високий показник інфляційної складової, а також значний перерозподіл споживання в бік більш дорогих препаратів (індекс заміщення). Причому, якщо у 2017 р. на приріст вітчизняного фармацевтичного ринку в грошовому вираженні більше впливало заміщення відносно дешевших фармацевтичних препаратів їх більш дорогими аналогами, то в 2018 р. провідна роль у зростанні цього ринку стала належати інфляційній складовій. Як зазначають фахівці, середньозважена вартість однієї упаковки товарів «аптечного кошика» за підсумками 2018 р склала 50,7 грн і підвищилася на 17,8 % порівняно з 2017 р. При цьому косметика залишалася найдоржчою категорією фармацевтичних товарів, середньозважена вартість однієї упаковки якої склала 66,1 грн. Для лікарських засобів цей показник знаходився на рівні 65,1 грн, для дієтичних добавок – 64,3 грн, для медичних виробів – 13,7 грн.

Водночас темпи приросту середньозваженої вартості однієї упаковки товарів «аптечного кошика» у 2018 р. підвищилися для всіх категорій фармацевтичних товарів порівняно з аналогічним періодом минулого року.

Водночас галузеві аналітики наголошують, що в розрізі цінових ніш в структурі роздрібного ринку лікарських засобів відзначається тренд збільшення частки високовартісних препаратів. Так, за останні 10 років їх частка збільшилася на 10,5 в.п. (з 56,9 % до 67,4 %) в грошовому і на 5,3 в.п. у натуральному вираженні. Крім того експерти зазначають, що останнім часом на розвиток вітчизняного фармацевтичного ринку позитивно впливає і поліпшення добробуту українців (URL: <https://www.apteka.ua/article/489644>). Тобто поліпшення добробуту населення України в 2018 р. сприяло наростанню саме інфляції попиту на фармацевтичному ринку. Це, у свою чергу, свідчить про певне послаблення конкуренції на роздрібному ринку лікарських засобів.

Утім, треба визнати, що на національному рівні ситуація на вітчизняному фармацевтичному ринку доволі конкурентна. В Україні, за інформацією ЗМІ, торік ліцензію на виробництво ліків мали 115 компаній, 77 % з яких були прибуткові. Причому на першу десятку найбільших постачальників фармацевтичної продукції, за інформацією ЗМІ, як стверджували восени минулого року деякі журналісти, припадало 33 % від загального обсягу аптечних продажів на вітчизняному фармацевтичному ринку. Водночас у продажах вітчизняної аптечної мережі загалом тоді першість належала українським компаніям, лідером серед яких є київська компанія «Фармак». За нею йшли фармацевтична фірма «Дарниця» і корпорація «Артеріум». А вже слідом за ними іноземні компанії – французька Sanofi та ізраїльська Teva. Така ситуація обумовлена перевагою вітчизняних виробників завдяки цінovій конкуренції. Адже, згідно з експертними оцінками, українські фармацевтичні препарати у 4–16 разів дешевші від своїх закордонних аналогів. Тому, за оцінками керівників деяких фармацевтичних підприємств, у натуральному (а не грошовому) вимірі на вітчизняні підприємства нині припадає $\frac{3}{4}$ продажів на українському фармацевтичному ринку (Іванова Е. Пошли на поправку / Гости из будущего. *Новое время страны*. 2018. № 40. Приложение. С. 7–8).

Але, як свідчать дані видання «Аптека online.ua», такий розподіл лідерів збуту своєї продукції у вітчизняній аптечній мережі зберігався у 2016–2017 рр. А вже за підсумками 2018 р. ситуація в когорті лідерів дещо змінилась. Зокрема, на третє місце в списку лідерів перемістилась вже ізраїльська Teva, а фармацевтична фірма «Дарниця» і французька Sanofi посіли відповідно четверте і п'яте місця в цьому переліку лідерів. Детальніше на вірогідних причинах такого значного успіху ізраїльської компанії Teva на українському фармацевтичному ринку ми зупинимось далі.

Стосовно ж конкурентної ситуації у сфері пропозиції фармацевтичної продукції з боку її виробників, то у 2018 р. тут істотних змін загалом не відбулось. Ступінь ринкової концентрації навіть дещо знизився. За підсумками 2018 р. на першу десятку найбільших постачальників

фармацевтичної продукції припадало 30,8 % від загального обсягу аптечних продаж на вітчизняному фармацевтичному ринку, тобто на 2,2 в. п. менше, ніж раніше. На 20 найбільших постачальників фармацевтичної продукції – лише 47,2 % від загального обсягу аптечних продаж на ринку.

Причому, як зазначає видання «Аптека online.ua», «усі компанії з топ-20 продемонстрували приріст продажів. При цьому серед них лише вісім компаній змогли збільшити свою частку на ринку, ... ще для двох компаній цей показник не змінився порівняно з 2017 р.» (URL: <https://www.apteka.ua/article/486600>). Водночас треба наголосити, що в 19 з 20 компаній, що розглядаються, річний приріст обсягу продаж вимірювався двозначними цифрами в межах 12,1–33,6 %. Також варто звернути увагу на те, що серед згадуваних топ-20 компаній дев'ять були українськими, а 11 – іноземними. При цьому сукупна частка продажів українських компаній складала 24,5 %, а іноземних – 22,7 %. Загалом же ці цифри свідчать про доволі гостру конкуренцію серед виробників фармацевтичної продукції за поставки своїх товарів до аптечної мережі України.

Правда, відсутність повноцінних монополістів-виробників ліків на національному рівні само собою ще не є запобіганням від прояву монополізму в інших ланках цього ринку. Зокрема, як зазначають галузеві аналітики, у 2017–2018 рр. «топ-3 дистриб'юторів за обсягом поставок товарів “аптечного кошика” в грошовому вираженні залишається незмінною. Її формують компанії “БадМ”, “Оптима-Фарм” і “Вента ЛТД”. У досліджуваній період питома вага поставок трьох найбільших дистриб'юторів становить 79 %». Причому на «БадМ» (Дніпро) і «Оптима-Фарм» (Київ) у цей період припадало близько 2/3 поставок товарів «аптечного кошика» в грошовому вираженні в Україні. Питома ж вага жодного з наступних семи дистриб'юторів, що входять у десятку, не перевищувала й 3 %.

Такий рівень концентрації у сфері дистрибуції на ринку фармацевтичних товарів в Україні об'єктивно сприяє підвищенню впливу великих оптових постачальників (дистриб'юторів) фармацевтичних товарів на цей вітчизняний ринок. Це, у свою чергу, несе в собі потенційну загрозу зростанню монополізму на фармацевтичному ринку. У результаті не можна виключати формування ситуацій, особливо на локальних чи навіть регіональних ринках України, коли додаткові прибутки монополістів від підвищення цін на фармацевтичні товари будуть оплачуватись споживачами цих товарів. Також оглядачі деяких ЗМІ звертають увагу на прояви монополізму на локальних фармацевтичних ринках в Україні, тобто на місцевому рівні. Зокрема, це стосується впливу органів місцевого самоврядування на конкуренцію на регіональних ринках роздрібною торгівлі лікарськими засобами. Причому, як свідчить інформація в ЗМІ, такий вплив може мати і негативний характер. Утім, детальніше ця проблема буде розглянута далі.

Водночас треба наголосити, що в розрізі товарів українського та зарубіжного виробництва в грошовому вираженні на фармацевтичному

ринку України переважають імпортовані товари, в той же час в натуральному вираженні превалюють переважно вітчизняні, за винятком медичних виробів, де частка товарів іноземного виробництва перевищила 50 %. Зокрема, у 2018 р. у роздрібному продажі лікарських засобів на продукцію українського походження припадало 37,5 % від загального обсягу продажів товарів у грошовому обчисленні та 71,5 % – в натуральному обчисленні, а на продукцію іноземного походження – 62,5 і 28,5 % відповідно. Схожі пропорції між українськими та іноземними товарами спостерігались і в продажах дієтичних добавок. А у сфері продажів медичних виробів частка української продукції становила лише 27,8 % у грошовому обчисленні і 47,7 % – у натуральному, а іноземних виробів – 72,2 і 52,3 % відповідно. Загалом же у 2018 р. у роздрібному сегменті українського фармацевтичного ринку на продукцію українського походження припадало 36,4 % від загального обсягу продажів товарів у грошовому обчисленні та 64,5 % – в натуральному обчисленні, а на продукцію іноземного походження – 63,6 і 35,5 % відповідно.

Причому за підсумками 2018 р. зарубіжні виробники дещо зміцнили свої позиції у роздрібному сегменті українського фармацевтичного ринку, хоч і незначно, але все-таки збільшивши свою частку в усіх категоріях товарів «аптечного кошика» як в грошовому, так і в натуральному вираженні в порівнянні з 2017 р. Зокрема, питома вага іноземних лікарських засобів у 2018 р. зросла порівняно з 2017 р. на 0,4 відсоткових пункти (в. п.) у грошовому обчисленні та на 1,6 в. п. – у натуральному. А по медичним виробам на цьому ринку аналогічний приріст становив 2,4 в. п. і 5,6 в. п. відповідно. У цілому ж по роздрібному сегменту українського фармацевтичного ринку питома вага іноземних лікарських засобів у 2018 р. зросла порівняно з попереднім роком на 0,7 в. п. у грошовому та на 3,2 в. п. – у натуральному обчисленні.

Хоча, наприклад, у розрізі аптечних продажів лікарських засобів українського та зарубіжного виробництва за останні 10 років (2008–2018 рр.) добре помітний тренд збільшення частки українських лікарських препаратів. Їх частка на цьому ринку в грошовому обчисленні протягом цього періоду зросла з 23,9 до 37,5 % (URL: <https://www.apteka.ua/article/486600>).

Водночас у структурі госпітальних поставок лікарських засобів в розрізі препаратів українського і зарубіжного виробництва відзначається тенденція до збільшення частки вітчизняних лікарських засобів як в грошовому, так і в натуральному вираженні. За підсумками 2018 р. їхня частка становила 46,1 і 91,7 % відповідно. Препарати вітчизняного виробництва значно дешевші закордонних. За підсумками 2018 р. середньозважена вартість однієї упаковки зарубіжних препаратів у госпітальному сегменті становить 510,3 грн, водночас вітчизняних – 39,4 грн. У цілому ж середньозважена вартість однієї упаковки складає 78,3 грн. При цьому в 2018 р. спостерігалось зниження середньозваженої вартості однієї упаковки лікарських засобів на 3,0 %, у тому числі однієї упаковки зарубіжних препаратів на 4,5 % і українських – на 2,5 %. Прикметно, що у

2017 р. середньозважена ціна однієї упаковки іноземних препаратів ще продовжувала зростати (на 20,6 %), тоді як українських – знизилась (на 6,0 %) (URL: <https://www.apteka.ua/article/489644>). Тому не виключено, що загальне зниження середньозваженої ціни однієї упаковки фармацевтичних препаратів у госпітальному сегменті українського фармацевтичного ринку в 2018 р. стало результатом цінової конкуренції між вітчизняними та іноземними компаніями.

Утім, варто наголосити, що сфера впливу цінової конкуренції на фармацевтичному ринку, й особливо в його госпітальному сегменті, має доволі суттєві обмеження, обумовлені структурою захворюваності населення та характером його подальшого лікування. Адже саме зазначені фактори попиту на відповідні препарати визначають попит на них. А доступність відносно дешевших аналогів на ринку, як правило, різниться залежно від видів фармацевтичних препаратів. Так, за інформацією фахових видань, у 2018 р. в Україні «у розрізі АТС-класифікації I рівня значну частку в обсязі госпітальних поставок в грошовому вираженні акумулюють препарати групи В “Засоби, що впливають на систему крові й гемопоез”, J “Протимікробні засоби для системного застосування” і L “Антинеопластичні й імуномодулюючі засоби”».

Тим часом експерти наголошують, що значне підвищення ролі вітчизняних товаровиробників на українському фармацевтичному ринку, яке почалося з 2010 р., стало результатом, насамперед, великої девальвації гривні внаслідок глобальної фінансової кризи 2008–2009 рр. Наступна ж девальвація гривні у 2014–2015 рр. сприяла подальшому посиленню позицій вітчизняних фармацевтів на ринку. Однак, проведений вище аналіз дає підстави припускати, що останнім часом зазначений фактор цінової переваги українських фармацевтичних компаній, як наслідок девальвації гривні, поступово втрачає своє значення в їх конкуренції з іноземними виробниками на ринку України.

Водночас варто підкреслити, що сама собою висока частка імпорتنих ліків та інших фармацевтичних препаратів на українському фармацевтичному ринку ще недостатня для усебічної оцінки проблем і перспектив розвитку цього ринку. Адже за умов нинішнього рівня міжнародного розподілу праці частка імпорتنих ліків може бути доволі високою і на національних ринках розвинутих країн. Спеціалізація фармацевтичних підприємств приводить до зростання обсягів міжнародної торгівлі ліками, коли якась країна в значних обсягах експортує одні фармацевтичні препарати й одночасно імпортує великі обсяги інших.

Для України ж в цьому контексті проблема полягає в недостатньому рівні розвитку вітчизняної фармацевтичної промисловості порівняно з тим потенціалом, який вона для цього має. Зокрема, у 2018 р. на один долар США, отриманий від експорту української фармацевтичної продукції, припадало дев'ять доларів, витрачених на імпорт в Україну такої продукції, тоді як ще в 2013 р. таке співвідношення становило 1:12,3. Причому в 2018 р. в країні СНД спрямовувалось 29,8 % експорту українських ліків. І водночас

на країни СНД припадало 3,5 % від усього імпорту ліків в Україну. Причому весь цей імпорт надходив з Росії. Тоді як на інші країни світу (насамперед країни Європи, а також Китай та Індію) припадало 70,2 % від загальної вартості експорту українських ліків і 96,5 % від усього імпорту ліків в Україну.

Така ситуація пов'язана з технологічним відставанням української фармацевтичної промисловості порівняно з передовими світовими досягненнями в цій галузі. Адже розроблення і виробництво нових ліків є дуже капіталомістким і наукоємним процесами. У цій галузі на світовому ринку панують транснаціональні компанії, материнські офіси яких, як правило, знаходяться в розвинених країнах. Наприклад, у 2017 р. сумарні витрати тих десяти іноземних фармацевтичних компаній на відповідні наукові дослідження і розробки, які виділяли на такі цілі найбільше коштів, становили 67,2 млрд дол. США, тобто величину, що перевищує річну вартість товарів і послуг в Україну. Наприклад, тільки Sanofi – французька транснаціональна фармацевтична компанія (продукція якої, до речі, посідає одне з чільних місць за обсягами продажів на українському фармацевтичному ринку) витратила у 2017 р. на відповідні наукові дослідження та розробки 6,2 млрд дол.

Жодна з українських фармацевтичних компаній не може здійснювати такі величезні (особливо за українськими мірками) інвестиції у відповідні наукові дослідження та розробки, насамперед у створення принципово нових ліків. Тому, на думку деяких експертів, найреалістичнішою і до того ж цілком ефективною стратегією у формуванні товарного асортименту своєї продукції для українських фармацевтичних компаній може бути широке використання так званих генеричних ліків або ж просто генериків (дженериків). Генерики (дженерики) – це ліки, у яких скінчився термін їх патентного захисту. Зокрема, оглядачі деяких ЗМІ зазначають, що, наприклад, ізраїльська фармацевтична компанія TEVA Pharmaceutical Industries (продукція якої, до речі, також посідає одне з чільних місць за обсягами продажу на українському фармацевтичному ринку) зробила ставку на виробництво генериків, відмовившись, таким чином, від величезних інвестицій у розробку принципово нових ліків. В результаті ця компанія, за інформацією журналу «Новое время страны», у 2017 р. заробила понад 22 млрд дол. США (Пасховер А. Вылечат всех / Гости из будущего. *Новое время страны*. 2018. № 40. Приложение. С. 18–21). До речі, ставка на виробництво й продаж генериків, як зазначалось вище, принесла TEVA Pharmaceutical Industries у 2018 р. значний успіх і на українському фармацевтичному ринку.

Таким чином вже саме виробництво генеричних ліків цілком може бути вельми прибутковим. Напрямо саме такого розвитку власного бізнесу, на думку деяких експертів, багато в чому може бути дуже привабливим і для українських фармацевтичних компаній. Тим більше, що найближчим часом у світовій фармацевтиці, за інформацією фахівців у цій галузі, масово закінчуються терміни патентного захисту багатьох відомих лікарських

препаратів (Мамуня А. Вторая жизнь / Гости из будущего. *Новое время страны*. 2018. № 40. Приложение. С. 9).

Поряд із цим сама собою висока прибутковість фармацевтичного бізнесу вже є вагомим стимулом до його «тінізації». Зокрема, із зазначеними вище особливостями роздрібного і госпітального сегментів фармацевтичного ринку доволі тісно пов'язані такі явища тіньового бізнесу, як поширення фальсифікованих лікарських (фармацевтичних) засобів і корупція. Причому перше з них, мабуть, тяжіє до роздрібного, а друге – до госпітального сегментів фармацевтичного ринку. Хоча така залежність не має абсолютного характеру.

Згідно з українським законодавством, «фальсифікований лікарський засіб» – це лікарський засіб, який умисно промаркований не ідентично (невідповідно) відомостям (одній або декільком з них) про лікарський засіб з відповідною назвою, що внесені до Державного реєстру лікарських засобів України, а так само лікарський засіб, умисно підроблений в інший спосіб, і не відповідає відомостям (одній або декільком з них), у тому числі складу про лікарський засіб з відповідною назвою, що внесені до Державного реєстру лікарських засобів України. Субстандартні лікарські засоби — це препарати, виготовлені легальним виробником з правильним маркуванням, але які за відсутності належних умов виробництва, транспортування та зберігання втратили відповідність встановленим вимогам нормативних документів.

Причому фахівці «виокремлюють три основних типи підробок: 1) препарат, у якому взагалі немає активної речовини; 2) препарат, у якому наявні всі речовини, але невідомо, за яких умов і технологій їх отримано; 3) препарат, у якому дорожчу речовину замінено на аналогічну, але дешевшу». При цьому вони наголошують, що слід розділяти поняття «фальсифікований» і «контрафактний». Контрафактні препарати – це товари, що містять об'єкти права інтелектуальної власності, ввезення яких на митну територію України або вивезення з цієї території призводить до порушення прав власника, що захищаються чинним законодавством України та міжнародними договорами України. А «кримінальний фармацевтичний ринок» включає в себе фальсифікацію лікарських засобів, незаконний обіг лікарських засобів і контрафактні препарати (Гук О. Г. Фальсифікація лікарських засобів та обіг фальсифікованих лікарських засобів в умовах євроінтеграції: постановка проблеми. *Часоп. Акад. адвокатури України*. Т. 7. № 3 (24). 2014. URL: <http://e-pub.aau.edu.ua/index.php/chasopys/article/view/File/736/738>).

Однак через саму природу тіньової фармацевтики точно оцінити масштаби її поширення в Україні практично неможливо. Автори, які публічно наводять конкретні кількісні показники поширення в Україні фальсифікованих фармацевтичних препаратів, не розкривають методів отримання цих статистичних даних (що унеможливорює перевірку їх коректності), а, як правило, посилаються на джерела, у яких також не розкрито методики розрахунку подібних даних.

Тому для аналізу ситуації щодо поширення в Україні фальсифікованих фармацевтичних препаратів краще спиратись на реальні факти, а не суб'єктивні припущення, вірогідність яких дуже важко чи навіть неможливо перевірити. До того ж ЗМІ іноді повідомляють про конкретні випадки, пов'язані з виробництвом і обігом фальсифікованих фармацевтичних препаратів.

Наприклад, у вересні 2015 р. прокуратура Харківської області повідомила про групу зловмисників, що займалася виробництвом фальсифікованих лікарських засобів, до складу яких входили прострочені ліки та інші речовини. За даними слідства, організатор цієї групи відповідав за координацію її діяльності, оплату праці та збут фальсифікованих медпрепаратів проти грипу та застуди через мережу аптек Харкова. Також він здійснював поштове відправлення фальсифікату в Київ, Черкаси та інші міста України. До складу медпрепаратів входили прострочені ліки та інші речовини, а виготовляли та зберігали фальсифікат у гаражах і будинках. Згідно з висновком експертизи, загальна ринкова вартість фальсифікованих лікарських засобів склала близько 270 тис. грн. У жовтні 2017 р. національна поліція викрила в Львівській області підпільний цех, у якому виробляли фальсифіковані лікарські засоби. Поліцейські вилучили понад 25 тис. таблеток фальсифікованих лікарських засобів, за попередніми даними призначених для підвищення рівня згортання крові, і понад 14 л прекурсорів, що використовуються для їх виготовлення на загальну суму понад 6 млн грн. У березні ж 2018 р. ЗМІ повідомили, що Служба безпеки України заблокувала в Запоріжжі виробництво контрафактного медичного спирту. Співробітники СБУ встановили, що ділки планували реалізовувати підроблену продукцію, зокрема, в дитячі лікарні і пологові будинки за бюджетні кошти. Фальсифікат був виготовлений під брендами офіційних серій вітчизняних виробників. Згідно з висновками експертів, продукцію було створено з використанням «субстанції невідомого походження і сумнівної якості, що могло створити загрозу життю та здоров'ю громадян».

Однак, попри сенсаційний характер інформації про виробництво та обіг фальсифікованих фармацевтичних препаратів, повідомлення про конкретні факти на цю тему в ЗМІ з'являються, загалом, нечасто. Це дає підстави вважати, що оцінки, згідно з якими частка фальсифікованих лікарських засобів в Україні складає 15–25 % (Коваленко І. А. Фальсифікація та обіг фальсифікованих лікарських засобів: кримінально-правове дослідження. Одеса : Видав. дім «Гельветика», 2018. С. 6) є істотно завищеними.

Повідомляли ЗМІ і про корупцію на фармацевтичному ринку України. Зокрема, в лютому нинішнього року стало відомо, що правоохоронці викрили в Харківській області міжрегіональну схему підкупу медичних служб для підтасовки результатів тендерів на постачання фармацевтичних препаратів до медичних установ. Схема полягала в тому, що представники харківських оптових фармацевтичних компаній підшукували в керівництві лікарень людей, готових за частку від контракту допомогти у перемозі на конкурсі. Підкуплені чиновники робили так, щоб до тендеру були допущені

тільки дві компанії, які були пов'язані між собою. З кожного такого тендера лікарі отримували від 5 % до 25 % від суми контракту. Відомо щонайменше про два виграних тендери з постачання до медустанови Запоріжжя на загальну суму близько 3 млн грн. Крім того, перевіряється причетність цих фармкомпаній до підтасовування результатів тендерів ще в десяти медичних установах Харківської, Сумської, Луганської та Донецької областей (URL: <https://nv.ua/ukr/ukraine/events/u-harkivskiy-oblasti-rozkrili-masshtabnu-shemu-pidtasovki-medichnih-tenderiv-50007288.html>).

Проблеми, пов'язані з «тіньовою фармацевтикою», ми розглянемо далі, а поки зазначимо, що через латентний характер цього бізнесу першочерговим завданням є аналіз механізмів її функціонування, а не вельми неточна й дискусійна за своїми результатами оцінка масштабів її розповсюдження в Україні.

Водночас експерти цілком обґрунтовано наголошують, що фармацевтичні галузь і ринок це не лише простір підприємницької діяльності, а й сфера соціальної відповідальності учасників цього бізнесу. Розвиток фармацевтичної діяльності нерозривно пов'язаний зі здоров'ям населення та національною безпекою України. Цим і визначається надзвичайно велика роль держави в регулюванні функціонування та розвитку фармацевтичної галузі і фармацевтичного ринку в Україні.

Як наголошують, наприклад, галузеві ЗМІ, згідно з постановою кабінету міністрів з першого січня 2018 р. установи охорони здоров'я, що повністю або частково фінансуються за рахунок коштів державного і місцевих бюджетів, повинні закуповувати тільки ті лікарські засоби, які включені до Національного переліку. Після задоволення на 100 % потреби установ охорони здоров'я в лікарських препаратах з Національного переліку ці установи можуть закуповувати інші ліки, зареєстровані в Україні. Зазначена правова норма сприяла збільшенню закупівель препаратів, включених до Національного переліку. Так, за підсумками 2018 р. частка поставок лікарських засобів, включених до Національного переліку, збільшилася в порівнянні з 2017 р. на 9,3 в. п. у грошовому і на 6,8 в. п. у натуральному обчисленні.

Однак, регулюючи умови функціонування фармацевтичного ринку державні органи так чи інакше стають посередниками між підприємцями (виробниками й продавцями препаратів) і населенням, що споживає відповідні препарати. І в деяких ситуаціях, особливо коли йдеться про порядок закупівель, розподілу лікарських засобів і ціни на них, органи влади та управління нерідко наражаються на претензії і з боку населення, як покупців і споживачів ліків, і з боку підприємців (виробників, продавців). Перші вимагають ширшого асортименту дешевих, а іноді й безкоштовних ліків. Другі скаржаться на безпідставне обмеження їхнього бізнесу, непрозорі тендери тощо. Причому доволі часто каналом для такої критики на адресу органів влади і управління стають ЗМІ.

Так, повідомляється, що сьогодні закупівлі лікарських засобів за бюджетні кошти здійснюються за допомогою двох механізмів – закупівлі

через міжнародні організації за централізованими програмами і регіональні закупівлі.

Закупівлі через міжнародні організації здійснюються за номенклатурою, яка затверджується щорічно постановою КМУ. При цьому механізм складання номенклатури і обсягів закупівель є непрозорим. Крім того, громадськість не може контролювати процес проведення торгів і визначення переможців, оскільки ці дані не публікуються ([URL: https://www.apteka.ua/article/489644](https://www.apteka.ua/article/489644)). Міжнародні організації публікують інформацію вже по факту проведених закупівель. Також варто відзначити, що поставки препаратів, закуплених через міжнародні організації, здійснюються з великою затримкою – рік, а той півтора з моменту перерахування коштів на рахунки міжнародних організацій. При цьому процедура закупівель через міжнародні організації продовжена Верховною Радою ще на один рік – до 31 березня 2020 р.

У той же час закупівлі на регіональному рівні здійснюються через систему електронних торгів ProZorro. Відповідно до прийнятої концепції реформування закупівель лікарських засобів і медичних виробів, допоміжних засобів, інших товарів медичного призначення, планується створення Центрального закупівельного агентства. Агентство здійснюватиме закупівлі за стратегічними програмами за кошти держбюджету (вакцини, інфекційні захворювання тощо). Майданчиком для проведення таких закупівель стане система електронних торгів ProZorro.

Загалом, проведений вище аналіз сучасного стану фармацевтичної галузі та фармацевтичного ринку в Україні свідчить про наявність цілої низки серйозних проблем у цій сфері вітчизняної економіки, які ми розглянемо далі.

(Закінчення у наступному номері)

І. Рудь, мол. наук. співроб. ФПУ НБУВ

Посівна кампанія-2019: прогнози, попередні результати та оцінки експертів

Як завжди весна для українських аграріїв – гаряча пора. Не став винятком і 2019 р. Наразі можна констатувати про старт посівної в більшості областей України.

За даними Мінагропроду, стан озимих у 2019 р. виявився найкращим за останні п'ять років: вони зійшли на 99 % з 7,6 млн га засіяних площ, у хорошому й задовільному станах перебуває 86 % посівів.

У цьому році, на відміну від минулого, у Чорноморському регіоні відзначається рання весна. У країнах Чорноморського регіону протягом трох останніх двох тижнів відзначається температурний режим вище норми, що привело до танення снігового покриву й дало можливість фермерам на Півдні України, Росії та Казахстану розпочати весняно-польові роботи.

Зокрема, в Україні сівба ярих зернових культур розпочалася на місяць раніше, ніж у минулому році.

З огляду на погодні умови сезону зима – весна 2018–2019 рр. нагадаємо, що цьогорічна зима видалася м'яка. Стан посівів озимих зернових культур відповідає торішньому й залишається одним з кращих за останні п'ять років. На сьогодні це вже дає підстави вважати, що врожайність озимих зернових культур може бути близька до минулорічної. Але рання весна в Україні дає ще більш оптимістичні очікування на новий урожай (URL: <https://www.growhow.in.ua/rannia-vesna-daie-shans-na-harnuyu-vrozhay>. 2019. 12.03).

Станом на 19 березня сівба ранніх ярих зернових і зернобобових уже проводиться у 18 областях, посіяно 580 тис. га, або 25 % загальних площ. Зокрема, ярого ячменю посіяно 419 тис. га (27 %), пшениці – 28 тис. га (16 %), вівса – 15 тис. га (8 %), гороху – 118 тис. га (34 %).

Підживлення озимих культур на зерно проведено на площі 6,3 млн га, або 84 % до прогнозу, зокрема озимої пшениці підживлено 5,3 млн га, або 83 %, озимого жита – 89 тис. га, або 77 %, озимого ячменю – 918 тис. га, або 91 %. Крім того, озимий ріпак підживлено на площі 1,2 млн га, або 93 %. Цю інформацію оприлюднив на прес-конференції «Посівна-2019: поточний стан та прогнози» заступник міністра аграрної політики та продовольства України В. Топчій.

Крім того, він наголосив на тому, що цього року аграріїв забезпечено всіма необхідними ресурсами для успішного проведення весняної посівної кампанії. «Від стану озимих і запасів вологи в ґрунті, яка накопичилася в зимовий період, визначальною мірою залежить майбутній урожай. Сьогодні стан озимих культур оцінюється як один з кращих за останні п'ять років. Також початок весняної посівної відзначився оптимальними запасами вологи в метровому шарі ґрунту. Додаючи до цих факторів достатню ресурсну забезпеченість аграріїв, можна констатувати, що ми маємо всі підстави сподіватися на добрі результати нового сезону», – зауважив В. Топчій. За його словами, очікувана забезпеченість насінням ярих у регіонах становить 684 тис. т, або 100 % до потреби, у достатній кількості – мінеральними добривами, засобами захисту рослин і паливом.

У свою чергу начальник відділу агрометеорології Українського гідрометеорологічного центру Т. Адаменко підтвердила, що погодні умови були на боці аграріїв та сприяли як успішній перезимівлі озимих культур, так і початку посіву ранніх ярих культур. Зокрема, вона повідомила громадськість, що «аномально висока для березня місяця температура, яку ми спостерігали, на щастя для аграріїв, закінчилася. Надалі ми матимемо звичну березневу погоду, яка спостерігатиметься без різких температурних коливань і сприятиме проведенню весняно-польових робіт в оптимальні терміни» (URL: <https://agropolit.com/news/11667-posivna-kampaniya-provoditsya-u-18-oblastyah--minagropolitiki>. 2019. 19.03).

В Україні перед початком посівної кампанії 2019 р. більшість сільгоспвиробників уже підготували сільгосптехніку до роботи або докупляють необхідні агрегати.

Представники основних агрохолдингів уже повідомили громадськість про оновлення свого технопарку до посівної-2019. Так, агрохолдинг «Кернел» активно веде ремонтні роботи. Техніку (у розрізі всіх груп) підготовлено на 80 %. У міжсезоння було оновлено тракторний парк, парк легкових автомобілів, розкидачів мінеральних добрив, а також проведено модернізацію міжрядних культиваторів з функцією внесення рідких добрив.

«Астарта-Київ» продовжує програму з оновлення парку сільгосптехніки. У цьому році, зокрема, закупають трактори John Deere потужністю 600 к. с. для Полтавського регіону.

Холдинг «Епіцентр К» технічно готовий до початку посівної кампанії, який залежатиме від температурного режиму.

«У лютому було придбано самохідні обприскувачі і п'ять нових сівалок Horsch Maestro для посіву широкорядних культур (соняшнику, кукурудзи). Ці сучасні посівні комплекси мають істотні переваги в продуктивності та забезпеченні якісного посіву. Конструкція їх висівних дисків дає можливість закладати насіння у зволожений шар ґрунту», – зазначив керівник аграрного напрямку холдингу «Епіцентр К» В. Мороз.

«Підготовку техніки до сезону-2019 майже завершено. Купили три нові трактори потужністю 340 к. с. і один на 600 к. с. Віддаємо перевагу модельному ряду Case IH. З причіпних машин купили два 18-метрові культиватори. Уся імпортна техніка укомплектована модулями точного землеробства», – підкреслив заступник директора з рослинництва компанії Cugnet Agrosompany Ю. Борідченко.

У компанії «Агрейн» наразі проводиться підготовка техніки до весняно-польових робіт, її ремонт і постачання запчастин. Компанія придбала розкидачі добрив і планує купити п'ять тракторів John Deere малої потужності (130 к. с.) для використання з обприскувачами. При цьому наявну техніку потужністю 340 к. с. направлять на більш важкі роботи. За словами представників «Агрейн», відбувається закупівля причіпних обприскувачів Berthoud і Amazone та невеликої кількості сівалок суцільного посіву, а також культиваторів для суцільного обробітку ґрунту Case IH (URL: <https://traktorist.ua/news/2999-ukrayinski-agroholdingi-pidgotuvali-tehnichniy-park-do-posivnoyi.2019.13.03>).

У 2018 р. витрати на виробництво агропродукції зросли майже на 14 %. За прогнозом ННЦ «Інститут аграрної економіки», зростання аналогічних витрат у 2019 р. становитиме 6–7 %. «Витрати на 1 га зростуть, і це давно відомий факт. Зростання буде в межах 10–15 %. Оренда землі зросте. Невідомо, який курс буде після виборів», – заявляє головний агроном агроіндустріального холдингу «Миронівський хлібопродукт» О. Сергієнко.

У сівозміні 2019 р. найбільш цінною культурою є цукрові буряки, повні виробничі витрати якого становлять близько 1,4–1,5 тис. дол./га. У

середньому витрати на 1 га посівної площі становлять близько 1,1 тис. дол. У цьому році очікують на деяке зростання витрат за рахунок зростання заробітної плати, а також подорожчання окремих статей витрат через прогнозовану в Україні інфляцію на рівні 7–8 %. Це тривала тенденція: з року в рік відбуватиметься незначне збільшення витрат на 1 га в середньому на 3–5 %.

«Основних джерел фінансування у нас три: перше – це, безумовно, власні ресурси компанії, які покривають значну частину наших операційних витрат, друге – ми активно користуємося кредитними ресурсами від банків-партнерів для поповнення оборотних коштів, а третє – це товарні кредити від дистриб'юторів ЗЗР і насіння з відстрочкою платежу до збору врожаю. Останнім інструментом ми користуємося найменше», – розповів фінансовий директор холдингу Sygnet Agrosompany В. Бондаренко.

Як повідомив керівник аграрного напряму холдингу «Еліцентр К» В. Мороз, у компанії закупівля МТР здійснюється за рахунок оборотних коштів, а також на умовах товарного кредиту від постачальників ЗЗР і насіння.

Українські аграрії активно користуються форвардними договорами, аграрними розписками та іншими фінансовими інструментами, щоб забезпечити посівну кампанію. Так, ПАТ «Аграрний фонд» нещодавно оголосив про початок весняної форвардної програми закупівель зернових, у рамках якої планує профінансувати агровиробників на 2,5 млрд грн. Компанія планує закупити 710 тис. т зернових.

У цілому компанія пропонує для аграріїв три види послуг:

1. Укладення форвардних контрактів на закупівлю зернових. Розмір авансового платежу встановлюється ПАТ «Аграрний фонд» відповідно до системи оцінки клієнтів, але не перевищує 65 % від загальної вартості поставки за договором. При цьому для клієнтів, з якими вже співпрацювали раніше і які виконали всі свої зобов'язання (вчасно поставили на елеватори зерно без заміни класності), передбачено менші відсотки за користування коштами.

2. Укладення форвардних контрактів на поставку мінеральних добрив, вартість яких не перевищує розміру авансового платежу.

3. Придбання мінеральних добрив (URL: <https://agropolit.com/news/11603-u-2019-podorojchaye-posivna-kampaniya--prognoz>. 2019. 13.03).

Економісти також не залишили поза увагою майбутні результати посівної кампанії та зробили декілька прогнозів.

За даними Держстатистики, середня зарплата в агросекторі підвищилася за 2018 р. на 23 % (до 7 тис. 360 грн), на 10 % подорожчали міндобрива, у результаті витрати на 1 га від посіву до збирання врожаю зросли на 14 %. Цього року очікується зростання ще на 7–20 %.

На думку економістів, ціни на харчі зростуть незалежно від того, яким виявиться врожай. Головна причина – підвищення собівартості агропродукції.

За словами виконавчого директора Економічного дискусійного клубу О. Пендзина, у результаті борошно та крупи подорожчають на рівень інфляції (до 8 %), а ось соняшникова олія навряд чи, тому що ціна на олію в нас вища, ніж у Європі, куди ми цей продукт експортуємо. «Не перший рік наші ціни на ці товари на рівні або вище європейських, що стримує їх зростання, – розповів О. Пендзин. – Так, собівартість сільгосппродукції об'єктивно збільшується, але щоб її продати, нашим аграріям доведеться підвищувати продуктивність праці».

Найбільше підвищення цін цього року очікується на хліб, упевнені експерти. «В Україні скорочуються посіви під жито, його доводиться імпортувати, через що житній хліб подорожчав за рік на 22 %, – пояснив голова Нацради економічного розвитку О. Дорошенко. – Будь-який хліб у нас наразі дешевше, ніж у євросусідів, а попит на нього стабільний, тому очікую зростання цін за рік на 15 %. Як і на борошно й макарони».

Подорожчають також гречка та цукор. Причина в тому, що гречки був надлишок, ціни падали, а сіяли її все менше, тому продукт подорожчає приблизно на 10 % (+1,5–2 грн/кг), прогнозує О. Пендзин. Але, за даними Мінагропроду, посіви гречки цього року становитимуть 115 тис. га, що дасть змогу забезпечити попит. В асоціації «Укрцукор» заявили про скорочення площ, що засіваються цукровим буряком, на 25 %, або до 230 тис. га – через профіцит цукру в останні два роки. О. Пендзин вважає, що дефіциту цукру-піску не буде, але ціна зросте на 8–10 %, або до 13–13,5 грн/кг (ГКД^ <https://www.agrofond.net/news/yakim-bude-vrozhaj-2019-eksperti-dali-prognoz>. 2019. 19.03).

Отже, з початком весни в Україні стартувала посівна кампанія – з випередженням на місяць порівняно з 2018 р. Наразі складно говорити про точні прогнози на врожай, але засіяти ярими зерновими, зернобобовими, круп'яними та іншими культурами аграрії готуються стільки ж гектарів, скільки й рік тому. Ще більше гектарів засіяно з осені озимими, які, за оцінками фахівців Мінагропроду, добре перенесли зиму. Тому загальні прогнози на врожаї оптимістичні, чого не скажеш про ціни на продукцію нового врожаю, які навряд чи знизяться.

А. Рябоконт, мл. науч. сотр. «СІАЗ» НБУВ

Внесение Кабмином изменений в Устав НАК «Нефтегаз Украины» и продление контракта с главой правления А. Коболевым в отражении СМИ

Наблюдательный совет Национальной акционерной компании «Нефтегаз Украины» 22 марта подписал на год контракт с А. Коболевым как главой правления компании на основе условий, утвержденных Кабинетом Министров Украины. При этом между Наблюдательным советом компании и правительством была достигнута договоренность, что Кабмин внесет

изменения в некоторые постановления для того, чтобы условия контракта были более реалистичными. Планируется внести изменения в постановления, которыми определены прогнозные показатели по объемам добычи газа и процедура проведения анбандлинга.

Подписанию контракта предшествовало весьма резонансное заседание Кабмина 20 марта, на котором глава правительства В. Гройсман выдвинул ряд жестких условий как Наблюдательному совету НАК «Нефтегаз Украины», так и старому-новому главе правления по поводу форм и методов деятельности компании. Отметим, что во время заседания правительства в помещение прибыла делегация народных депутатов от Радикальной партии во главе с ее лидером О. Ляшко. Народные депутаты требовали от членов Кабмина не продлевать контракт с А. Коболевым и привести цены на газ для населения в соответствие с экономически обоснованным уровнем.

Впрочем, в результате решения правительства Премьер В. Гройсман утвердил новый контракт с руководителем госкомпании А. Коболевым, с другой стороны, он серьезно ужесточил контроль правительства за деятельностью НАК «Нефтегаз Украины». В новом контракте учтены условия, которые главе правительства накануне предложил Наблюдательный совет «Нефтегаза». Несмотря на активную критику со стороны ряда политиков, экспертов и общественных организаций по поводу необоснованно высокой зарплаты главы правления «Нефтегаза» А. Коболева и обещания уже 23 марта объявить конкурс на эту должность, В. Гройсман все же принял компромиссное предложение Наблюдательного совета компании, суть которого заключается в том, что А. Коболев будет возглавлять компанию не три года, а лишь до марта 2020 г.

Устроило Премьера и снижение вознаграждения руководителю «Нефтегаза» вдвое, а также отказ от квартальных премий и бонусов. Ранее в интервью ряду СМИ А. Коболев заверял, что и на таких условиях он готов еще год проработать в правлении НАК. Напомним, изначально правительству Наблюдательный совет предложил установить месячный оклад главы правления в размере 2 млн грн, однако Премьер тогда заявил, что эта сумма необоснованно завышена. Таким образом, глава НАК в 2019 г. сможет получить лишь годовую премию в конце срока действия контракта, то есть в конце марта 2020 г.

Всего для продления контракта правительство выдвинуло четыре обязательных условия. В финальном решении правительства прописаны ожидаемые правительством результаты работы правления НАК, возглавляемого А. Коболевым. Согласно опубликованному на сайте Кабмина постановлению, их невыполнение грозит главе компании увольнением раньше срока действия контракта. В частности, до 1 января 2020 г. глава «Нефтегаза» должен обеспечить реорганизацию компании и передать газотранспортные активы новому независимому оператору (анбандлинг). При этом в документе указано, что оператор ГТС должен получить эти активы в собственность (ownership-unbundling). Отделение функций транспортировки газа должно пройти в соответствии с п. 2 постановления

№ 496 от 1 июля 2016 г. Это означает, что новым оператором ГТС должна стать компания «Магистральные газопроводы Украины», причем весь процесс подготовки компании к работе должен быть проведен именно по плану, утвержденному этим документом. Но на сегодняшний день у руководства НАК другое видение проведения анбандлинга – через компанию «Оператор ГТС Украины», которая была создана еще в структуре «Укртрансгаза» в конце 2017 г.

По словам самого А. Коболева в интервью агентству РБК-Украина, реализовать реформу именно таким путем невозможно, пока Верховная Рада не изменит законодательство, фактически разрешив приватизацию газотранспортной системы.

Второе условие – подготовка финансового плана НАК на 2019 г. в соответствии с госбюджетом. Это означает, что «Нефтегазу» придется отказаться от компенсации в размере 69,2 млрд грн за поставки газа по спецобязательствам и увеличить размер отчисления в бюджет прибыли с 50 до 90 %. Отметим, что ранее поданный проект финансового плана компании в правительстве был раскритикован, в частности именно из-за этой компенсации. Руководство НАК заявляло, что компенсационные средства будут направляться на работы по увеличению добычи газа.

В контракте должно быть зафиксировано, что компания под руководством А. Коболева должна будет увеличить объем добычи газа на 17,4 % – до 18,2 млрд куб. м. Такой объем добычи предусмотрен в правительственной программе «20/20» и зафиксирован в постановлении правительства № 351 от 26 апреля 2017 г. В нем же, по итогу 2018 г., норма добычи газа установлена на уровне 16,5 млрд куб. м. Однако в реальности объем добычи составил лишь 15,5 млрд куб. м. То есть за год нужно нарастить добычу почти на 3 млрд куб. м.

А. Коболев, комментируя решение правительства, заявил, что установленного показателя к концу года достичь практически невозможно и планы добычи нужно пересмотреть. «Уже очевидно, что ее (программу “20/20”) нереально выполнить», – сказал глава НАК. Причиной отсутствия роста добычи он назвал блокирование местными органами власти выдачи лицензий на разработку месторождений. Вместе с тем А. Коболев отметил, что ситуация с выдачей лицензий в последнее время изменилась, но даже после этого планы выйти на добычу 18,5 млрд куб. м газа к концу года нереальны.

Также главе правления НАК предстоит обеспечить и сохранение транзита российского газа по украинской ГТС в Европу и после окончания срока действующего контракта с «Газпромом», то есть с начала 2020 г. Пока, как известно, переговоры с российским монополистом и при участии Еврокомиссии результатов не принесли.

Таким образом, ни об одном условии на сегодняшний день нельзя сказать однозначно, что оно может быть полностью выполнено. Но их невыполнение или ненадлежащее выполнение может стать причиной досрочного разрыва контракта с главой НАК решением Кабмина – так

прописано в постановлении № 161. Все вышеперечисленные условия должны быть в обязательном порядке учтены в новом контракте с А. Коболевым, и копия этого документа должна быть передана в Кабинет Министров.

Впрочем, продление контракта руководителю «Нефтегаза» – не единственное решение в отношении компании, которое обнародовал Кабмин. Сразу после окончания заседания на официальном сайте правительства появилось постановление № 226, датированное 6 марта. Текст этого документа также опубликован в «Урядовому кур’єрі». Согласно ему, Кабинет Министров изменил устав НАК «Нефтегаз Украина», значительно ужесточив свой контроль над деятельностью Наблюдательного совета компании.

С инициативой изменить устав выступил сам Набсовет компании еще в прошлом году. «Изменения нашего устава были подготовлены Набсоветом и поданы акционеру в апреле прошлого года», – заявил недавно в интервью «РБК-Украина» А. Коболев. Эти предложения, по словам главы НАК, касались устранения несогласований устава и закона об акционерных обществах в части назначения и увольнения руководства компании.

Новый устав НАК «Нефтегаз Украины» предусматривает, что теперь акционер компании – Кабмин – получил право в исключительных случаях «принимать обоснованные решения, обязательные к выполнению Наблюдательным советом». При этом в документе не указывается, какие случаи могут таковыми считаться. Также в уставе появилась новая статья, которая дает Наблюдательному совету право вынести на заседание правительства любой вопрос, решение которого является непосредственной компетенцией Набсовета.

Кроме того, директора наблюдательного органа должны теперь будут отчитываться перед акционером еще и о размере вознаграждения членов правления «Нефтегаза». Утверждение финансового, инвестиционного и бизнес-планов, результатов внешнего аудита, назначение и снятие с должности главы и членов правления компании закреплены как исключительные полномочия Кабмина. Впрочем, Наблюдательный совет НАК предварительно будет утверждать все, кроме кадровых назначений в правлении.

В действующем же до сих пор уставе компании от декабря 2016 г. было прописано, что акционер назначает и увольняет правление с подачи Набсовета. Согласно же ст. 52 Закона Украины «Об акционерных обществах», кадровые изменения в правлении компании – функции Наблюдательного совета. Правовые коллизии и стали причиной, по которым «Нефтегаз» обратился к правительству с просьбой привести основной документ компании в соответствие с действующим законодательством еще в апреле прошлого года. Проблема в том, что нормы законов Украины «Об акционерных обществах», «Об управлении объектов госсобственности», а также Хозяйственный кодекс по-разному трактуют право назначать и увольнять главу и членов правления, а также утверждать финплан компании. В первом документе эти полномочия закреплены за наблюдательным

советом, а в двух других – за Кабмином. Изменять и утверждать устав может только акционер.

Правительство также реорганизовало «Нефтегаз» из публичного акционерного общества в частное. Акциями ЧАО, как и сейчас, будет владеть государство. Поскольку активы НАК «Нефтегаз Украины» не подлежат продаже, изменение формы собственности продиктовано нормами законодательства, которые предусматривают, что ПАО может размещать свои акции на бирже. Но при этом в новом Уставе прописан момент, который может поставить под вопрос право «Нефтегаза» быть акционером своих дочерних компаний – «Укртрансгаза» и «Укргазвидобування».

В документе указано, что НАК «Нефтегаз Украины» может быть «полноправным акционером, участником или учредителем акционерных обществ, которые основаны компанией или корпоративные права которых получены другим способом». Ранее НАК владел акциями и правами компаний, которые переданы в уставной капитал компании. Видимо, это напрямую коснется «Укртрансгаза» и «Укргазвидобування», потому что это положение в Уставе можно трактовать таким образом, что исключительное право на акции и корпоративные права этих компаний теперь у Кабмина.

Корпоративная реформа госпредприятий – обязательства, которые взяла на себя Украина, подписывая меморандум с Международным валютным фондом еще в 2015 г. НАК «Нефтегаз Украины» тогда стал первой компанией госсектора, где были внедрены принципы корпоративного управления в соответствии с принципами международной организации ОЭСР. Основная цель этой реформы – исключить политическое влияние и конфликт интересов, который может возникнуть, если стратегическое управление активом осуществляет акционер напрямую. Эта реформа также была ключевым условием, под выполнение которого ЕБРР в октябре 2015 г. предоставил «Нефтегазу» под госгарантии кредитную линию в 300 млн евро на три года для закупки газа и закачки его в подземные хранилища. На сегодняшний день этот займ погашен.

Проблемы начались осенью 2016 г., когда Минэкономразвития своим решением изменило Устав «Нефтегаза», переподчинив входящий в его структуру «Укртрансгаз» себе и попытавшись ввести в эту компанию отдельный набсовет. Однако негативная реакция доноров и западных партнеров на это решение последовала незамедлительно – В. Гройсман, вмешавшись в ситуацию, сохранил право НАК управлять дочерними структурами и подчинил «Нефтегаз» Кабмину. Но у Премьера не сложились отношения с тогдашним составом Наблюдательного совета, который в сентябре – октябре 2017 г. подал в отставку из-за «постоянного политического давления со стороны акционера». Нынешний Наблюдательный совет был назначен с учетом рекомендаций международных финансовых организаций в ноябре 2017 г.

Новый устав НАК, опубликованный на сайте правительства, многие иностранные партнеры «Нефтегаза» пока не комментируют. Однако, как пишет «РБК-Украина», в неофициальных беседах представители

международных банков охарактеризовали решение Кабмина как «откат назад». «Мы уверены, что корпоративная реформа в стране успешно реализуется. Что это выполнено, а сейчас мы опять в ситуации 2016 г., когда Кабмин через МЭРТ самовольно изменил устав НАК, не поставив нас в известность. Потому что, наделяя себя какими-то правами управлять Набсоветом в любых случаях, которые Кабмин сочтет исключительными, – посягательство на независимость Набсовета. Только в отличие от ситуации 2016 р. у нас нет сейчас кредитов под госгарантии, где корпоративная реформа – ковенанта, гарантирующая необратимость реформы», – сообщил «РБК-Украина» на условиях анонимности высокопоставленный собеседник в одном из МФО.

В другом международном банке опасаются, что в предвыборный период правительство может применить подобную практику и к другим госкомпаниям, в которых есть набсоветы, к примеру «Укрэнерго», «Укрпошти», «Укрзалізниці».

Впрочем, первым, как и ожидалось, по теме публично высказалось Посольство США в Украине. Посольство обеспокоено сокращением полномочий Наблюдательного совета НАК «Нефтегаз Украины» и усилением влияния Кабинета Министров на компанию в результате изменений, внесенных в устав НАК. «Мы внимательно рассматриваем неожиданные изменения в Устав “Нефтегаза” и обеспокоены возможными последствиями этих изменений», – написала пресс-служба посольства в Twitter.

В результате, как видим, Кабмин внесет компромиссные изменения в некоторые постановления для того, чтобы условия контракта главы правления НАК и принципов работы Наблюдательного совета были более реалистичными. Впрочем, вся эта «компромиссность» как со стороны Кабинета Министров, так и со стороны Наблюдательного совета НАК «Нефтегаз Украины» вызывает ряд вопросов в украинской экспертной среде. С одной стороны, получается, что украинские налогоплательщики длительное время переплачивали за труды наемных менеджеров НАК, которые не добились сколь-нибудь значимых успехов в процессе реформирования госкомпании «Нефтегаз Украины», увеличении объемов добычи газа, подписании нового транзитного контракта с «Газпромом», от чего во многом зависит дальнейшая судьба ГТС Украины и пр. С другой – украинское правительство накануне президентских выборов не рискнуло существенно изменить как принципы газовой политики, так и кардинально решить кадровый вопрос. Потому, на пик своего политического цикла, страна входит с рядом нерешенных вопросов в газовой сфере, имеющей важное политико-экономическое значение и усиливающимся временным цейтнотом для их рассмотрения по существу (*При написании материала использовалась информация таких источников: Сайт Кабинета Министров Украины (<https://www.kmu.gov.ua>); сайт НАК «Нафтогаз Украины» (<http://www.naftogaz.com>); Українські новини (<https://ukranews.com>); РБК-Украина (<https://www.rbc.ua>); Інтерфакс-Україна (<http://interfax.com.ua>);*

Наука – суспільству

До 100-річчя НАН України

Основні напрями діяльності НАН України

У Міністерстві закордонних справ України 21 лютого 2019 р. за участі представників Національної академії наук України відбулося XXIV засідання Національної комісії України у справах ЮНЕСКО, під час якого було підтримано ініціативу НАН України щодо внесення Україною пропозиції про проголошення Генеральною Асамблеєю ООН 2025 р. Міжнародним роком печер і карсту. Попередньо ініціативу схвалили сектор науки Національної комісії України у справах ЮНЕСКО, Міністерство екології та природних ресурсів України, бюро Відділення наук про Землю НАН України й Інститут геологічних наук НАН України.

Пропозиція про оголошення Міжнародного року печер і карсту розроблялася протягом останніх трьох років з ініціативи Міжнародного спелеологічного союзу, який представляє 56 країн-членів, і за активної участі українських фахівців. Крім того, наразі згадана ініціатива отримала підтримку національних комісій у справах ЮНЕСКО Бельгії, Словенії, Хорватії та Угорщини, впливових міжнародних організацій (таких як Міжнародний союз охорони природи, Міжнародна рада з науки, Міжнародний союз геологічних наук), а також національних організацій з дослідження печер і карсту понад 30 країн світу.

Карстові регіони займають близько 25 % суходолу Землі, зокрема близько 40 % території України, а в АР Крим карст займає понад 80 % території. Процес розчинення порід підземними водами обумовлює розвиток у них підземних порожнин і каналів та виразні особливості рельєфу поверхні й циркуляції підземних вод, що визначає формування унікальних природних екосистем. Карстові процеси та явища істотно впливають на формування ресурсів підземних вод, від яких критично залежить понад 20 % населення планети. Карст є причиною численних природно-техногенних загроз, аварій і катастроф, загальні збитки яких оцінюються у 5–7 млрд дол. щорічно. Значну частину цих збитків обумовлює невідповідне природокористування в умовах розвитку карстових процесів.

Водночас природні печери є важливим рекреаційним ресурсом і депозитарієм унікальної інформації про минуле планети й людства. Про світове визнання великого наукового та культурного значення печер і карсту свідчить те, що з ними пов'язані понад 90 об'єктів Світової спадщини ЮНЕСКО та значна кількість національних парків, геопарків і геологічних пам'яток національного рівня в багатьох країнах.

Проголошення Міжнародного року печер і карсту дасть змогу підвищити рівень обізнаності широких кіл громадськості й управлінців щодо особливих властивостей і визначного наукового й практичного значення карстових територій і природних печер, поліпшити стан охорони цих унікальних ресурсів та управління ними, а також сприяти міжнародному співробітництву у відповідних дослідженнях.

Реалізація Україною ініціативи щодо оголошення Міжнародного року печер і карсту продемонструє відданість нашої держави цілям сталого розвитку й охорони навколишнього середовища, продемонструє та посилить провідну роль України у вивченні й охороні карсту та печер, сприятиме інтеграції України до міжнародних природоохоронних програм і зміцненню позитивного міжнародного іміджу країни.

Докладнішу інформацію розміщено за посиланням: <http://www.un.org/ru/sections/observances/international-years> (Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2019. – 13.03).

***

У будівлі Президії НАН України 11 березня 2019 р. відбулася зустріч керівництва Національної академії наук України та Національного офісу інтелектуальної власності.

Національний офіс інтелектуальної власності (НОІВ) представляли директор доктор технічних наук Б. Моркляник і заступники директора доктор юридичних наук, член-кореспондент НАПрН України Р. Стефанчук і кандидат технічних наук Ю. Баланюк.

Зі сторони НАН України в зустрічі взяли участь віце-президент академік НАН України А. Загородній, головний учений секретар академік НАН України В. Богданов і директор Центру досліджень інтелектуальної власності та трансферу технологій НАН України кандидат юридичних наук Ю. Капіца.

А. Загородній ознайомив колег з основними напрямками діяльності академії. Було відзначено актуальність питань створення й охорони об'єктів права інтелектуальної власності в наукових установах НАН України, діяльність НАН України з розроблення та прийняття політики щодо охорони прав інтелектуальної власності. Відзначалися актуальні питання вдосконалення охорони інтелектуальної власності, зокрема запровадження системи підвищення кваліфікації та перекваліфікації з питань інтелектуальної власності й трансферу технологій для бюджетних установ науки та освіти, вирішення питання щодо державного замовлення підготовки зазначених фахівців. Істотним є запровадження заходів з фінансових, податкових засобів підтримки комерціалізації об'єктів інтелектуальної власності в Україні, а також інноваційної діяльності; розроблення відповідних законодавчих актів і вдосконалення законодавства щодо комерціалізації об'єктів інтелектуальної власності, удосконалення патентного законодавства, участь фахівців наукових установ НАН України в розробленні актів законодавства, експертної діяльності, у тому числі щодо

адаптації законодавства України до законодавства ЄС.

Директор НОІВ Б. Моркляник і його колеги поінформували представників НАН України про реалізовані офісом проекти із запровадження навчання фахівців у сфері інтелектуальної власності, у тому числі в рамках Академії ВОІВ. Актуальним є розроблення Національної стратегії інтелектуальної власності, що здійснюється в Україні спільно з експертами Всесвітньої організації інтелектуальної власності. Ще один проект – утворення мережі центрів підтримки технологій та інновацій, які мають сприяти комерціалізації об'єктів права інтелектуальної власності, поширювати знання зі створення, правової охорони та комерціалізації об'єктів інтелектуальної власності тощо.

Під час зустрічі було обговорено й напрями співпраці, що стосується участі фахівців наукових установ НАН України у:

- розробленні політики в галузі інтелектуальної власності в закладах вищої освіти й наукових установах;
- розробленні Стратегії інтелектуальної власності;
- розробленні навчальних програм у сфері інтелектуальної власності;
- запровадженні механізмів підтримки комерціалізації об'єктів права інтелектуальної власності (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2019. – 13.03).

***

Під головуванням президента Національної академії наук України академіка Б. Патона 13 березня 2019 р. відбулося чергове засідання Президії НАН України.

Присутні заслухали дві наукові доповіді. З теми «Тенденції розвитку спеціальної електрометалургії титану в Україні» виступив завідувач відділу металургії та зварювання титанових сплавів Інституту електрозварювання ім. Є. О. Патона НАН України член-кореспондент НАН України С. Ахонін.

Проведені в Інституті електрозварювання ім. Є. О. Патона НАН України роботи дали змогу створити в Україні технології для електронно-променевого плавлення титану та сплавів на його основі й розробити обладнання для їх промислової реалізації.

Актуальність роботи полягає у створенні в Україні на базі технології електронно-променевого плавлення металургійної підгалузі виробництва зливків титанових сплавів, що забезпечило функціонування повного циклу титанової галузі: від видобутку титановмісних руд до виробництва титанових напівфабрикатів і кінцевих виробів.

Виконано фундаментальні та прикладні дослідження за такими напрямками, як встановлення закономірностей процесів структуроутворення при кристалізації сплавів на основі титану під час електронно-променевого плавлення й процесів випаровування легуючих елементів і шкідливих домішок з рідкого металу у вакуумі за умов нагрівання поверхні розплаву електронним променем; визначення механізмів і закономірностей видалення з рідкого титану тугоплавких включень з підвищеним вмістом азоту, кисню й

вуглецю під час електронно-променевого плавлення шляхом їх осадження та дифузійного розчинення; визначення впливу хімічного й структурно-фазового складу титанових сплавів на їхні механічні характеристики.

У результаті проведених досліджень отримано такі результати:

– встановлено основні закономірності формування дрібнокристалічної структури зливок титанових сплавів і визначено шляхи керування цими процесами за умов нагрівання поверхні розплаву електронним променем;

– розв’язано критично важливу для виробів відповідального призначення проблему гарантованого видалення тугоплавких включень зі зливок титанових сплавів шляхом їх плавлення в електронно-променевих установках;

– створено лінійку нових вітчизняних титанових сплавів з підвищеними експлуатаційними характеристиками та визначено оптимальні технологічні режими їх отримання методом електронно-променевого плавлення (розроблені сплави знайшли своє практичне використання як бронезахисні елементи в конструкціях літальних апаратів і зварювальних матеріалах);

– на основі фундаментальних досліджень процесів кристалізації та випаровування елементів з розплаву титану у вакуумі в умовах нагрівання поверхні електронним променем створено технологію електронно-променевого плавлення сплавів на основі титану, яка дає змогу одержувати зливки з гарантованим хімічним складом як за складом легуючих елементів, так і за вмістом домішок, а також розроблено спеціалізовані електронно-променеві установки для їх промислової реалізації, що дають змогу виплавляти зливки масою до 20 т.

Для практичної реалізації розроблених технологій на Державному підприємстві «Науково-виробничий центр “Титан”» Інституту електрозварювання ім. Є. О. Патона НАН України організовано промислове виробництво зливок титанових сплавів у складі п’яти електронно-променевих установок власної конструкції. Виготовлені на цьому підприємстві зливки титану та сплавів на його основі постачаються як вітчизняним заводам [ВАТ «Мотор-Січ», ТОВ «ВО “Оскар”» (Нікопольський південнотрубний завод), Державне підприємство «Південний машинобудівний завод», ТОВ «Дніпропрес сталь» та ін.], так і за кордон. Використання нових сучасних технологій електронно-променевої плавки забезпечило конкурентоспроможність цього виробництва на світових ринках за рахунок високої якості зливок і техніко-економічної ефективності процесу виробництва. Спеціалізовану електронно-променеву установку для виплавки зливок титану виготовлено та впроваджено на Запорізькому титаномагнієвому комбінаті. Виконання зазначених робіт дало змогу в період з 2013 по 2018 р. виготовити та поставити замовникам титанові зливки на загальну суму понад 90 млн грн і залучити до Інституту електрозварювання ім. Є. О. Патона НАН України значні позабюджетні кошти, вирішити питання щодо імпортозаміщення зливок високоміцних титанових сплавів і створити за рахунок цього нові робочі місця на підприємствах України.

За результатами досліджень у період 2013–2018 рр. створено нові високоміцні титанові сплави з підвищеними експлуатаційними характеристиками, розроблено технології їх одержання методом електронно-променевого плавлення та способи їх зварювання.

«Про виконання цільового проекту “Економічні, техніко-технологічні та екологічні імперативи цільового розвитку енергетики України”» доповів директор Інституту економіки та прогнозування НАН України академік В. Геєць.

Забезпечення економічної та фізичної доступності енергії для потреб економіки й соціальної сфери країни сьогодні дедалі більше залежить від успішності реалізації реформ у галузі паливно-енергетичного комплексу на тлі загальної конвергенції інституційного середовища української економіки до загальноєвропейських параметрів.

Необхідність вирішення питань ефективної гармонізації пріоритетів розвитку економіки й енергетики та доступних механізмів їх реалізації із взаємопов'язаними напрямками державної політики в суміжних сферах, а також відповідні доручення Кабінету Міністрів України від 07.04.2016 р. № 9104/1/1-16, від 21.03.2016 р. № 9251/1/1-16 та інші зумовили формування й виконання цільового міждисциплінарного наукового проекту «Економічні, техніко-технологічні та екологічні імперативи цільового розвитку енергетики України». Протягом 2016–2018 рр. до реалізації проекту було залучено шість установ відділень економіки та фізико-технічних проблем енергетики НАН України.

Для аналізу, прогнозування й оцінювання економічних ефектів і узгодженості галузевих заходів та політик учені НАН України за підтримки профільних міністерств і відомств, а також вітчизняних й іноземних дослідницьких організацій істотно розширили комплекс економіко-математичних моделей (оптимізаційна модель енергетичної системи TIMES-Україна, інтегрована математична модель національної системи паливозабезпечення, макроекономічна обчислювальна модель загальної рівноваги UEGM, розрахункові моделі ринку «на добу наперед» і балансуєчого ринку електричної енергії, імітаційна модель транзитних потоків газотранспортної системи України, оптимізаційні моделі розвитку газової галузі та вугільної промисловості, комп'ютерні моделі багаторівневого керування підвищенням ефективності функціонування систем комунальної теплоенергетики тощо), методологія яких є загальноновизнаною у світі.

У процесі досліджень було налагоджено тісну співпрацю з провідними міжнародними (іноземними) організаціями (зокрема, і науковими), що опікуються питаннями узгодженої політики розвитку енергетики як окремих країн, так і світу загалом. Це, зокрема, директорати Європейської комісії з енергетики та екології (Directorate-General for Energy and Environment), Об'єднаний науковий центр Єврокомісії (JRC); секретаріат Енергетичного співтовариства (Energy Community Secretariat); Європейська економічна комісія ООН (UNECE); Програма розвитку ООН (UNDP); Європейський банк

реконструкції та розвитку (EBRD); Міжнародне енергетичне агентство та Програма системного аналізу енергетичних технологій (IEA-ETSAP); Регіональний екологічний центр країн Східної та Центральної Європи (REC); Агентство США з міжнародного розвитку (USAID), Данське енергетичне агентство (DEA), Грецький науково-технічний центр відновлювальних джерел енергії та енергозбереження (CRES); Данський технічний університет (DTU), Центральноєвропейський університет (CEU), Міжнародний інститут прикладного системного аналізу (IIASA); Фонд Г. Бьоля; компанії TetraTech, EcoLTD Group, Hulla & Co Human Dynamics та ін.

Крім того, результати виконання проекту були використані при:

- розробленні Сьомого національного повідомлення України з питань зміни клімату та верифікації Національних кадастрів антропогенних викидів з джерел та абсорбції поглиначами парникових газів в Україні за координації Міністерства екології та природних ресурсів України;

- розрахунках маржинальних цін на ринку електричної енергії «на добу наперед» за наявності еластичного попиту, оцінюванні доцільності запровадження в Україні зональної моделі ціноутворення в сегменті ринку «на добу наперед» і визначення нормативної та регламентуючої бази, що потребує впровадження в Україні для забезпечення функціонування автоматизованих інформаційно-технологічних суб'єктів лібералізованого ринку електричної енергії, виконаних для Національної комісії, яка здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг України;

- підготовці пропозиції щодо розроблення механізму стимулювання енергоефективності та застосування поновних джерел енергії в промисловості шляхом цільового використання надходжень від вуглецевого податку, розробленні типового договору за ЕСКО-контрактами й методики розрахунку річних обсягів теплової енергії, що виробляється тепловими насосами, для Державного агентства з енергоефективності та енергозбереження України;

- розробленні Концепції розвитку розподіленої електроенергетики в Україні до 2035 р., розвитку централізованого теплопостачання в Україні; удосконаленні механізмів субсидіювання в енергетичному секторі; аналізі функціональних і міжгалузевих зв'язків та політики цільового розвитку енергетики і визначенні механізмів реалізації інноваційної політики стратегічного розвитку енергетики; обґрунтуванні умов державної підтримки розвитку ринку електромобілів в Україні та її впливу на стійкість державних фінансів; енерго-економічній оцінці і визначенні шляхів реалізації міжнародних кліматичних зобов'язань України; визначенні умов запровадження системи аукціонів для відновлюваної електрогенерації в Україні, виконаних для профільних комітетів Верховної Ради України;

- ідентифікації екологічних ризиків об'єктів малої гідроенергетики й оцінюванні впливу теплоенергетичних об'єктів на компоненти навколишнього середовища для обласних державних адміністрацій.

Як свідчить перелік виявлених у процесі дослідження викликів довгострокового розвитку енергетики, переважна більшість серед них

зосереджується в економічній та політичній площинах і має виразну трансформаційну й трансакційну спрямованість у форматі вибору інституційних інструментів їх моделювання. Водночас прикметним є переважання зовнішніх викликів політико-адміністративного контексту (наприклад, Директиви ЄС) і внутрішніх економічних та частково політичних, у першу чергу, в сфері захисту прав власності та регулювання енергетичних ринків. Більшість виявлених викликів генерують появу внутрішніх для енергетики недоліків в економічній площині та появу зовнішніх можливостей політичного змісту. При цьому і перші, і другі мають системний вплив на усі сектори економіки України, а переважна більшість потенційних суб'єктів вироблення політики в суміжних сферах схильні до реформи енергетичної галузі при значному тиску на них саме внутрішніх негативних викликів.

Вирішення виявлених викликів довгострокового розвитку енергетики на фундаментальних інституційних основах трансформації суспільних систем можливе через встановлення визначених інтегральних імперативів, дотримання яких здатне стати базою для формулювання цілісного бачення розвитку енергетики та започаткування процесу стратегічного планування в енергетиці як комплексного елемента економічної системи. Одним із таких безумовних імперативів, який вказує напрям трансформації економічної системи й енергетики як її складової, так і зміст техніко-технологічних та соціальних трансформацій, є забезпечення «зеленої» низьковуглецевої економіки, адаптованої до змін клімату.

Переважна більшість країн світу визнають зміну клімату нагальною та потенційною загрозою для людства і планети, а тому вимагають якомога ширшого співробітництва й активних дій для ефективного та належного реагування на проблему глобальних викидів парникових газів, зростання концентрації яких призводить до підвищення температури на планеті. Для розв'язання цієї проблеми необхідно трансформувати наявні національні моделі економіки, що переважно основані на екстенсивному використанні викопних енергетичних ресурсів, у такі моделі, які максимально використовуватимуть відновлювані джерела енергії та обмежать викиди парникових газів, а також забезпечити гнучкість і захищеність (адаптованість) до невідворотних змін клімату.

Щоб перейти до «зеленої» низьковуглецевої моделі економіки, адаптованої до змін клімату, необхідно насамперед декарбонізувати енергетику і транспорт, замінити морально застарілу технологічну базу вітчизняної промисловості на нову сучасну. Поряд із цим, для посилення безпеки й надійності функціонування енергетичної та суміжної з нею інфраструктури, а також встановлення дієвої ринкової конкуренції необхідна повна інтеграція національних енергетичних ринків (передусім, ринків газу й електроенергії) до світових, зокрема європейських, енергетичних ринків. Умовою цієї інтеграції є повне виконання відповідних міжнародних зобов'язань, у тому числі зобов'язань у рамках Енергетичного Співтовариства.

Незважаючи на те, що в «зеленій» низьковуглецевій моделі економіки не вбачається місця енергетичному вугіллю, в процесі трансформації впродовж наступних 20–40 років необхідно якнайшвидше створити конкуренцію на вітчизняному вугільному ринку і повністю його інтегрувати до світового.

«Озелененню» й декарбонізації економіки України сприятиме подальша децентралізація завдяки створенню та/або формуванню реальної конкуренції між регіонами (областями, містами, громадами) за людський, інтелектуальний, соціальний, інформаційний, фінансовий та інші капітали. Ця локальна конкуренція на різних енергетичних ринках з'являтиметься та/або посилюватиметься за рахунок сприяння місцевих влад появі місцевих енергогенеруючих підприємств, енергосервісних компаній, виробників енергетичного обладнання або різних технологій і послуг для посилення адаптації до зміни клімату; оптимізації витратків і енергозбереження у секторі споживання, в тому числі зниження побутового споживання; спрощення доступу до місцевих ресурсів для добувних підприємств у постачанні енергоресурсів. Важливим є те, що динамічне формування децентралізованого середовища сприятливо позначиться на можливостях локальних учасників енергетичного ринку й формуватиме додатковий тиск на національні й локальні монополії великих енергетичних компаній.

Успішність переходу до «зеленої» низьковуглецевої моделі розвитку економіки, адаптованої до змін клімату, потребує кваліфікованого управління цим процесом. Вирішальна роль держави у втіленні згаданих змін у жодному разі не повинна зменшитися, радше змінитися з управлінською функції на координуючу та регулюючу в контексті узгодження галузевих політик, їх комплексного планування і прогнозування з урахуванням різноманітності суспільного оточення, визначення умов функціонування ринкових структур, контролю цін і ціноутворення, якості продукції та надання послуг, а також визначення умов галузевого розвитку з урахуванням специфічності активів енергетичної галузі, високого рівня невизначеності реалізації нових видобувних й інфраструктурних проєктів, схильності до сектору монополізації та соціальної значимості енергії для споживачів.

З огляду на згадане перед фахівцями НАН України постають завдання з науково-методологічного обґрунтування шляхів досягнення оптимальної взаємопов'язаності (синергії) політики низьковуглецевого розвитку із національними пріоритетами, котрі мають забезпечити підвищення ролі енергоефективності та загальної технологічної модернізації економіки з дотриманням принципів сталого розвитку; широке й обґрунтоване впровадження відновлюваних джерел енергії з потенціалом комплексного ефекту на суміжні сектори економіки; забезпечення взаємопов'язаності державної політики у сфері зміни клімату з пріоритетами й заходами в інших сферах економічного та соціального розвитку держави; створенні підстав для залучення кліматичних інвестицій в економіку України; підвищення ролі України в міжнародних зусиллях у боротьбі зі зміною клімату.

Далі учасники засідання розглянули низку кадрових і поточних питань, зокрема, про внесення змін до складу Національної комісії з питань Червоної книги України, про проведення VII Національного конгресу з біоетики, а також про стан реалізації рекомендацій експертної оцінки системи досліджень та інновацій України (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2019. – 13.03).

***

У будівлі Президії НАН України 5 березня 2019 р. відбулася зустріч керівництва академії в особах першого віце-президента академіка А. Наумовця, віце-президента академіка А. Загороднього, віце-президента академіка С. Пирожкова, головного вченого секретаря академіка В. Богданова із президією Центрального комітету (ЦК) профспілки працівників НАН України – головою профспілки А. Широковим, заступником голови профспілки В. Столяровим, членами президії ЦК профспілки. На зустріч також було запрошено представників профактиву – членів ЦК профспілки працівників НАН України й голів низки первинних організацій Києва, а також керівників підрозділів апарату Президії НАН України.

Перший віце-президент НАН України академік А. Наумовець і голова профспілки працівників НАН України А. Широков звернулися до присутніх зі вступними словами, окресливши нинішнє становище академії, проблемні питання, з якими стикаються НАН України та її наукові установи, поінформували про заходи з їх розв'язання.

Головний учений секретар академік НАН України В. Богданов у своєму виступі зосередився на фінансовому забезпеченні академії в Державному бюджеті України на 2019 р.

Віце-президент академік НАН України А. Загородній повідомив про роботу з науковою молоддю та як розв'язуються соціальні проблеми науковців.

Віце-президент академік НАН України С. Пирожков поінформував учасників зустрічі про діяльність ДНУ «Центр інноваційних медичних технологій НАН України» щодо медичного обслуговування працівників академії.

Потому учасники зустрічі, які представляли профспілки мали можливість висловити свою позицію з того або іншого питання, а також поставити запитання, нерідко досить гострі, керівництву академії. Найчастіше порушувалися такі питання:

– невиконання державною владою норм Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність»;

– недостатність базового фінансування академії за КПКВК 6541030 протягом останніх років і, як наслідок, – дефіцит фонду оплати праці та режим неповної зайнятості в більшості наукових установ;

– негативні наслідки значного скорочення чисельності наукових працівників, зокрема, наукової молоді;

- фінансування НАН України за бюджетною програмою КПКВК 6541230 «Підтримка розвитку пріоритетних напрямів наукових досліджень»;
- оцінювання діяльності наукових установ, що проводиться в академії, та його співвідношення з державною атестацією, процес якої організовує МОН України;
- принципи розподілу базового фінансування;
- першочергові й невідкладні кроки для поліпшення ситуації із зайнятістю й оплатою праці;
- питання будівництва і розподілу службового житла;
- заходи з популяризації наукових досягнень вчених академії, інформування громадськості про практичне впровадження розробок академічних установ.

Керівництво академії та відповідних підрозділів апарату Президії НАН України надало змістовні відповіді на запитання.

Підбиваючи підсумки зустрічі, голова профспілки працівників НАН України А. Широков запропонував підготувати спільні звернення Президії НАН України і ЦК профспілки працівників НАН України до вищих органів державної влади щодо необхідності суттєвого поліпшення фінансового забезпечення НАН України та наукової сфери в Україні в 2019 р. і наступних роках, неухильного виконання з першого січня 2020 р. норм Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» щодо бюджетного фінансування наукової і науково-технічної діяльності в розмірі не менше 1,7 % ВВП України та встановлення ставок (окладів) науковим працівникам державних наукових установ (вищих навчальних закладів), виходячи з розрахунку посадового окладу молодшого наукового співробітника на рівні не нижче подвійної середньої заробітної плати в промисловості в цілому по Україні.

Насамкінець перший віце-президент академік А. Наумовець подякував учасникам зустрічі за плідний обмін думками та висловив сподівання, що спільними зусиллями керівництва НАН України та академічної профспілки вдасться суттєво поліпшити діяльність академії, яка є унікальним національним надбанням українського народу (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2019. – 18.03).

Сучасні дослідження та розробки академічної науки

В інтерв'ю журналістам газети «Україна молода» (Випуск № 25 за 5.03.2019 р.) відомий учений-генетик, директор Інституту фізіології рослин і генетики НАН України академік В. Моргун розповів про важливість досліджень та експериментів із вирощування пшениці й інших зернових культур у космосі, успіхи українських науковців за цим напрямом, а також поділився спогадами про місію українських біологів в американському космічному центрі НАСА під час польоту першого

космонавта незалежної України Л. Каденюка у складі екіпажу космічного корабля «Колумбія».

«Наша місія в американському космічному центрі була досить солідна: крім космонавта Л. Каденюка, там працювала велика бригада біологів Інституту фізіології рослин і генетики НАН України. Ми розробляли умови культивування рослин у космосі разом з американськими вченими. До цього часу дослідникам не вдалося досягнути мети й отримати потомство: рослина цвіте, а зав'язі немає... Дуже важко отримати насіння!».

«Під час тривалих космічних польотів ми використовуємо лише карликові сорти нашого інституту. Висока пшениця там не поміститься. Для експериментів на борту космічного корабля «Колумбія» було створено спеціальний пристрій, у трубки якого дослідники помістили поживне середовище. Туди ж ми заклали через отвори посівне насіння, з якого на орбіті виросла... пшеничка. А через 60-90 днів вона дала потомство. Це був успіх! Частина зерна йде на їжу екіпажу космічного судна, інша – на новий посів. Водночас солому заправляють у ферментери, там вона «переграє» і стає поживою для вирощування нового врожаю. І так – постійний колообіг»

«Леонід працював у космосі, а ми - в лабораторії НАСА. На орбіті Леонід запилював рослини, слідкував за процесом росту. У нас був постійний зв'язок. Космонавт розповідав як протікає процес розвитку рослин, які бувають ускладнення. Ми радили, ставили нові завдання – йшов постійний обмін науковою інформацією.

Коли касети – своєрідні мініатюрні поля – повернулися з орбіти, ми продовжували дослідження на Землі: як рослини розвивалися в космосі, як почувалися в умовах невагомості. Вже пізніше були виявлені зміни на генному рівні.

Підготовка до експериментів у космосі почалася задовго до історичного польоту Л. Каденюка. Цьому передувал приїзд в Інститут фізіології рослин і генетики НАН України 12 американських космонавтів та вчених НАСА. Всю програму ретельно обговорювали, розробляли наукові плани. І ми ці плани виконували».

Академік В. Моргун зазначає, що вчені Інституту фізіології рослин і генетики НАН України не припиняють досліджувати як невагомість впливає на процес вирощування рослин. Так само триває співробітництво з американськими науковцями, щоправда, в менших масштабах, оскільки ця програма є дуже дорогою та потребує чималого фінансування. Докладніше читайте в повній версії статті за посиланням: <https://www.umoloda.kiev.ua/number/3429/188/131007> (*Національна академія наук України (http://www.nas.gov.ua). – 2019. – 14.03).*

***

Про деякі сучасні здобутки в галузі нейрофізіології, мету Всесвітнього тижня мозку та про заходи цієї ініціативи в Україні в 2019 р. в інтерв'ю програмі «Громадська хвиля» радіостанції «Громадське радіо» розповів молодий учений-нейрофізіолог, співзасновник компанії

«Українські генетичні технології», молодший науковий співробітник відділу нервово-м'язової фізіології Інституту фізіології ім. О. О. Богомольця НАН України Б. Шаропов.

За словами вченого, Всесвітній тиждень мозку є глобальною ініціативою з популяризації знань про мозок і нервову систему загалом. Кілька років тому до нього приєдналася і Україна, а базовою організацією Тижня став Інститут фізіології ім. О. О. Богомольця НАН України – як провідний на пострадянських теренах нейрофізіологічний центр, який проводить дослідження на світовому рівні. «Фахівці спілкуються між собою на наукових конференціях, а Тиждень мозку, в тому числі й у нашій країні, є одним із каналів комунікації наукової спільноти з широкою громадськістю. Разом, наприклад, із «Днями науки», це один із найпомітніших національних просвітницьких проєктів», – говорить Б. Шаропов.

«Будь-який мисленнєвий процес має, так би мовити, свій матеріальний денотат, відповідник, або ж фізіологічне підґрунтя, – продовжує гість радіостудії. – Поки що не можна стверджувати, що наука знайшла відповіді на всі запитання, а нейрофізіолог розуміє механізми роботи мозку так, як інженер розуміє як працює комп'ютер. Але ми до цього дуже швидко наближаємось і, гадаю, за 20–30 років знатимемо вже достатньо багато. Наразі нейрофізіологія залишається одним із найпопулярніших – поряд із онкологією та кардіологією – біологічних напрямів. Про це свідчать і нейрофізіологічні конгреси, які регулярно проводяться Європейським нейрофізіологічним товариством та збирають кілька тисяч дослідників із усіх куточків світу».

«Якщо ми збагнемо як працює наш мозок, то зможемо вирішити чимало практичних задач майже в кожній сфері суспільного життя – в соціальних комунікаціях, у політиці, при боротьбі зі злочинністю, але передусім у медичній сфері, зокрема для лікування шизофренії, біполярних розладів, депресії тощо. До речі, за результатами досліджень німецьких колег, 40 % громадян ФРН страждають на депресію, багато хто з них постійно вживає антидепресанти – речовини-блокатори зворотного захоплення серотоніну (“гормону гарного настрою”). Українцям здається, що пригнічені лише вони, але це не так – депресія є масштабною та гострою медико-соціальною проблемою в більшості країн світу, насамперед розвинених, – говорить учений. – В останні десятиліття в нейрофізіології було зроблено відкриття про те, що мозок формує наше уявлення про реальність подібно до того, як робітники заводу збирають із різних деталей автомобіль. Цей процес відбувається поступово, але за відсутності відхилень ми не помічаємо переходу від одного етапу до іншого: одна частина зон головного мозку відповідає за сприйняття елементарних символів (наприклад, пікселів, смужечок), інші – “збирають” із них складніші об’єкти і, нарешті, вищі зони формують цілісні образи. Проте при деяких патологіях, які можуть спостерігатися, зокрема, після інсульту або травмування мозку й називаються агнозіями, людина втрачає здатність сприймати певний тип об’єктів – вона може мати чудовий зір, розрізняти кольори, зберігати високий

коефіцієнт інтелекту, але не сприйматиме облич. Серед наукових статей особливий різновид складають так звані case reports, тобто звіти про вивчення конкретних випадків. Так-от, в одному з таких звітів описувалося відхилення, за якого пацієнт бачив окремо ніс, очі, інші частини обличчя, але був не здатен скласти ці елементи в цілісний образ.

Відомі порушення у скроневій частині головного мозку, внаслідок яких людина перестає розуміти музику, відрізнити її від звичайного шуму. Таким чином, первинні аналітичні центри, як висловлюються нейрофізіологи, прив'язані до певних сенсорних модальностей, окремих зон чуття, яких у мозку досить багато і які є локалізованими. Тож перед ученими тепер стоїть завдання з'ясувати завдяки яким механізмам ці центри складають єдину мережу.

Те, що люди є соціальними істотами, знаходить відображення й у тому, як ми мислимо. І виявляється, що наша поведінка переважно ірраціональна: для мозку важливі не так цифри й факти, як інтерпретації. Цим пояснюється, в тому числі, популярність соціальних мереж. Свого часу науковці провели цікавий експеримент: по чергово розміщували в замкненому просторі піддослідних, завданням яких було розв'язання математичних прикладів. Разом із головним піддослідним у приміщенні перебували й кілька інших людей, які, за умовами експерименту, повинні були критикувати його або підбадьорювати. Як можна здогадатися, за різних умов піддослідні демонстрували різні результати виконання завдання і краще давали йому раду, коли їх підбадьорювали» (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2019. – 15.03).

***

На засіданні Президії НАН України академік-секретар Відділення економіки НАН України, директор Інституту демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України академік Е. Лібанова представила Національну доповідь «Українське суспільство: міграційний вимір», яку впродовж 2018 р. готували фахівці низки наукових установ Секції суспільних і гуманітарних наук НАН України.

Стрижнева ідея цієї доповіді полягає в тому, що міграція – не проблема, котра потребує розв'язання, а реальність, із якою належить рахуватися і яку необхідно облаштовувати. На думку вчених, сьогодні основне завдання державної міграційної політики має полягати в забезпеченні найповнішого використання позитивного потенціалу міграції одночасно з мінімізацією її негативних наслідків. У доповіді обґрунтовано напрями міграційної політики нашої держави. Вказано, що вона має спрямовуватися на зменшення відтоку населення, сприяння поверненню мігрантів, передусім тимчасових трудових, і на заохочення імміграції працівників, яких потребує економіка, на інтеграцію мігрантів в інтересах і окремих осіб, і громад їхнього вселення. У сфері внутрішньої міграції до найнагальніших завдань учені віднесли надання допомоги, облаштування,

забезпечення зайнятості, доступу до медичної допомоги, освіти, соціальних послуг внутрішньо переміщених осіб.

Крім того, академік Е. Лібанова інформувала про Національну доповідь «Українське суспільство: міграційний вимір» під час презентації результатів виконання бюджетної програми КПКВК 6541230 «Підтримка розвитку пріоритетних напрямів наукових досліджень» (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2019. – 19.03).

***

В інтерв'ю журналістам інтернет-видання «Харківський вимір» директор державного підприємства «Завод хімічних реактивів» Науково-технологічного комплексу «Інститут монокристалів» НАН України Т. Вінніченко розповів про унікальний винахід – молекулу Є-8252.

– У чому унікальність молекули Є-8252?

– Унікальність молекули полягає в тому, що вона є «пасткою» для вільних радикалів – потужного механізму ушкодження клітин, який сприяє виникненню цілої низки небезпечних захворювань. Молекула активує в клітині й у пошкодженому органі власні енергетичні процеси та скеровує їх до природнього фізіологічного русла.

У процесі вивчення механізму дії молекули було порушено питання фундаментальної медицини.

Як відомо, одним із найчастіших уражень міокарду є ішемія, яка виникає через невідповідність між потребою міокарду в кисні та доставкою його по коронарних артеріях. Це призводить до порушення скорочувальної діяльності та загибелі міокарду. Компенсувати такий стан можна за допомогою молекули у різних формах.

– Як це працює?

– Сьогодні досконало вивчено молекулярно-біохімічний механізм дії Є-8252. У період ішемії – гострої нестачі кисню для роботи міокарду – він запускає своєрідний «генератор енергії». Якщо пояснити популярно, то це ніби під час різкого відключення електроенергії на підприємстві запустили дизельгенератор, щоб не переривати процес виробництва.

– Де застосовується така інновація?

– Окрім кардіології, розробка застосовується у всіх галузях медицини: неврології, гепатології, педіатрії, урології, хірургії, офтальмології, як антиоксидант та засіб, що нормалізує енергетичний метаболізм.

Зараз розробкою зацікавилися військові медики, адже встановлено, що препарати на основі молекули значно прискорюють відновлювальні процеси, загоєння ран та зрощення кісток.

– Як було створено молекулу? Хто її розробник? І яка роль харківських науковців?

– «Місцем народження» молекули став Запорізький медичний інститут за участі професора І. Мазура. Було синтезовано понад 2 000 сполук певного ряду, розроблено способи синтезу препаратів для більш як 20 класів сполук, уперше відкрито низку аномальних реакцій. Тобто відкриттю молекули

передувала величезна, копітка і довготривала наукова робота. Потім відбувалися доклінічні дослідження.

Учені харківського Інституту монокристалів провели квантово-хімічні розрахунки, рентгеноструктурний аналіз, визначили хімічну побудову молекули, а також форму і розмір кристалів.

Промислове виробництво субстанції було освоєно на Харківському ДП «Завод хімічних реактивів» НТК «Інститут монокристалів» НАН України.

За розроблення і впровадження у виробництво фармакологічної форми молекули Є-8252 авторський колектив було удостоєно премії Кабінету Міністрів України.

– *Як українську розробку оцінила світова наука?*

– Наш винахід визнано в багатьох країнах. Опубліковано понад 200 наукових статей у солідних європейських та американських наукових журналах. Захищено понад 300 дисертацій.

Розроблення нових лікарських форм, у тому числі й субстанцій, доволі рідкісне явище у світі, й зокрема в Україні, тому що потрібні величезні кошти. Як правило, розробники ліків імпортують субстанцію з-за кордону і вже на її основі виготовляють генерики – аналоги відомих зарубіжних ліків. А тут навпаки – створено повний цикл від розробки до готового лікарського засобу.

Це суто українська інновація. І я пишаюся тим, що в цьому є і харківська складова (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2019. – 20.03*).

Міжнародне співробітництво в галузі науки і освіти

Нещодавно на запрошення ректора Київського університету права (КУП) НАН України, професора Ю. Бошицького цей заклад вищої освіти відвідав декан юридичного факультету Болонського університету (Італія) професор Л. Меззетті.

Під час зустрічі, на якій, крім Ю. Бошицького, були присутні декан юридичного факультету КУП НАН України Т. Тарасевич, завідувач відділу міжнародних зв'язків та грантів КУП НАН України О. Сарських і доцент кафедри міжнародного права та порівняльного правознавства КУП НАН України Н. Мушак, обговорювалися питання подальшої співпраці між Київським університетом права НАН України та Болонським університетом. Професор Л. Меззетті запропонував започаткувати проведення спільних Міжнародних літніх і зимових шкіл. Цю ідею підтримали представники українського вишу, тому першу спільну зимову школу вже заплановано на січень 2020 р.

Іноземний гість також презентував своє нове видання GIUSTIZIA e COSTITUZIONE agli albori del XXI secolo та передав кілька примірників до університетської бібліотеки.

У рамках тижня права студенти університету мали змогу прослухати майстер-клас професора Л. Меззетті, під час якого він розповів про закріплення прав людини на конституційному рівні в різних європейських державах. На прикладі Італії лектор розглянув основні права людини, зокрема на недоторканність приватного життя.

У деяких країнах, де основний закон ухвалено давно, не всі права людини закріплено на рівні конституції. У цьому випадку в сфері захисту прав людини важливу роль відіграють конституційні суди. Деякі аспекти захисту прав людини ґрунтуються виключно на рішеннях конституційного суду. Професор Л. Меззетті наголосив на важливості захисту своїх прав на судовому рівні, праві на оскарження судових рішень.

Під час лекції чимало уваги приділялося діяльності Європейського суду з прав людини, зокрема рішенням ЄСПЛ, які спрямовані на модернізацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Мова йшла також про протоколи до Конвенції про захист прав людини.

Варто зазначити, що професор Л. Меззетті як лектор узяв участь у роботі Міжнародної зимової школи з прав людини, яку з 25 лютого по перше березня 2019 р. в Рівному спільно проводили КУП НАН України та Батумський університет ім. Ш. Руставелі (Грузія). Там іноземний гість також прочитав цікаві та змістовні лекції для студентів (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2019. – 20.03).

Здобутки української археології

Розроблено 3D-модель колодязя X століття, дослідженого впродовж кількох сезонів на Олевському городищі Житомирською експедицією Інституту археології НАН України під керівництвом старшого наукового співробітника відділу давньоруської та середньовічної археології цієї наукової установ, кандидата історичних наук А. Петраускаса.

У 2013 р. на Олевському городищі на місці западини було виявлено підквадратний у плані котлован колодязя з прямовислими стінками, вирізаний у материкових шарах супіску та суглинку. У подальші сезони вчені досліджили виявлену пляму – заповнення внутрішньої частини зрубу.

За цей час вдалось отримати значну кількість археологічних знахідок, які потрапили до колодязя під час його експлуатації та подальшого заповнення після загибелі городища в X столітті.

Особливий інтерес становить конструкція колодязя, в якому використано п'ять окремих зрубів із різними функціями, спеціальні способи для фільтрації й очищення води. Цікаву конструкцію має нижній фільтр для перешкоджання замуленню з використанням дубових дощок і моху сфагнуму.

Внутрішнє заповнення колодязя досліджено до самого дна, вибитого в скелі. Час припинення експлуатації колодязя, за наявними даними, можна

відносити до X століття. Вірогідно припинення експлуатації пов'язано із відомими за літописними повідомленнями походами княгині Ольги проти древлян...

Під час обстеження простору між нижніми вінцями західної стінки зрубу № 4 та 5 було виявлено заповнення, яке складається з моху сфагнуму. Мох заповнював простір між стінками зрубів. Вільний простір під нижньою колодою зрубу № 4 зсередини було перекрито дерев'яною дошкою товщиною близько 2 м, шириною близько 0,2 м. Не виключено, що вона забезпечувала утримання моху між стінками зрубів і запобігала його вимиванню всередину колодязя. У такий спосіб, мох та дерев'яна дошка утворювали своєрідний фільтр, який вільно пропускав воду й, водночас, запобігав потраплянню ґрунту з простору між стінками зрубів і простору між станками зрубів та земляного котловану всередину колодязя. Таким чином значно зменшувався процес замулення колодязя.

Загальний об'єм колодязя складав при мінімальному рівні ґрунтових вод – якщо рахувати від верхніх колод зрубу доброї збереженості – близько 17 м³. Рівень води в колодязі навесні й улітку 2018 р. було зафіксовано на 2 м вище верхніх вінців зрубу № 1. Загальний об'єм води, якій міг вміститись у зрубі № 1 при його розмірах 2,5×2,5 м на висоту 2 м, може становити 12 куб. м. Враховуючи вказані розрахунки та спостереження, вчені припускають, що за рахунок сезонного коливання рівень води значно збільшувався і міг сягати 29 куб. м. *З інформацією можна також ознайомитися на сайті Інституту археології НАН України за посиланням: <http://iananu.org.ua/novini/ekspeditsiji/779-3d-model-kolodyazyakh-st-z-olevska> (Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>) – 2019. – 20.03).*

Енергоощадні технології

Важливою проблемою енергетики майбутнього є пошук шляхів зниження енерговитрат на отримання та компримування водню, який за прогнозами буде використовуватись як екологічно чистий енергоносіє. В Інституті проблем машинобудування ім. А. М. Підгорного НАН України було проведено цикл науково-дослідних робіт, у межах яких розроблено оригінальну безмембранну технологію електролізу води, що забезпечує генерацію газів під високим тиском без використання спеціалізованого компресорного обладнання.

Модульна конструкція розроблених електролізерів виключає одночасне виділення водню і кисню в електролізній комірці, завдяки чому в конструкції відсутній найвразливіший елемент електролізера – розділова мембрана між електродами, що позитивно позначилося на надійності й економічності їхньої роботи. Створено серію експериментальних зразків енергоощадної електролізної техніки для генерації водню й кисню із заданими характеристиками продуктивності та тиску.

Електролізне обладнання нового покоління матиме низку переваг порівняно з наявними аналогами, а саме:

- отримання газів з високим тиском, обмеженим лише міцністю конструкційних елементів і розчинністю газів в електроліті (до 70 МПа);
- підвищення ефективності електролізних процесів і, як наслідок, ККД електролізера на 12–15 %;
- зниження вартості обладнання електролізерів за рахунок відсутності в їхніх конструкціях матеріалів платинової групи.

Електролізна техніка пройшла випробування в лабораторіях Цзілінського університету (м. Чанчунь, Китай) та CAP Holdings Co., LLC (Каліфорнія, США), в результаті яких експериментально підтверджено, що застосування безмембранної електролізної технології дає змогу керувати продуктивністю установки і знизити витрати електроенергії до 3,9 кВт·год на отримання газів (1 куб. м водню, 0,5 куб. м кисню) під тиском до 20,0 МПа.

Електролізери цієї конструкції можуть застосовуватися в енергетичних установках, які використовують відновлювані джерела енергії для надійного електрозабезпечення фермерських господарств, тваринницьких комплексів, підприємств зв'язку й інших об'єктів, які потребують автономного енергопостачання. Економічно доцільним є використання електролізера високого тиску також в автотранспортній інфраструктурі, зокрема при створенні автозаправних станцій.

З огляду на універсальність розробленої електролізної техніки, її застосування не обмежується лише енергетичною сферою і може поширюватися й на промислові технології, в яких водень використовується не лише як екологічно чистий енергоносіє, а й як ефективний хімічний компонент (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2019. – 19.03*).

Проблеми розвитку соціальних комунікацій

М. Дем'яненко, наук. співроб. СІАЗ НБУВ

Протидія інформаційній агресії: світовий досвід і вітчизняні реалії

Досліджено специфіку інформаційної політики Російської Федерації відносно України та інших держав і НАТО, виокремлено потенційні та реальні інформаційні загрози для вітчизняної інформаційної безпеки, проаналізовано стан інформаційної безпеки України та захисту національного інформаційного простору від негативних інформаційно-маніпулятивних впливів. Розглянуто зарубіжний досвід протистояння інформаційній агресії та доведено необхідність консолідації міжнародних зусиль, а також охарактеризовано практичні рекомендації щодо вдосконалення системи інформаційної безпеки України.

Ключові слова: інформаційна агресія, інформаційна безпека України, інформаційний простір, державна інформаційна політика, інформаційні загрози, пропаганда, інформаційні війни.

Сучасні політичні, військові, економічні та інформаційні протистояння залишаються невід'ємним атрибутом суспільних відносин, при цьому саме інформаційні конфлікти вийшли на якісно новий рівень розвитку, а останні події у світі та Україні лише підтверджують цей факт. Словосполучення «інформаційна безпека», «інформаційна війна», «інформаційна зброя» та «інформаційна агресія» набули широкого застосування як у вітчизняному, так і зарубіжному комунікаційному середовищі.

Ефективність інформаційної зброї в сучасних умовах зумовлена тим фактом, що вона має визначальний вплив на свідомість людини, у якій програмується потрібні суб'єкту впливу параметри: тип свідомості, штучні потреби, форми самовизначення тощо. Задоволення цих вимог для об'єкта інформаційного впливу стають пріоритетними, а тому змушують індивіда діяти відповідно. Тому забезпечення інформаційної безпеки та вироблення ефективних механізмів протидії інформаційній агресії залишаються серед ключових пріоритетів здійснення інформаційної політики багатьох країн.

Загалом проблемі забезпечення інформаційної безпеки та протидії інформаційній агресії в різних її проявах присвятили свої дослідження багато науковців. Серед вітчизняних дослідників цієї тематики можемо відзначити Г. Почепцова, зокрема його працю «Інформаційні війни» [1]. Окремим аспектам цієї проблеми присвятили свої праці Г. Певцов, М. Хилько, С. Гнатюк, Д. Дубов, Т. Савчук та інші науковці.

Незважаючи на вагомі теоретичні й практичні результати наукового пошуку зарубіжних і вітчизняних учених, на нашу думку, детальнішого вивчення заслуговує дослідження досвіду різних країн світу в питанні вироблення ефективних засобів протидії інформаційній агресії в контексті зміцнення інформаційної безпеки, захисту національного інформаційного простору, а також можливості застосування сучасних методів інформаційного захисту в Україні.

Визначальний вплив інформаційної зброї спонукає окремі країни реалізовувати агресивну інформаційну політику по відношенню до інших, які вимушені провадити політику захисту від чужого інформаційного впливу, і за таких обставин спостерігається конфронтація держав, що, у свою чергу, породжує кризові явища в міжнародних відносинах.

Яскравим сучасним прикладом інформаційної агресії є та інформаційна політика, яку Росія останнім часом реалізує по відношенню до НАТО, країн Європи та України. У цьому контексті можемо стверджувати, що інформаційна війна є елементом гібридної війни, яку Росія розв'язала проти України. Анексія Криму, який Україна фактично почала втрачати з набуттям незалежності, а також подальші події на Донбасі стали наслідком проведення масової соціально-комунікаційної роботи з елементами інформаційної агресії з боку РФ, спричинили необхідність адекватного реагування у сфері інформаційної безпеки. Тому протистояння інформаційній агресії перебуває серед безпекових пріоритетів більшості країн світу, у тому числі й України.

У кожному окремому випадку інформаційна агресія здійснюється зі своїми особливостями, враховуючи конкретні обставини, починаючи від рівня розвитку та поширення сучасних інформаційних технологій і закінчуючи підходами, якими послуговуються сторони інформаційних протистоянь.

Як показує практика, подекуди такі підходи є досить «брудними» та не відповідають загальноприйнятим європейським принципам інформаційних відносин, доступу громадян до інформації, роботи ЗМІ тощо. Досить часто вони використовуються й проти нашої держави. Наприклад, в інформаційній агресії проти України, російськими телеканалами було застосовано заборонені технології 25 кадру для інформаційно-психологічного впливу на глядачів. Відповідні заяви зробили в СБУ, а на підтвердження продемонстрували відеофрагмент випуску новин на телеканалі «Росія-24», у якому протягом усього випуску про події в Одесі 2 травня 2014 р. у куті екрана з'являлися малопомітні написи: «підпал: "Правий сектор"», «людей убивають бандерівці», «нацгвардія – вбивці». СБУ також вдалося встановити, що російські ЗМІ використовують інші методи впливу на глядачів: поширюють напівправду, показують деталізовані сцени вбивств і насильства, намагаються емоційно впливати на глядача [2].

В експертному середовищі протидія деструктивному впливу на національний інформаційний простір має різні підходи, які можуть навіть суперечити один одному. Наприклад, підхід повного невтручання на рівні держави нібито через безмежність й екстериторіальність інформаційного простору є повною протилежністю тотальній цензурі та політиці загальних заборон. Компромісний варіант варто шукати посередині, одним з таких рішень може бути введення поняття «спеціальний режим використання національного інформаційного простору в умовах загрози або настання серйозної кризової ситуації». Реалізація подібного режиму цілком виправдовує себе в умовах інформаційної агресії Росії проти України. До речі, таке формулювання присутнє в тексті Воєнної доктрини України. Це демонструє необхідність наявності законодавчо врегульованого й завчасно відпрацьованого механізму ефективного захисту свого інформаційного простору.

Подібну агресивну інформаційну політику Кремль реалізує не лише в Україні. На думку польського експерта, президента Інституту нових медіа Е. Містевича, росіяни користуються слабкістю демократичних механізмів і відкривають у Західній Європі впливові центри пропаганди, такі як телебачення RT (раніше Russia Today) або радіостанція Sputnik. «Триває війна розповідей, війна інтерпретацій, відбувається спроба переконати громадськість як у своїй країні, так і в решті країн, що саме наше бачення є правильним. Росія вже багато років дуже сильна у сфері інформаційного маркетингу. По відношенню до Західної Європи вона діє з більш продуманою стратегією, більшою увагою, ефективністю, ніж Західна Європа щодо Росії», – додає Е. Містевич [3].

Разом із цим в інформаційній політиці РФ прослідковується формування образу ворога – країн Заходу, особливо США, а також ряду держав колишнього соцтабору: України, Грузії, Польщі, країн Балтії. Сучасне покоління російських журналістів, медійників і парників, яке було виховане на таких підвалинах, використовують соціально-комунікаційні технології як зброю, часто не обмежуючи себе моральними принципами щодо їх застосування, та вважають нормальним маніпулювати свідомістю, вести інформаційні війни, перекручувати факти й навіть творити паралельну, вигадану інформаційну реальність [4].

Центр з досліджень безпеки при Федеральній вищій технічній школі Цюриха нещодавно опублікував нове дослідження «Кібернетична та інформаційна війна в українському конфлікті», у якому автори М. Безнер і П. Робін вивчають природу інформаційної війни, яку Росія веде проти України, та розмірковують над наслідками цієї війни для України [5].

Автори зазначають, що, хоча й російська кібердіяльність стала широко помітною лише під час виборчої кампанії в США у 2016 р., насправді Росія постійно нарощувала та вдосконалювала свій потенціал у цій сфері протягом останніх 10 років. Після детального огляду основних методів і хронології розвитку російської кіберагресії в Україні в дослідженні звертається увага, зокрема, на те, що внаслідок кібернетичної та інформаційної війни, яку веде Росія проти України, жителі окупованої частини Донбасу та анексованого Криму стали «повністю ізольованими від інформації, що надходить із зовнішнього світу», адже в них є доступ лише до російського радіо й телебачення. Також зазначається, що російська пропаганда є дуже ефективною та діє через багато різних каналів від традиційного телебачення до соціальних мереж і чатів. Це дає змогу донести пропаганду до більшої кількості людей, при цьому, на відміну від ЗМІ, у соціальних мережах не витрачається час на перевірку правдивості інформації. З метою підвищення довіри до російської пропаганди для її поширення запрошують відомих людей.

Ефективність такої інформаційної політики Росії в Україні було досягнуто завдяки тому, що агресор вжив максимум заходів, щоб ізолювати Крим і частину Донбасу з метою недопущення альтернативних ЗМІ для отримання об'єктивної інформації про події в цих регіонах.

Тож дослідники зазначають, що необхідно зробити все можливе для більшої обізнаності населення України про те, чим є насправді інформаційна війна та як вона працює. У цьому контексті небезпека проявляється в тому, що частина українського населення ще донедавна використовувала електронну пошту російських провайдерів, послуговувалася російськими соціальними мережами або ж іншими її інтернет-ресурсами, що давало змогу російській стороні відслідковувати інформацію, яка була розміщена на цих платформах.

В умовах гібридної війни, однією зі складових якої є інформаційна агресія, яка проявляється в пропаганді, зростанні кількості інформаційних потоків, зокрема сфальшованих повідомлень тощо, постає необхідність

забезпечення громадян знаннями про технології інформаційного впливу, засоби його розпізнавання та нейтралізації, а також ефективного механізму протидії інформаційній агресії, особливо з урахуванням міжнародного досвіду.

Серед основних кроків із забезпечення інформаційної безпеки в Україні можна виокремити врегулювання доступу в наш національний інформаційний простір. Однак необхідно розуміти, що лише заборонно-обмежувальні заходи в сучасних умовах не можуть повністю розв'язати проблему інформаційного впливу.

У цьому аспекті можна виокремити ряд досліджень та аналітичних матеріалів, які були проведені як державними, так і недержавними організаціями. Зокрема, досить ґрунтовними є матеріали дослідження «Міжнародний досвід здійснення спеціальних режимів мовлення: висновки для України», яке було проведено в 2016 р. колективом Національного інституту стратегічних досліджень. У ньому проаналізовано відповідний досвід США під час подій в Іраку, починаючи з 2003 р., де інформаційна складова операції та її медіа-супровід мали велике значення. Передбачалося медіа-охоплення іракської (та частково близькосхідної), американської, а також світової цільової аудиторії. У самому Іраку інформаційна кампанія повинна була відбуватися в декілька етапів: підготовчий, висвітлення самої військової операції та післявоєнний; перебудова медіа-системи країни в інтересах США і держав коаліції. Важливим моментом є той факт, що стан тодішнього іракського медіа-простору в окремих моментах є дещо подібним до того, що сьогодні існує на непідконтрольних територіях України (переважну частину в структурі ЗМІ займають радіо й телебачення).

У дослідженні також розглядається досвід Грузії в інформаційному протистоянні з Росією у 2008 р. і прибалтійських держав. Характерним є той факт, що коли США та Грузія вирішували ці питання в умовах кризової ситуації, то країни Балтії по відношенню до Росії намагалися запобігти можливим ризикам. Як приклад, можна згадати завчасне рішення Литви щодо заборони окремих російських каналів, жорсткий контроль за національними ЗМІ проросійської орієнтації тощо. Подібною тактики в протистоянні російській інформаційній агресії дотримується й Латвія, яка врахувала досвід подій в Україні за період, починаючи з 2014 р. [6].

Якщо не брати до уваги можливі політичні утиски, то в контексті протидії російській інформаційній агресії з боку української влади можна згадати нещодавнє рішення вітчизняного парламенту, який закликав Раду національної безпеки та оборони України запровадити санкції проти телеканалів NewsOne та «112 Україна». Заступник голови Комітету Верховної Ради з питань свободи слова та інформаційної політики, нардеп від «Народного фронту» С. Висоцький підкреслив під час обговорення, що Україна повинна «захистити від проросійської брехні та маніпуляцій свій суверенний інформаційний простір» [7].

Окремі аспекти ведення інформаційної війни та протидія інформаційній агресії стали предметом обговорення учасниками конференції «Інформаційна

війна в інтернеті. Викриття і протидія прокремлівській дезінформації в країнах Центральної та Східної Європи», яка відбулася в Українському кризовому медіа-центрі наприкінці лютого 2017 р. у м. Київ. Доповідачі відзначали, що в усіх країнах Східної Європи та в Україні російська пропаганда використовує практично однакові інструменти й меседжі. Змінюються лише деякі акценти – з огляду на специфіку ситуації в кожній конкретній країні. Такими виявилися результати досліджень фахівців з Польщі, Чехії, Словаччини, Угорщини, Молдови та України. Усі партнери-учасники проекту робили це у своїй країні, де проаналізували діяльність кількох порталів. Було виявлено кількох прикладів фейкової або зманіпульованої інформації, лише за липень – жовтень 2016 р. У таких матеріалах широко використовується маніпуляція фактами й емоціями, гра на страхах і болючих темах, роздування проблем.

При цьому поширенню дезінформації сприяють умови сучасного інформаційного середовища – доступний Інтернет і соцмережі, високий рівень анонімності, особливо за умов недостатньої медіа-грамотності частини населення та не завжди професійної роботи журналістів.

Мережа пропагандистських ЗМІ включає різні інформаційні сайти та соцмережі. Дуже активні тролі, особливо в коментарях до новин, які стосуються НАТО, України, відносин між США, Росією і ЄС. Для маніпулятивних матеріалів характерне змішування реальних фактів та особистої точки зору автора. Такі пропагандистські та маніпулятивні матеріали зазвичай написані анонімними авторами, що не дає змоги публічно викрити цих «журналістів». Тому для ефективнішої протидії кремлівській пропаганді дуже важливо розповідати широкому загалові про таких авторів дезінформації.

Серед основних джерел поширення дезінформації автори дослідження виділили дві основні групи: «сайти про теорії змов» та «альтернативні медіа». Перші – надзвичайно непрофесійні та маніпулятивні, їхня читацька аудиторія невелика. Другі працюють професійніше й позиціонують себе як альтернативу «упередженим мейнстрімним ЗМІ». Там читацька аудиторія значно більша.

Спільні риси для обох груп – фокус на подіях за кордоном і зациклене повторення новин тієї самої тематики (міграційна криза, тероризм тощо). У матеріалах широко вдаються до викривленої інтерпретації фактів, маніпулятивних використань фото, посилання на «внутрішні джерела», гри на емоціях. Меседжі також типові – позиціонування В. Путіна як сильного лідера, засудження НАТО як агресора, тези на підтримку російського втручання в Україні та Сирії, «загниваючий захід», розпад ЄС, «хунта в Україні», «американський імперіалізм» тощо [8].

Загалом експерти зазначають, що здатність суспільства не піддаватися на вплив пропаганди потребує насамперед усвідомлення того, що ця проблема існує. Разом з тим вони пропонують підвищувати рівень освіти, запроваджувати, наприклад, курс медіа-грамотності вже зі шкільних років, а фахівцям в інших країнах рекомендують об'єднувати зусилля і виносити цю

тему на публічне обговорення. З точки зору оцінювання потенційних ризиків і розроблення засобів захисту від них для інших країн вбачається доцільною міжнародна діяльність, направлена на дослідження агресивної інформаційної політики Росії в Україні.

Інформаційний аспект світової безпеки в контексті російсько-української гібридної війни став також предметом обговорення на IX Київському безпековому форумі «Відкрий Україну», який відбувся у квітні 2016 р. у Києві. На форумі понад 400 міжнародних та українських лідерів, представників політичних, ділових і громадських кіл з понад 20 країн світу обговорили глобальні безпекові тенденції та виклики в сучасних міжнародних відносинах [9].

Основна тема форуму присвячена останнім подіям в Україні та біля її кордонів, їх передумовам і можливим наслідкам для держави, регіону, Європи, навіть для світу в цілому. Переважна більшість присутніх висловили думку про те, що Росія є загрозою для безпеки – і не лише в регіоні. Зокрема, президент Центру вивчення та дослідження політичних рішень Н. Тензер (Франція), зауважив, що демократичний світ повинен формувати власний порядок денний інформаційних війн. «Путінська Росія просто бреше, презентуючи деякі факти, які не мають нічого спільного з дійсністю. А нам потім треба відбивати всю цю брехливу інформацію. Одним з таких прикладів є повідомлення про те, що Росія воювала проти ІДІЛ. Але Росія насправді не воювала проти ІДІЛ, а підтримувала режим Асада. І нам треба спростовувати, пояснювати це... Дуже важливо не дати можливості Росії встановлювати інформаційний порядок денний. Тому що фактично ми намагаємося відповідати Росії, часто не пропонуючи наше власне бачення світу чи реальності».

Якщо аналізувати глобальний масштаб інформаційних протистоянь, то тут прослідковується досить чітка опозиція Росії та НАТО. На думку доктора військових наук та директора Центру досліджень над тероризмом Collegium Civitas К. Ліделя, успіх російської сторони очевидний, тоді як НАТО, хоча й має значний потенціал у питаннях інформаційної війни, тільки відповідає, а росіяни диктують умови. «Вони перші б'ють, перші діють, перші готуються. Маю враження, що НАТО занедбало цю роботу. Росія як рупор пропаганди від самого початку створювалася та фінансувалася спецслужбами, а такий механізм у більшості країн Західної Європи не можливий. Уже на старті Захід займає дещо програшну позицію. НАТО та Захід повинні розробити інформаційну стратегію – конкретну державну політику, політику мас-медіа, суспільну політику», – переконаний експерт. Зокрема, він звертає увагу на те, що росіяни займаються в себе в країні пропагандою, що скерована на потреби внутрішньої політики і свого суспільства, наголошуючи при цьому на агресивності НАТО.

Звернув увагу К. Лідель і на окремий аспект російсько-українського інформаційного протистояння. «Нещодавно я мав нагоду відвідати спеціально створене Міністерство інформації в Україні, яке займається цими питаннями. Там я ознайомився з аналізами підручників для початкових,

середніх шкіл в Україні, видані кілька або кільканадцять років тому, де видно елементи інформаційної війни, ніби росіяни готувалися до того, що сталося в Україні, впродовж кільканадцяти років», – зазначив він [3].

Така дещо пасивна позиція Альянсу сприяла тому, що, крім структур НАТО, більшість провідних країн світу самостійно формує координуючі органи з контролю за створенням і застосуванням інформаційної зброї, об'єднання зусиль у наукових дослідженнях проблем інформаційної боротьби, забезпечення інформаційної безпеки тощо.

У Великій Британії проблемами інформаційної боротьби займається департамент урядових комунікацій (The Government Communications Headquarters). Питаннями проведення інформаційних операцій у військовому відомстві займається група координації військових інформаційних операцій, яка підпорядкована міністру оборони.

У Німеччині створено й активно функціонує центр безпеки інформаційної техніки. Передбачається ведення наступальних і оборонних операцій інформаційної війни для досягнення національних цілей. При визначенні загроз і можливих наслідків країни та недержавні об'єднання розглядаються окремо, кримінальні угруповання виділено в окрему категорію. Німецькі аналітики розглядають керування засобами масової інформації як дієвий елемент інформаційної війни.

Французькі експерти дотримуються концепції інформаційної війни, що складається з двох головних компонентів – військового та економічного (цивільного). Військова складова передбачає обмежену роль інформаційних операцій, оскільки інформаційна війна розглядається, головним чином, у контексті конфліктів малої інтенсивності або в миротворчих операціях. Економічна (цивільна) концепція передбачає ширший діапазон застосування інформаційних операцій.

Узагалі, останнім часом у збройних силах НАТО, особливо США, значна увага приділяється ролі й технологіям інформаційної зброї та психо-пропагандистським операціям у війнах XXI ст., які істотно змінюють характер застосування різного роду військ у військових операціях, а також геополітичного й цивілізаційного протистояння ключових гравців. Інформаційно-психологічні технології – це широкомасштабне застосування способів і засобів інформаційної дії на психіку особового складу військ і населення протилежної сторони для досягнення політичних, дипломатичних, воєнних, економічних та інших цілей. Застосування цих технологій призводить до порушення систем державного та військового управління противника, інформаційного впливу на його державне та військове керівництво, особовий склад військ, формування сприятливої громадської думки у власній державі та інших країнах світу щодо подій, які відбуваються в зоні воєнного конфлікту й сприяють досягненню воєнно-політичних і воєнно-стратегічних цілей у війні [10].

У цьому контексті хотілося б зауважити, що досвід проведення спочатку антитерористичної операції (АТО) (нині вже Операції об'єднаних сил) в Україні свідчить про необхідність розроблення сучасної нормативно-

правової бази та дієвої структури органів для ведення інформаційної боротьби Україною, у тому числі її Збройними силами. Хоча окремі позитивні моменти спостерігаються. Це, наприклад, поява влітку 2014 р. у ЗС України нового виду фахівців із цивільно-військового співробітництва, які здійснюють координацію та співробітництво з місцевим населенням, владою, міжнародними, урядовими й неурядовими організаціями. Свій досвід вони отримували при здійсненні миротворчих операцій, зокрема в Іраку.

Разом з тим окремі кроки української влади в питанні протидії інформаційній агресії все ж мають позитивні наслідки. Один з наочних прикладів – державне міжнародне телебачення UATV, яке за задумом повинно розповісти всьому світові про реальний стан справ в Україні. Проте, зауважимо, що кількість підписників каналу UATV у мережі Youtube, станом на жовтень 2018 р., близько 38 тис., тоді як російський конкурент RT має понад 3 млн підписників.

Покращити ситуацію з протидією російському впливу покликана підписана Президентом України Доктрина інформаційної безпеки. У ній, зокрема, визначено такі загрози інформаційній безпеці країни, як поширення у світовому інформаційному просторі викривленої, недостовірної та упередженої інформації, що завдає шкоди національним інтересам України; зовнішні деструктивні інформаційні впливи на суспільну свідомість через ЗМІ, а також мережу Інтернет; деструктивні інформаційні впливи, які спрямовані на підрив конституційного ладу, суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності України; прояви сепаратизму в ЗМІ, а також у мережі Інтернет за етнічною, мовною, релігійною та іншими ознаками [11].

У Доктрині також прописано сфери відповідальності більшості українських державних органів, цивільних і військових. Однак головна проблема інформаційного протиборства – це дотримання балансу між свободою слова, цензурою та чисельними заборонами, оскільки недостатньо просто зробити обмеження російським інформаційним продуктам (ЗМІ, кінофільмам чи пісням). Такі заходи повинні поєднуватися створенням якісної української альтернативи, щоб користувач міг самостійно, без примусу обрати для себе національний продукт. З ним і змінити свій світогляд на український.

Ухвалене РНБО Рішення «Про заходи щодо вдосконалення формування та реалізації державної політики у сфері інформаційної безпеки України» від 28 квітня 2014 р. також викликано необхідністю вдосконалення нормативно-правового забезпечення, а також запобігання й нейтралізації потенційних і реальних загроз національній безпеці в інформаційній сфері. Рішенням було передбачено: розробити і внести на розгляд Верховної Ради України законопроекти про внесення змін до деяких законів України щодо протидії інформаційній агресії іноземних держав, передбачивши, зокрема, визначення механізму протидії негативному інформаційно-психологічному впливу, зокрема заборонаю ретрансляції телевізійних каналів; посилити контроль за додержанням законодавства з питань інформаційно-психологічної та кібернетичної безпеки; вжити заходи щодо забезпечення поширення у світі

об'єктивних відомостей про суспільно-політичну ситуацію в Україні, зокрема через створення відповідного медіа-холдингу для підготовки якісного конкурентоспроможного інформаційного продукту; розробити порядок аналізу інформаційних матеріалів іноземних ЗМІ, що мають представництва в Україні, з метою впровадження дієвого механізму акредитації журналістів; вжити заходи щодо активізації міжнародного співробітництва з питань протидії негативним інформаційно-психологічним впливам і кібернетичній злочинності [12].

Серед останніх кроків з боку української влади в питанні протидії інформаційній агресії можемо відзначити Рішення Ради національної безпеки й оборони України від 26 січня 2018 р. «Про додаткові заходи з протидії інформаційній агресії Російської Федерації». Хоча рішення РНБО, введене в дію цим документом, не публічне та призначене для службового користування.

У цілому серед позитивних кроків у питанні протидії інформаційній агресії можемо виокремити: створення Міністерства інформаційної політики; прийняття Доктрини інформаційної безпеки України; рішення про заборону окремих інформаційних ресурсів країни-агресора та інше, що дало змогу певною мірою відреагувати на інформаційні загрози. Хоча це не знімає з порядку денного питання інформаційної безпеки. При цьому, реалізуючи політику інформаційної безпеки, влада намагається не порушувати права громадян на інформацію. Головною метою такої інформаційної політики на непідконтрольних і звільнених територіях є не маніпулятивні й деструктивні інформаційно-психологічні впливи на мешканців регіону, а повноцінна соціально-психологічна реабілітація та реінтеграція громадян, а також поступове включення в усі сфери й процеси загальноукраїнського життя.

Агресивна інформаційна політика Росії, зокрема в Україні, усе ж не залишилася поза увагою провідних зарубіжних країн, які зробили певні висновки та почали протидіяти їй на міжнародному рівні. Канадський уряд на початку вересня 2014 р. виділив цільову фінансову допомогу на користь трьох європейських центрів НАТО – кібербезпеки, енергетичної безпеки та стратегічних комунікацій – «з метою допомоги в стриманні російських операцій у Східній Європі». Тодішній прем'єр-міністр Великої Британії Д. Кемерон і Генеральний секретар НАТО Й. Столтенберг 13 березня 2015 р. під час зустрічі обговорили необхідність боротьби з тактикою гібридної війни, яку застосовує Росія в Україні, Молдові й Грузії – особливо щодо поширюваної неправдивої інформації та відповідних інформаційних кампаній, і дійшли висновку, що «ефективні стратегічні комунікації відіграють головну роль у протидії російській пропаганді».

Реакція Росії на ці процеси відобразилася в прийнятті в грудні 2014 р. нової Воєнної доктрини Російської Федерації. Доктрина, зокрема, передбачає, що інформаційна війна є однією з домінуючих складових сучасного військового протистояння. Тобто Росія фактично визнала, що інформація – це зброя, якою можливо досягти перемоги, а інформаційна зброя разом з традиційними методами ведення збройної боротьби отримала

визнання в російського військово-політичного керівництва. При цьому Російська Федерація включила інформаційну складову в перелік основних загроз національній безпеці – як у внутрішній, так і зовнішній політиці.

Так, у лютому 2017 р. міністр оборони РФ С. Шойгу заявив про створення в країні військ інформаційних операцій нібито для ведення контрпропаганди та захисту національних інтересів національної оборони та протидії в інформаційній сфері, хоча вірогідніше, з метою консолідації існуючих підрозділів і централізації керування інформаційними військами.

Висновок. Можна констатувати, що в сучасному світі інформаційна війна стала одним з найпоширеніших конфліктів, а її значення у військових протистояннях ХХІ ст. лише зростатиме. Відтак залишається важливим завданням для державних, громадських, експертних інституцій розробити ефективні заходи (правові, організаційні, технічні), направлені на використання потенціалу держструктур з урегулювання доступу до інформаційного простору, механізмів швидкого його обмеження в разі виявлення фактів антиукраїнської діяльності; створення ефективної інформаційної інфраструктури держави, удосконалення нормативно-правової бази щодо виявлення та запобігання загрозам інформаційної та кібербезпеки, які постійно розвиваються й удосконалюються; заходи з модернізації всієї системи інформаційної безпеки держави, у тому числі з урахуванням міжнародного досвіду. Консолідація міжнародних зусиль у сфері протидії цим викликам повинна стати тим фактором, який якщо не нівелює, то хоча б мінімізує негативний вплив російської інформаційної кампанії не лише в регіоні, а і в усьому світі. Водночас перспективними напрямками для подальших наукових досліджень залишаються аналіз зарубіжного досвіду протидії негативним пропагандистсько-маніпулятивним інформаційним впливам, а також глибше дослідження технологій здійснення інформаційних операцій і війн.

Список використаних джерел

1. *Почепцов Г. Г.* Информационные войны / Г. Г. Почепцов. – Киев : Ваклер, 2000. – 576 с.
2. Заборонені технології психологічного впливу виявили у новинах щодо подій в Україні [Електронний ресурс] // ТСН.ua. – 2014. – 20 трав. – Режим доступу: <https://tsn.ua/politika/u-sbu-zayavili-scho-rosiyski-kanali-zastosovuyut-proti-teleglyadachiv-25-y-kadr-350517.html> <https://tsn.ua/politika/u-sbu-zayavili-scho-rosiyski-kanali-zastosovuyut-proti-teleglyadachiv-25-y-kadr-350517.html>. – Назва з екрана.
3. В інформаційній війні НАТО має не лише захищатися, але і наступати [Електронний ресурс] // Польське радіо. – 2016. – 14.07. – Режим доступу: <http://www.polradio.pl/5/39/Artykul/261875>. – Назва з екрана.
4. *Хилько М.* Масово- та соціально-комунікаційні технології в реалізації цілей зовнішньої політики Російської Федерації у ХХІ ст. [Електронний ресурс] / М. Хилько // Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського : зб.

наук. пр. / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України. – Київ, 2014. – Вип. 39. – С. 84–93. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nprnbuimviv_2014_39_9. – Назва з екрана.

5. Савчук Т. Інформаційна війна Росії в Україні та кібербезпека (огляд дослідження) [Електронний ресурс] / Т. Савчук // Радіо «Свобода». – Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/a/28580039.html>. – Назва з екрана.

6. Гнатюк С. Міжнародний досвід здійснення спеціальних режимів мовлення: висновки для України [Електронний ресурс] / С. Гнатюк. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/specrezim-1161e.pdf>. – Назва з екрана.

7. Рада пропонує СНБО ввести санкції проти каналів «112 Україна» і NewsOne [Електронний ресурс] // Гордон : веб-сайт. – 2018. – 4 окт. – Режим доступу: <https://gordonua.com/news/politics/rada-predlozhila-snbo-vvesti-sankcii-protiv-kanalov-112-ukraina-i-newsone-399608.html>. – Назва з екрана.

8. Інструменти російської пропаганди у країнах Східної Європи – однакові – дослідження [Електронний ресурс] // Український кризовий медіа-центр. – 2017. – 27 лют. – Режим доступу: <http://uacrisis.org/ua/53099-information-warfare>. – Назва з екрана.

9. Інформаційна війна, плани Варшавського саміту НАТО та масштабні військові навчання «Анаконда» – важливі тези 9-го Київського Безпекового Форуму [Електронний ресурс] // InformNapalm. – 2016. – 16.04. – Режим доступу: <https://informnapalm.org/ua/ksf2016-forum>. – Назва з екрана.

10. В інформаційній війні НАТО має не лише захищатися, але і наступати [Електронний ресурс] // Польське радіо. – 2016. – 14.07. – Режим доступу: <http://www.polradio.pl/5/39/Artykul/261875>. – Назва з екрана.

11. Певцов Г. В. Досвід і концепції ведення інформаційної боротьби у провідних країнах світу / Г. В. Певцов, А. М. Гордієнко, С. В. Залкін, С. О. Сідченко [та ін.] // Наука і техніка Повітряних Сил Збройних Сил України. – 2015. – № 1. – С. 12–16.

12. Про Доктрину інформаційної безпеки України : Рішення Ради національної безпеки і оборони України від 29 грудня 2016 р. [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. Законодавство України. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/47/2017>. – Назва з екрана.

13. Про заходи щодо вдосконалення формування та реалізації державної політики у сфері інформаційної безпеки України : Рішення Ради національної безпеки і оборони України від 28 квітня 2014 р. [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. Законодавство України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0004525-14>. – Назва з екрана.